

NÎQAŞËN FELSEFEYË 45.

Abdusamet Yîgît

weşanên

.
. .
. .
. .

*Niqaşên felsefeyê 45.
Felsefeya giyanê
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefeyê
2018-Almanya-Berlin
Grafik: zendi şîyar*

.
ISBN 968-4-940999-95-9

Pêşgotin:

Di mijare zêhn û giyanê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê bi hezar salan wê weke mijarek ku wê di rojava mirov de bê û wê li wê were lê hizirkirin. Giyan wê weke ya ku ew hîs dikê, hêst dikê û an weke aliyekê wê yê hêstiyarî wê di dîmenekê de wê were lê hizirkirin. Lê wê dema ku em bahsa giyanê dikin wê di rengekê de wê weke ku wê 'ji rewşa fizîkê wêdetir' wê were lê hizirkirin. Ev têgîn wê bi awayekê xwezayî wê di dewama xwe de wê bi fêrsekê wê têgiha metafîzîkê wê di rengekê de wê, werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, bi wê re wê, zêhn wê weke ya ku me hîs kir wê weke hizirkirinekê wê dana diyarkirinê û an wê hanîna ser ziman jî wê di dîmenekê de wê were lê hizirkirin.

Wê dema ku em bahsa bîrhanînekê dikin em ji zêhnê û an ji hêstên xwe têdigihin? An jî wê ji rewşek fizîkî wê tê digihjin? Di wê nûqtayê de wê, ya ku mirov wê, hîsdikê û an hêstên weke yên fihêtiyê, û hwd wê weke hinek hêstên ku weke ji hundurê mirov dihên. Yan jî em dihizirin ku wê tiştek wê weke bi bandûra wê hebê. Ev wê weke aliyên ku wê bi zêhnî û an hêstî mirov digihjê wan bi fahmkirina xwe bin.

Di mijare giyanê de wê aristo wê weke ji bîrkirinê wêdetirî wê, dihênê ser ziman. Wê dema ku wê bi gotinên morfolojîkî ên weke xêw nivîsarê giyanê ya ku wê werênê ser ziman wê di rengekê de wê, kirpendinek bi wê rengê wê di cewherê wê fahmkirina wê de wê weke ku wê bikê. Di têgîna giyanê de hizirkirin û tefkirkirin û an weke giyan me bîrdikê û an wê hîsdikê wê di rengekê de wê weke bi kirdeyî morfolojiyek weke di wê de wê bi şubjeyî wê tiştek wê hebê û aktiv û dihizirê wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê ev weke têgînek ku wê di gîyanê de wê, weke ku wê dema ku ew dihê bi wê hizirkirin wê giyan wê weke têgînek morfoloji a ontolojîkî wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Li ser girêdanên nava giyanê û laş de wê, di rengekê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê were li hizirkirin. Giyan wê weke ya bi aso ku ew dihizirê. Di wê asoya wê de wê, bi hizirkirin, tefkirkirinek ku

wê bi teqezî wê, ji heyina heyi wêdetirî wê, bi wê re wê were lê hizirkirin. Wê weke yekane heyina ku wê wê ji xwe xwe derbasbikê wê weke giyan wê were li lê hizirkirin. Ev wê weke aliyê mirov ê ku wê weke xwe ji xwe derbas dikê jî wê di rengekê de wê bi wê re wê were li lê hizirkirin.

Bîrhanînên me wê weke heyinne bi demê re bûyina û wê di wê temenê de wê heyinek wan ya hebûnê ku wê bi şenberî wê karibê bi wê weke bi fenomenî wê bi wê re wê li wê bihizirê wê bibê bê. Ev wê weke aliyekê ku wê di wê çerçoveye de wê têgihek hebûnê wê bi çerçoveya wê re wê li wê were lê hizirkirin wê di rengekê de wê weke ku wê bibê bê.

Xêw wê weke zanina hati berhev û depokirin, û azmûn û fêrs û jêhatiya bîrkirina me bê. Hiş wê di hebûna me de wê weke bi razberî û zelaliya farqetiyê re wê temenê hebûna me wê bi wê re wê biafirênê. Wê kûrahiya hişmendiyê wê ji aliyekê ve wê, xwê û zanina cewherî wê di rengekê de jî wê weke ku wê biafirênê. di asta giyanê de wê xêw wê di çerçovetek giştî û hebûnê de wê karê xwe wê bibînê û wê bikê. Di hebûna fizikî de wê di şaneyên fizikî de wê ew wê were depokirin. Lê ev wê çawa wê xwediyê rengekê karkirin û xabatî bê wê zêde wê ji wê re wê vegotinek û fahmkirinek giştî wê zêde nikaribê heta nûha wê werênê. Bi wê re bîrhanînên me di pêvajoya bûyinê de wê li deverên cihê wê, werin û depo bibin. Ev pêvajoya bûyinê bi giyanê, bîrkirinê û hwd re wê, pêvajoyek bûyinê wê di nava demê de ku wê weke bi demek dirêj re wê, hebê. Ev wê, di çerçoveya pêvajoyên xêwa demdirêj û xabatkar de wê ji gelek aliyên ve wê weke pêvajoyek ku mirov wê karibê wê ji gelek aliyên ve jî wê fahmbikê bê.

Têkiliya xêw, bîrkirin û giyanê wê di wê çerçoveyê de wê bi hev re wê hebê û wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê bi çerçoveyek giştî re wê werênê ser ziman. Aliyên ku em bi sehên xwe dikarin weke yên azmûnê û derkkirinê werênina ser ziman û yên weke bi hîskirinê û hwd re ku wê dervî wê werina azmûnkirin û an werina fahmkirin wê weke aliyên ku wê bi giyanî wê ji aliyekê ve wê were fahmkirin bê. Aristo wê, di mijare wê nûqtayê de wê, di giyanê de wê 'deverek ku wê de wê xiyalkirin wê bibin û wê werina girtin û ji wê werina bîrkirin wê bixwezê ku ew wê tefkirbikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Lê di asta dawî de wê, çendî ku wê bi temenekê metafizikî wê bihizirê jî bi têgînek hebûnê û pêvajoyên wê yên fahmkirinê re lê wê bi têkili û temenekê bi bûjenê-darêjkî re wê, di şewayekê de wê bixwezê ku ew bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di demên kevnera de wê bi gotinên felsefeyê wê şîroveyên li ser giyanê wê ku wê werina kirin wê di wê çerçoveyê de wê, têkiliya wê ya bi laş re jî wê were lê pirsin. Di gelek şîroveyan de wê têkiliya giyanê û laşê wê bi hevdu re wê were lêpîrsîn. Wê, di wê çerçoveyê de wê, pythagorasî wê weke amûrê giyanê ku ew di wê de dijî wê laş wê di renekê de wê şîrovebikin.

Lê di renekê de wê, weke aliyê dervî bedenê wê bi hişkirinên wê re wê, di wê demê de wê, were lê hizirkirin. Bi giyanê re wê ji têgîna psyche û heta têgîna 'de anima' a aristo ku wê li wê bihizirê wê pêvajoyek hizirkirinê wê di çerçoveya têgîna giyanî de wê were kirin.

Gotina psyche wê weke têgînek ku ew wê bi ya xiyalî, û hîskirinê û an di hundurê awayê bi giyanî ku ew weke ya dihê hizirkirin de wê were lê hizirkirin. Ew wê weke bi serê xwe wê hebê û wê karibê were hiskirin. De anima wê weke têgîna giyanê ku wê aristo wê bènê ser ziman û wê bi têkiliya bûjenê-darêjkî re wê di renekê de wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê mijare hebûnê wê di çerçoveyek fahmkirinê a rasyonali de wê li wê bihizirê. Mijarên weke hizirkirinê, tefkirkirinê, aqılmeşandinê û hwd wê weke aliyên ku ew wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Aristo di xabate xwe 'li ser giyanê' de wê mijarên tevgerên me û kirin û hîskirin û hwd re wê bi aliyên hundurînê ê bi têgînek giyanî re wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di têgînek zêhnî de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di wê rengê de wê bi têgînek giyanî di çerçoveya wê de ku wê weke di wê de wê were xiyalkirin de wê werênê ser ziman.

Mijare giyanê wê bi hizirkirinên li ser wê re wê di demên piştê ên serdema navîn de wê bi zêdeyî wê were dîtin ku wê pîrr zêde wê li wê were lê hizirkirin û wê were ser ziman. Di demên serdema navîn de wê mijare giyanê wê bi hizirkirinên wê yên weke bi têgînek hebûnî a ontolojikî re wê were dîtin ku ew wê li wê were lê hizirkirin. Mijare hebûna dervî fizikê a di hizirê wê bi wê re wê di renekê de wê were hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman.

Mijare hebûna giyanê wê di renekê de wê weke hebûnekê wê were hizirkirin û ev wê di rengê hebûna me ya fizikî de wê were lê hizirkirin. Hizrên maniyên ên weke ku wê di dewama yên zerdeştîyan de wê were ser ziman wê weke 'ketina li dînyê a rohnîyê' re wê, di renekê de wê, weke aliyekê ku wê bi çavkaniya wê hizirkirinê re wê bibê û wê were ser ziman. Weke rohnîyê û bi çavkaniya rohnîyê hizirkirina wê re wê bi

morfoloijikî wê weke têtînek ku wê bi hizirkirinê û dîtînê a weke ya vaji a tariyê û hwd re wê di şewayekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di demên serdema navîn de wê bi têtînek zêhnî re wê were lê hizirkirin. Minaq Thomasê aqîneyî wê di du pêvajoyên fahmkirinê de wê weke li wê bihizirê. Aliyê pêşî bi aliyê pêşî ê pîretikî ku wê weke ji jiyane dihe girtin û wê di wê temenê de wê di nava têtîliya ya heyina heyî a fizikî û an bûjenî û ya biriqîna wê û hwd de wê bihizirê û aliyê din jî wê bi têtînek razber a weke ya entellektuelî ku wê şîrovebikê wê, weke di xwe de wê weke têtîna dikarê bihizirê, şîrovebikê, fahmbikê û hwd re wê werênê ser ziman. Di rengekê de wê di wê demê de wê filosofê kurd suhrewerdî wê di rengekê de wê bi radayên hizirkirinê ku ew şîrove dikê ên weke pêvajoya aqilê pîretikî, pêvajoya aqilê razber ê bi serê xwe dikarê hebê û pêvajoya aqilê li ser hemûyan re ku ew wê bi têtîne xwûdayî wê şîrovebikê re wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Ev têtîn wê piştî wê di dîmenekê de wê bi rengekê wê bi hizrên spinoza re jî wê di dîmenekê de wê were dîtîn ku ew wê werênê ser ziman.

Spinoza wê, di têtîna tozê de wê bi têtîne monist wê di rengekê de wê mijare wê werênê ser ziman. Di awayekê din de jî wê mijare hebûnê wê bi wê ve wê weke têtînek tozê ku ew wê di cewherê xwe de wê bêsînor û heta hetayî û dikarê bîafirê û ji xwe bîafirênê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Ev têtîna tozê wê desceertes wê bi têtîna dualisma tozê re wê, di şewayekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman Di têtîna descertes de wê têtîna dualismê wê bi zêhn û bedenê û têtîliya nava wan re wê werênê ser ziman. Descertes wê weke aliyekê wê yê din jî wê karibê ev herdû alî li hev werina lê daxistin û an na wê bi wê re wê li wê bihizirê. Yan jî wê yek li ya din were depelendin û an na wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di rengekê de ew wê bi serê xwe wê weke du aliyên nayên li hev depelendin û an weke li hev daxistin wê di şewayekê de wê werênê ser ziman.

Di şîroveyên serdema navîn ên weke Suhrewerdî bê û an heta Thomasê aqîneyî û spinoza û descertes û hwd re wê di rengekê de wê di şewayekê de wê ev pêvajoya fahmkirinê a di giyanê de ku wê were lê hizirkirin wê bi têtîne zêhnî û çerçoveya wê re wê hin bi hin wê were lê hizirkirin û bi gotin û teori kirin.

Di wê nûqtayê de wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di demên piştre wê bi

şîroveyên derûnî re wê were dîtî ku wê di wê de wê weke aliyekê wê yê ku ew wê di wê de wê were kûrbûn. Di demên hemdem de wê filosof û hizirvanên weke freud, adler û heta Jung wê di şêwayekê de wê miajre giyanê wê di çerçoveyek derûnî de wê li ser şîrove û teoriyên weke yên li ser xewnê, giyanê, û an weke bi keseyetiyê û têtîgînên weke wîne, xwestekê ajo û hwd re wê, di awayekê de wê şîrovebikin. Ev wê weke aliyên ku wê di wê hundurê giyanê de wê weke bi wê re wê were lê hizirkirin. Aristo wê bi têtîgîna tevgerê û an ya ku ew cewherê ku ew wê dikê tevgerê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê têtîgîna hîskirinê xwestekê û hwd wê ji hinek aliyên ve wê li ser wê bisekinê.

Di wê nûqtayê de wê mijare bîrkirinê wê weke aliyekê wê yê din ku wê di wê de wê, aristo wê di wê çerçoveyê de wê bi wê bixwezê ku ew wê kûrbibê û wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê gotina bîrkirinê a aristo wê bi têtîgînek hebûnê ku wê hinek fêrsên xort ên bi fahmkirina xêwê û hwd re jî wê bidina me wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku ew wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare xewnê û an li ser xewnê û şîyariyê û rewşa cihê a nava wan wê çî wateya wê bo hebûnê û fahmkirinê û hwd wê hebê wê, di wê rengê de wê di nava felsefeya hemdem de wê bi têtîgînên derûnî re wê di rengê weke têtîgîna bîrkirinê û hwd a aristo û hwd re wê li wê bihizirê. Gotina bîrkirinê a aristo wê di rengekê de wê gotina freud a binhiş û serhiş û an mejiyê bin û mejiyê ser û hwd re wê di rengekê de wê karibê çerçoveyek fahmkirinê ew bi xwe re wê di rengekê de wê werke ku wê karibê bide dîyarkirin. Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Hizirkirinên me yên ku em dikin wê diwê çerçoveya têtîgîna bîrkirinê û an bi hişkirinê de wê çendî em di farqê de na û an ne di farqê de na wê bi wê re wê li wê bê hizirkirin. Borgson, adler û Jung wê fokrora bîrkirinê wê bi rewşa şîyarî û ne şîyariyê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê were dîtî ew wê balê bikişênê li ser wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê balê bikişênê li ser wê bê. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê mijare xewnê wê weke ku wê di nava xabatên van hizirvanên ku me navê

wan hilde de wê ji aliyê farqêbûnê û ne di farqê de bûnê û hwd re jî wê were ser wê sekin in. Ber çî em xewnê dibînin û em ne di farqê de na. Zaninên di xewnê de wê çendî wê karibin bi çerçoveya rasyonel a fêrbûnê re wê werina hildan li dest wê weke aliyên ku ew wê di dewama wê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê li ser wan wê were sekin in bê.

Wê jî wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare bîrkinê wê di wê rengê de wê, ji aliyê aristo ve wê ji wan aliyan ve jî wê were dîtin ku ew wê hilde li dest û wê di renekê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman û wê fahmbikê ku wê, ya ku em di giyanê de wê, fêr dikin û an hîs dikin wê çawa wê weke fêrbûnekê bê. An jî wê karibê wê weke fêrbûnên me yên ku em di dema şîyariya xwe de dikin wê fahmbikê.

Di wê nûqtayê de wê, gotina şîyariyê wê, di rengê de wê bi wê re wê, weke bi hinek fêrsên din ên fahmkirinê ên weke di xwe de bi xêwî girtinê bê û hwd re jî wê di renekê de wê bi wê temenê û çerçoveyê re wê li wê bihizirê. Lê ne tenê aristo wê filosofên weke haraklit jî wê di nava rewşa razanbûnê û şîyarbûnê de wê di renekê de wê were dîtin ku ew wê bi wê re wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Adler wê zaninên xewnê wê weke ne li gorî wê aheng û sazûmana civakî wê di renekê de wê şîrovebikê. Ew wê, di renekê de wê bi me re wê bisînor ku wê bi wê re wê ne di nava ahengekê de bê wê di şewayekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Di demên hemdem de wê di çerçoveya hebûnê de wê, mijare giyanê wê were dîtin ku wê li ser wê were sekin. Minaq jean paul sartre wê weke 'hebûna ku ew berê cewherê dihê' wê di renekê de wê bi wê re wê salixbikê û wê werênê ser ziman.

Mijare giyanê wê weke aliyekê dervî laş a bi têgîna ontolojikî wê bi bawerî û hwd re jî wê li wê were lê hizirkirin. Lê di nava têgînên çandan ên cihê de jî wê kirpendinên cihê ên bi pêvajoyên fahmkirinê ên cihê re wê were dîtin ku wê bahsa têgînên giyanê wê were kirin.

Di nava şîroveyên mesopotamikî ên li kurdistanê de wê, weke ku em di destana gilgamêş û hwd de wê dibînin wê têgîna 'welatê miriyan' û hwd wê di renekê de wê were ser ziman û wê di wê de wê piştî mirinê ku wê bi giyanî wê li wê goçbikê wê bahsa wê were kirin. Weki din wê bi baweriyên wan de wê were dîtin ku wê bahsa giyanên ku ew piştî mirinê ew dihên li nava jiyanê bê ku em wan bibînin û ku ew me dibînin wê bibin û wê ji wan wê bahsa wan were kirin. Wekî din wê bi hinek fêrs û

siyanên weke bi zanin û hêzên cihê ên xwezayî û serxwezayî û hwd re wê werina şîrovekirin û wê bënina ser ziman.

Pê baweriya piştî mirinê a jiyane wê di wê temenê de wê weke fêrsek giring a morfolojikî ku wê di temenê hizirkirinê bi giyanê ên ontolojikî de wê cih bigirê bê. Ev wê di nava çand û baweriyên de wê, weke aliyekê ku wê bi wê re wê cihê wê were li lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Dante wê di 'komedyaya xwe ya xwûdayî de wê bahsa sê pêvajoyên weke bi piştî mirinê, navberê, bihûştê û hwd re wê bikê. Di demên felsefeyên ên kevnera de wê, bi zêdeyî wê ji demên prehomerikî û piştî homer de wê bi têngîna psyche ku wê were şîrovekirin wê di têngînek rêgezî a jiyane dervî fizikê a bi hiş ku ew heya wê ji wê were bahskirin. Di wê demê de wê lêpîrsînê li ser giyanê wê bi felsefeyî wê bê sedema wê ku wê were lêpîrsîn ku ew wê çavkaniya wê çî bê. Giyan wê weke heyinek bi serê xwe ku wê dervî fizikê wê bi çavkaniya wê re wê were şîrovekirin. Minaq wê zerdeştî û mitrayî wê weke ji êgir bibê wê bënina ser ziman. Ev wê di nava hizrên weke yên haraklit de jî wê were ser ziman. Empedokles wê bi têngîna hêmê (steam) de wê werênê ser ziman. Pisagor wê gotinên berê ên li ser giyanê wê di rengekê de wê pêşbixê û wê dîmenekê zêhnî wê li wan barbikê û wê bi wê werênê ser ziman. Li ser goçkirina giyanê re wê bi têngînek reankarnasyoni wê weke hizrên xwe yên giyanî wê werênê ser ziman. Platon wê di nava têkiliya dualiteya nava giyan û bedenê de wê şîrovebikê û wê di rengekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Weki din di nava baweriyên de wê weke ku wê maniyî wê werênina ser ziman wê weke rêya ku wê bi wê re wê karibê bi xwûdayîyê re têkiliyê dênê re wê werênê ser ziman. Ew wê bi wê sedemê wê werênina ser ziman ku ew wê xwûdayî ji rohnîyê bê û giyan ji wê weke beşek dibê û dikeve dînyê û di laşekê ku ew dibê de bicih bibê. Ew wê jiyane wê bide. Di wê temenê de wê têkiliya giyan û jiyane wê di rengekê de wê bi hev re wê dênin. Epikur wê di rengekê de wê weke canê ku ew bi fizik bûya û bi derfeta ku ew êdî dikarê bimirê re wê di şewayekê de wê werênê ser ziman. Ji aliyekê din ve jî wê dema ku em li têngîna 'logosê' ku wê haraklit wê werênê ser ziman wê weke bi têngîha hizirkirinê, giyan û hişmendîya ku ew aktiv dibê û weke xosletê wê şîrove dikê û wê dihênê ser ziman. Logosê wek raman, û beş an taybetmendîya giyanê bi çalakiya hişmendî, aqilane wê şîrove dikê.

Her çend Arîsto giyan ji bûjenê (substance) nayê veqetandin dîtibe jî, têgeha giyan a ku wî destnîşan kiriye îro bi tevahî nayê fahm kirin. Bi ser

de jî, di demên dawî yên kevnariyê de, hewl hatin dayîn ku doktrîna aqil a Arîstoteyi bi Platonîzmê re li hev bikin. Di têngîna giyan a Arîsto de, li gorî şîroveiyên aristo, giyan di sê beş û qonaxên nebatî, hestiyarî û derûnî de dihê hesibandin û li gorî şîroveiyên wê, giyan xwediyê çar beşan an jî çar hêzan e: Ji van, yên aliyê derûnî" beşa hesabkirinê ye. Duyem beşa zanînê û hêz ya, ku di dema girtina biryaran de dihê bikar hanîn. Yên ku li ser "aliyê ne-aqlî" in, beşa wîne, xwestekê, hêz û hwd ku ew dihê ser ziman bê. Ev wê bi hewcedarî û pêdivîyên me re wê were ser ziman.

Weki din wê di nava têngîhên felsefî ên demên hemdem de jî wê bi mijare giyanê û salixkirinê wê ve wê hewldanê fahmkirinê wê werina ser ziman. Heidegger wê weke 'di wê de ya heyî' re wê bahsa giyanê wê bikê. Kant wê bi têngîna 'ya teqez ku ew bêderfetiya derkirina wê' re wê şîrovebikê. Spinoza wê, di dema xwe de wê weke cewherê hebûna xwûdayî û xosletê wê pênasebikê. Descartes wê weke ya vaji tiştê dihê hizirkirin' re wê, pênasebikê. Hegel wê weke 'hebûna ideayê a bixwe' re wê di rengekê de ew wê salix dikê ji aliyê xwe ve. Freud jî wê di farqe nava ego û superegoyê de wê, di rengekê de wê dixwezê wê pênasebikê.

Di awayekê de wê, felsefeya derûniyê a demên hemdem wê aliyekê wê yê wê yê giring wê bi têngînen weke wîne, xwestekê, ajo, aso, keseyetiyê, ezitiyê û hwd re wê, ji aliyekê ve wê bi wê re wê bixwezê ku ew bi wê aliyê dihizirê re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê bixwezê ku ew wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê bi aliyê heyina mirov a dijî û heya û dikarê weke bi hizirê, tefkir bikê, xwedî wîn û hişmendî wê were dîtin di reng û awayekê de.

Abdusamet Yigit

Destpêk: niqaşên felsefeyê 45

Têketinek destpêkî bi mijare giyan û zêhnê û hewldanên fahmkirin û salixkirinên bi wê

Mijare felsefeya zêhnê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê karibê wê di destpêkê de wê li vir wê werênê ser ziman wê weke aliyekê dervî hebûna fizikî wê weke aliyekê bi hişmendî wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Ji wê aliyê ve wê mijare felsefeya zêhnî wê, dema ku em dîroka felsefeyê li wê dinerin wê li ser esasê ku wê çawa wê tiştê dervî me ku ew heya wê karibê ew bi aqil were hanin ser ziman wê weke aliyekê wê yê ku ew wê di dewama wê de wê li ser wê were lê hizirkirin.

Ne wekhevîya di nava ya fizikî û ya zêhnî û an ya hiş û laşê de wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê, were lê pirsin bê. Di mijare felsefeyê de wê çavkaniya wê ku ew heya wê, ji wê aliyê ve wê were lê pirsin. Wê çavkaniya hizirkirinên me wê, hebûnên heyî ên dervî me bin ku ew wê dibînin bin û an wê tiştê din ê weke ku em bi wê aqil dibin û di mejiyê de rûdaya wê bi wê re bê. Di wê temenê de wê mijare zêhnê wê, bi aliyên wê yên weke yên bihizirî re wê were li lêhizirkirin.

Lê em wê dikarin wê werênina ser ziman ku wê mijare hizirkirinên me yên bi felsefeya re wê aliyekê wan ê hişmendî û zêhnî wê di wê temenê de wê hebê. Em dema ku em mijare hebûnê wê dihildina lli dest wê ew hebûn wê çawa wê were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê karibê li ser wê were sekin in. Thomasê Aqineyî wê mijare hebûnê wê di xabate xwe ya bi navê ' li ser hebûn û cewherê' ku wê werênê ser

ziman de wê, hebûnek wê bi cewherê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de ew têtîna cewherê wê piştî wê ji fahmkirinên weke Spinoza û hwd re wê bi têtîna tozê re wê, weke di rengekê de wê were dîtîna ku wê bi temen bibê.

Lê mijare hebûnê wê di wê rengê de wê, weke mijare zêde giring ku wê weke mijare felsefeyê a fahmkirinê a her demên wê bê. Di demên serdema kevnera de ku em bi kortasî wê hinekê li vir di destpêkê de wê bibêjin wê karibin wê bibêjin ku wê bi hizrên filosofên weke haraklit û hinekê jî empedokles û hwd re wê di rengekê de wê weke ku wê xwe di awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê, di wê temenê de wê xwe di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Wê jî wê bi wê re wê werênê ser ziman ku haraklit wê bahsa hebûnê bi pêvajoyek gûhariner re wê dikê. Filosofên weke parmenides wê vaji wê di hebûnek venegûhar de wê di têtînek mayinda û an weke xwe mayinê de wê di rengekê de wê li wê were lê hizirkirin. Filosofên dema serdema kevnera wê di rengekê de wê hinek aliyên ve wê çawa wê rêyekê wê di nava van herdû aliyên de wê di levkirinekê de wê bibînin wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê li wê bihizirin û wê bixwezîna ku ew wê werênîna ser ziman.

Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare salixkirinên me yên weke bi têtîna bi têtîna felsefeyî wê di rengekê de wê mijare hebûnê wê bi awayekê wê weke ku wê bidina dîyarkirin. Ew fêrsa fahmkirinê bi me re çêdibê ku ew hebûn nebê wê ji wê ghiştîna fêrsek fahmkirinê jî wê weke nebê. Di wê çerçoveyê de wê di rengekê de wê karibê wê werênê ser ziman. Lê ev hebûn wê çawa wê were fahmkirin di nava pêvajoyên bi demê re de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di nava pêvajoyên hizirkirinê de wê bide dîyarkirin. Pêvajoyên felsefeyê wê, di rengekê de wê, mijare hebûnê wê, di rengekê de wê li wê were lê hizirkirin. Têtînen olî wê weke bi ontolojîkî wê ji têtînek hebûnî a di wê rengê de wê biafirin û wê xwediyê rengekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de

wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê jî wê di renekê de wê, dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê nûqteyê de wê bi mijare hebûnê ve wê girêdayî wê di renekê de wê xwe di reng û awayekê de wê bide dîyarkirin. Di nava pêvajoyên jiyânê de wê hebûn wê weke dema ku ew hebê wê çawa wê were fahmkirin û wê bi çî rengê weke fêrsên fahmkirinê wê were fahmkirin wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê karibê wê li ser wê were sekin in. Têgînên pêwîstîni û bi têgîna azadiyê û hwd re ku wê filosofên weke Hume û hwd wê li wê bihizirin wê di wê warê de wê mijare hebûnê wê bi aliyekê din ve wê weke ku wê bikina mijare lêpîrsînê.

Di wê warê de wê dema ku em, ji aliyê têgîna humê a azadî û pêwîstîniyê ve wê hildina li dest wê di çerçoveya hebûnê de wê têgîna "ezîtiyê" wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin. Felsefeya zêhnê jî ji bo têgîna "xwe"yê xwedî wateyên girîng e. Heger bi "ez" an "ezitiyê" tê wateya bingehê bingehîn, neguhêrbar a mirov, hin fîlozofên zêhnê nûjen, wek Daniel Dennett, bawer dikin ku tiştek wusa tune. Li gorî Dennett û hemdemên din, xwe wekî xeyalek tê hesabandin. Hizra xwe wekî bingehê bingehîn a neguhêrbar ji ramana giyanek ne-bûjenî derdikeve. Hizrek weha ji bo fîlozofên dema nûjen ên ku bi mebestên fizîkîparêzî ne û gumanbariya wan a giştî li ser têgeha "xwe" ya ku ji hêla David Hume ve hatî pêşniyar kirin ji wê aliyê ve wê rastî lêpîrsînekê jî wê were.

Di mijare pêvajoyên felsefeya hemdem de wê, dema ku wê li wê were nerin wê filosofên weke Heidegger, Lavinas, Sartre, Kierkegaard û hwd wê weke hinek filosofên demê ku wê mijare hebûnê wê di renekê de wê bi fahmkirina wê re wê li ser wê bisekin in bin. Admund Huserl wê mijare têgîna fonomenolojiyê wê li ser temenekê ku wê çawa wê navaroka zêhnê wê bi wê re wê bikê ku ew wê fahmbikê wê di renekê de wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê navaroka zêhnê wê ji aliyekê ve wê dema ku em bi şibandînekê wê werênina ser ziman mirovek xwedî meji û di hundurê mejiyê mirov de wê çawa wê hizirkirin wê hebê û wê çavkaniya wê çî bê wê weke ku wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê were li lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê werênê ser ziman ku wê mijare felsefeya zêhnê wê ji vê aliyê ve wê mijare hebûnê wê weke aliyekê wê yê giring wê bikê mijare

lêpîrsînê. Di wê temenê de wê dikarê wê di awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê di navaroka zêhnê de wê weke aliyekê wê yê din ê bi hizirkirinê wê weke kirdeyek dihizirê re wê di dîmenekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê de wê kifşkirinên ku ew dihên kirin wê bi çavkaniyê bin wê bi wê re wê di renekê de wê were dîtin ku ew wê werina li lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê mijare çavkaniyên me yên bi hizirkirinê wê di wê rengê de wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Gelek şîroveyan li ser zêhnê ku wê werina kirin di demên kevn de wê, zêhnê wê weke bi çerçoveyek bi xwe ku ew di wê de wê çî wê were hizirkirin wê ne weke encama hinek azmûnên ku ew wê derve wê werin û bibin bê. Wê bi wê re wê di hinek şîroveyan de wê çavkaniyên wê hebûnek ontolojikî a dervî zêhnê ku ew di zêhnê de ew dikarê xwe bi rêyên weke dana hîskirinê, hizirkirinê û hwd re wê bide dîyarkirin wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê nûqtayê de wê ya ku wê pêşî wê were aqilê mirov wê ji aliyekê ve wê gotina xwûdê bê. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di mijare felsefeyê de wê di wê temenê de wê ev wê karibê wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê di renekê de wê li wê bihizirê ku wê mijarên azmûnkirinê wê, di nava pêvajoyên têgîna dualisme tozê de wê ji aliyekê ve wê piştê wê, were ser ziman. Di nava têgîna dualisme kevn a klasik de jî wê were dîtin ku wê zerdeşt wê di renekê de wê pêvayên azmûnê ku ew wê çendî wê di dîmenekê zêhnî û bi hundurîya wê re jî wê bi girêdana ontolojikî wê werênê ser ziman jî lê wê di renekê de wê bi wê çerçoveyê re wê were dîtin ku ew wê di dewama wê de wê di renekê de wê werênê ser ziman.

Mijare têgîna zêhnê de wê descertes wê dema ku ew wê werênê ser ziman wê têgîna 'ezîtîya dihizirê û ankû 'res cogitans' re wê li wê bihizirê di dewama wê de wê bi ya 'res extensa' ku wê di watêya cihgirtinê de wê li wê bihizirê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ew mijare zêhn û bedenê wê di renekê de wê ji hev cihê wê di awayekê de wê bixwezê û wê li wê bihizirê.

Lê aliyekê din jî wê weke ku wê piştî wê bi morfolojikî wê li wê were lê hizirkirin wê têtîna li hev daxistinê bê. Di wê nûqtayê de wê zêhn wê karibê wê were li bedenê were lê daxistin? Di wê nûqtayê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku wê di rengekê de wê li wê were lê hizirkirin. Di têtînek morfolojîyî de ku wê berê bi têtîna giyan û bedenê re wê were lê hizirkirin wê giyan ku ew di bedenê de diji wê di rengekê de wê bi wê re wê di rengekê de wê were li lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê, were lê hizirkirin. Di awayekê de wê mijare lê daxistinê wê di rengekê din de jî wê weke aliyekê wê yê din jî wê hebê. Ev jî wê bi xosletên zêhnî û bedenî ku ew wê ji hev cihê wê weke ku wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Beden wê xwediyê rêgez û xosletên xwe yê cihê ku ew bi wan dihê hizirkirin û ew wê hebê bê. Zêhn jî wê ji wê cihê tirî wê xwediyê rêgez û xosletên ku ew bi wan were lê hizirkirin.

Di wê nûqtayê de wê, di rengekê de wê, demê wê, di rengekê de wê dema ku em rewşek zêhnî ku em bi wê re wê li wê bedenê bihizirin wê weke di dîmenekê de wê derkkirinekê wê weke wê bikin û wê bi wê re wê li wê bihizirin. Ev wê weke dîmenekê wê di têtîliya bedenê û fahmkirin û an bi hişkirina wê de jî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê, bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Lê di dewama wê de wê dikarê wê pirsê wê bikê. Ev rewşa zêhnê û ya bedenê wê di wê rengê de wê karibê wê di dîmenekê ji ev derxistinê û an li hev daxistinê de wê karibê were lê hizirkirin bê? Di wê nûqtayê de wê di gelek şîroveyên bi felsefeya zêhnê re ku wê li ser zêhnê wê werina kirin de wê di rengekê de wê weke ji wê cihê bûnek wê hebê û wê bi wê re kku wê ew wê li wê were lê hizirkirin bê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Yan jî wê weke aliyekê wê yê din jî wê mijare têtîna zêhnê wê bi wê re wê di rengekê de ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di mijare têtîna zêhnê de wê, di rengekê de wê, dema ku em li têtîna spinoza a tozê bi wê bihizirin û an toza dualismê a descertes wê bi wê re wê li wê bihizirin wê karibê wê di rengekê de wê zêhnê wê di rengekê de wê bi serê xwe wê weke aliyekê wê yê giring ku wê karibê wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê bixwênê.

Di rengekê de wê, di dîmenekê de wê, ya ku em wê weke ku em bi wê re wê fahmdikin wê di rengekê wê di cihê bûn û bi serê xwe wê bûyina wê re wê di rengekê de wê, li wê were lê hizirkirin. Huserl wê bi têtînek fenomenolojikî wê li navaroka zêhnê wê bihizirê û wê bi wê re wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di mijare têtîna zêhnê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku wê hertimî wê bê mijare nîqaşên wê wê weke ku wê ew bê ku wê çavkaniyên zêhnî wê azmûnên me bin û an wê dervî azmûnên me wê rewşna tefkirkirinê ku em weke bi ideayî wê karibin wê kifşbikin ku ew wê hebin bin. Ideayên platon wê hinekê jî wê di wê temenê de wê di renekê de wê were lê hizirkirin. Ew wê dihizirê ku wê ew wê tenê wê bi hizirkirinê wê werina kifşkirin. Di wê wê temenê de wê di renekê de wê werênê ser ziman.

Di mijare xwandinên zêhnî wê weke afrîneriyên ji nava wê bin wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di meji de wê têtîna zêhnê wê di rengê hizirkirinê de wê weke di wê de wê bi kûrbûnê û di têtînek kirdeyî de wê gihiştina fahmkirina wê bide dîyarkirin.

Wê dema ku em wê di pêvajoya dîrokî de wê fahmbikin wê di renekê de wê di pêvajoya têtînên weke hişê, têtîgihiştin, fahmkirin, derkkirin, zêhn û hwd ku wê di wan de wê bi kûrbûnê re wê di renekê de wê bibê. Di renekê de wê, gotina zaninê jî wê di çerçoveya fahmkirinên wê yên bi felsefeyî de wê di awayekê de wê bê xwestin ku ew bi wê re wê were lê hizirkirin. Di pêvajoyên hizirkirinê de wê hizirkirinên bi giyanê û tefkirkirinên ku ew di wê de dihên pêşxistin wê çawa wê, çerçoveyek fahmkirinê bidina wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê fahmbikê. Di wê rengê de wê di aslê xwe de wê gotina zêhnê a demên hemdem em dema ku em li şîrove û xosletên şîrovekirinên wê dinerin wê dikarin wê bi wê re wê bi wê re wê werênina ser ziman ku wê weke xosletên ku ew wê bi wê re wê di renekê de wê, bi giyanê re wê were lê hizirkirin. Maniyî wê li kurdistanê wê di renekê de wê mijare gîyanê wê bi tefkirinek weke ya rohnîyê re wê li wê bihizirin û wê ji wê bigihijina şîroveyên ku ew wê bi wê re wê bikin.

Di wê çerçoveyê de wê şîroveyên giyanî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê fahmbikê bê. Platon wê di felsefeya wî de wê, gotina giyanê wê di renekê de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê giring wê were dîtî ku wê derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê aristo wê gotina xwe ya zêhnê wê di dîmenê wê gîyanê a platon de wê biafirênê û wê di renekê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Ev gotina zêhnê wê piştî wê, zêhn û gîyanê wê weke ku em bi felsefeya Spinoza û hwd re wê dibînin wê di renekê de wê bi wê re wê derkeve li pêş. Di

mijare tēgîna zêhn û gîyanê de wê, di serdema navîn de wê were dîtin ku wê bi tēgînek ontolojikî wê bi zêdeyî wê felsefeya wê di nava tēgînên olî û hwd de wê di rengekê de wê were kirin.

Di mijare tēgîna zêhnê de wê, di wê demê de wê, bi tēgînek ontolojikî wê bi hebûnê wê li wê were lê hizirkirin. Di mijare gîyanê û bi wê afirandina zêhnê wê pêvajoyek din a teybet a hizirkirinê wê di wê rengê de wê bi wê re wê biafirênê. Wê di wê rengê de wê weke ku wê berî wê bi giyan û bedenê û an piştî wê demê wê weke desceertes û hwd wê bi tēgîna zêhn û bedenê û an fîzîkê û hwd re wê werênê ser ziman wê ji wê cihê wê dîmenekê fahmkirinê wê weke ku wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Di wê nûqtayê de wê di mijare gîyan û zêhnê de wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê teybet ê bi mijare zêhnê û fahmkirinê wê re wê karibê bi xwe re wê biafirênê. Di wê nûqtayê de wê, di mijare zêhnê de wê, weke temenekê wê yê fîzîkî ê ne li gorî fîzîkî ya bûjenî wê bi gîyanê re wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtin wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê were lê hizirkirin. Ev jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqtayê de wê di mijare şîroveyan giyanî û an jî tēgîna giyanî wê bi zêhnî ku wê werina kirin wê di wê çerçoveyê de wê, weke ku wê bi platon re bê û an bi maniyan re bê wê di rengekê de wê, dîmenekê teybet wê bi xwe re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê nûqtayê de wê, weke hebûnek ne li gorî rêgezên bedeniya bûjenî ku wê bi fîzîkîyek teybet ku wê bi xosletên zêhnê wê were şîrove û pênasekirin wê di rengekê de wê, di çerçoveya tēgîna giyanî de wê were dîtin ku ew wê were jîyan kirin. Di wê nûqtayê de wê mijare giyanê ku ew wê weke heyinekê wê hebê û an wê nebê. An jî ew wê weke hizrekê bê û an ne weke hizrekê bê wê bi wê re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê nûqtayê de em di dewama wê de wê gîyane zêhnî û an gîyane bedenî wê di wê çerçoveyê de wê bi şîroveyan ku ew wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê weke aliyê wê yê din bê ku wê di dewama wê de wê li wê were lê hizirkirin bê. Giyane bedenî wê weke di rengekê bedenê û weke kesekê ku ew dijî û heta ku wê piştî mirinê wê di hinek şîroveyan de ku wê karibê bibê xwediyê mirinekê jî weke bedenê û hwd re wê were şîrovekirin. Giyane zêhnî wê bi xosletên hişmendiya zêhnî wê weke kirdeyek dihizirê ku wê weke çawa wê desceertes wê bi tēgîna 'ezîtîya

min a ku ew dihizirê´ û hwd re wê bênê ser ziman re wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê li wê were lê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku wê di dewama wê de wê karibê wê werênê ser ziman ku wê xosletên zêhnî wê bi têtînek fenomenî wê di awayê duyem de wê bi wê re wê di rengekê de wê were dîtî ku wê li wê were lê hizirkirin. Zêhn wê ji aliyekê ve ku wê bihêstên me ku ew weke têtî û an hizrekê bibê re wê were li holê. Giyan jî wê, aliyê ku mirov wê hîs dikê dizanê û li gorî pêwîstiyên me yê mirovî ku ew bi awayekê pirr baş hatiya û afirîya lê ku ew ber ku ew razber e mirov nikaribê wê destlêbide, salixbikê û wê werênê ser ziman weke aliyê me yê hebûnî jî bê.

Giyan wê dema ku wê weke têtînek serxwezayî wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê di wê nûqteyê de wê çî wê bi wê re wê ser ziman wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê li ser wê bisekinê bê. Ji wê aliyê ve wê weke pêwîst bê ku mirov mijare giyanê wê ji van aliyan ve wê hinekê wê li ser wê bisekinê bê.

Gîyan, û zêhn

Di awayekê de wê dema ku wê bahsa gîyan û zêhnê wê bikê wê di rengekê de wê weke di heviyekiyekê de wê were dîtî ku wê were hanîn li ser ziman. Wê di wê temenê de wê gîyan û beden û an zêhn û beden wê di rengekê de wê, werina ser ziman. Lê li ser hinek şîroveyan ku wê bi têtînek ontolojikî bin û an di awayekê din ê zanî de bin wê di rengekê de wê di fahmkirinê de wê hinek cihêbûn wê di fahmkirinê de wê were dîtî ku ew wê were dîtî.

Di awayekê de wê, di intibayekê de wê weke di fahmkirinê de wê weke ku wê, di têtîna giyan û bedenê wê weke di pêvajoyek ku wê berî ya bi fahmkirina zêhn û bedenê wê were. Di wê temenê de wê di demên kevnera de wê di felsefeyê de wê, mijare giyanê wê weke têtînek ku wê bi ontolojikî wê were şîrovekirinê dervî xosletên fizîkî wê di rengekê de wê were hanîn li ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê, giyan wê dema ku wê bi wê rengê wê were şîrovekirin wê bi xwezayî wê di wê de wê hebûna fahmkirinê, hiş û an hişmendî û zêhnê jî wê di rengek de wê weke ku wê bi wê re wê di wê de wê were li lê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê û rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman.

Di wê nûqteyê de wê, ji aliyê aqilekê şubjeyî û fahmkirina wê ve wê, têkiliya nava giyanê û zêhnê wê di rengekê de wê weke dîmenekê din ê fahmkirinê ê weke xwe çawa his dikê, xwestekê, ezîtîyê, wînê, ajoyê, egoyê, asoyê û hwd wê bi gelek aliyên din ên weke bi wê re wê were lê hizirkirin. Descertes wê li ser têgînek zêhnî wê 'ezîtîtiya ku ew dihizirê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, bi giyanê re wê weke di zêhnê de wê bi kûrbûnê wê di fêrs û morfolojîyek fahmkirinê de wê hilde li dest û wê werênê ser ziman.

Di rengekê de wê, weke ku wê bi giyanê re wê were lê hizirkirin wê giyan wê dervî xosletên fîzîkî wê karibê xwe bigihênê gelek aliyên din ên ku wê bi fîzîkî wê nikaribê xwe bigihênê wan. Ev wê di çerçoveya têgîna asoyê û hwd de wê, di dîmenekê de wê weke ku wê li wê were lê hizirkirin.

Di awayekê de wê, di rengekê de wê, mijare têgîna hiş û an zêhnê wê bi gîyanê re wê di wê rengê de wê weke ku wê were dîtin wê di rengekê de wê, di hinek lêpîrsînên xwe de wê di nava hizrên xwe de wê zerdeşt jî wê di dîmenekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Maniyî wê di dîmenekê de wê çendî ku wê gîyanê wê bi têgînek morfolojîkî a rohnîyê re wê şirovebikin û wê werênina ser ziman jî lê di awayekê din de jî wê, di rengekê weke qarakterê hizirkirinê wê di dîmenekê de wê çawa wê di wê de wê bi başî û nebaşî wê dîyar bê û wê di wê temenê de wê xwediyê hinek diyariyan bê wê di rengekê de wê, bi hinek fêrsên fahmkirinê re wê werênina ser ziman.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin. Ber vê yekê wê têkiliya giyan û zêhnê wê ji wê aliyê ve wê weke ku wê were dîtin wê di awayekê de wê bi hev re jî wê were li lê hizirkirin.

Di mijare têgîna gîyanê de wê, li ser wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê were dîtin ku wê bi têgînek ontolojîkî wê li wê were lê hizirkirin. Ev jî wê ji wê re wê di rengekê de wê were temen û bê rengekê fahmkirinê ku wê çawa wê di awayekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin ku wê piştî mirinê wê jiyan wê hebê re wê li wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê weke fêrsek fahmkirinê ku wê hertimî wê li wê were lê hizirkirin ku wê giyan wê dervî bedenê wê karibê bijî. Di wê

temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku ew wê di dewama wê de wê li wê were lê hizirkirin bê. Ev wê di nava têtînên berê de wê weke bi têtîhên reankarnasyonê û hwd re ku wê giyan wê ji bedenê wê karibê herê li bedenê û hwd re wê, di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê, di şewayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman.

Di mijare fizîkî de wê, ew wê karibê wê were dîtin ku wê fizik wê di nava elemenên ku ew bi wan dihê û dibê re wê weke çerçoveyek fizikî a laşî ku ew diafirênê û wê giyan wê weke di wê de wê bicih bibê. Di wê çerçoveyê de wê, di nava wê de wê bo ku ew wê bijî wê zêhn wê weke pêşdîtinên bi hişmendî di çerçoveya zêhnî de ku ew bi wê li jiyânê dinerê û an nerînê bi hiş li jiyânê û objeyên heyî diafirênê re wê, di renekê de wê bi wê re wê werênê li holê.

Di çerçoveya têtînên zêhnî de ku wê piştî demên ronansansê û hwd re wê bi hizrên descertes re ku wê werina ser ziman wê, weke serwerîya zêhnê li bedenê wê di renekê de wê werênê ser ziman. Wê têtîliya wan ya di heviyekiyekê de wê di dîmenekê de wê werê hanîn li sr ziman.

Lê di wê nûqtayê de wê di nava wê de wê têtîliya zêhn û ya fizîkî ku wê were ser ziman de wê çawa wê di heviyekiyekê de wê hebê wê weke aliyekê wê yê ku wê li wê were lê hizirkirin bê. Di wê nûqtayê de wê, zêhn û an bi birîqîna wê re wê zêhn ji bûjenê û an rewşa fizikî ku wê dibê wê çawa wê weke beremberê wê bibê. Kyle wê, dihênê ser ziman ku wê zêhn wê, ji wê biafirê wê dema ku ew ji wê diafirê wê çawa wê karibê wê bi wê re wê di heviyekiyekê de wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê, tiştê ku ew bi wê biafirênê wê bi wê re wê weke ne di heviyekiyekê de bê wê bi intibayekê wê bixwezê ku ew wê biafirênê û wê werênê ser ziman. Têtîna Kyle wê hinekê jî wê weke di çerçoveya têtînek panpsisikî de bê ku wê bi wê were lê hizirkirin ku wê her obje, bûjen û rewşên fizikî ku wê di wan de wê heyinek zêhnî wê hebê bê. Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê bi wê re wê, êdî wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Lê li vir wê karê wê ji aliyekê din ve jî wê li wê bihizirê ku wê tiştê ku ew ne zindî bê wê demê wê çawa wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare zêhnê, wê, dema ku wê aliyekê weke dihizirê bê û aliyekê din weke ne hizirê û ne zindî bê wê demê wê weke aliyekê li ya din wê berê wê li lê bê ku ew wê fahmbikê. Wê demê wê ya

ku wê weke ya ne zindî ku ew wê weke berê wê li hizra dihizirê bê wê demê ew dîtbarîya wê ya bi rêya sehan ku ew dibê wê bi wê re wê xwediyê temen û bingihê ku em bi wê re wê karibin wê bi wê re wê li wê bihizirin bin.

Wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare salixkirinê wê, di wê temenê de wê bi hişmendî wê bibê. Hiş wê, di wê nûqteyê de wê, ya ku ew di wê temenê de wê digirê û wê di rengekê de wê, fahmbikê bê. Aliyekê din wê di dewama wê de wê weke li wê dihizirê hizirkirin wê mijare li hev daxistinê a ya zêhn û bedenê û an zêhn û ya fizikî bê. Di wê temenê de wê dema ku em li têtîna descertes wê binerin wê di rengekê de ew wê, weke bi serê xwe wê di rengekê de wê, di awayekê de wê, li wê bihizirê û wê ne di wê hizrê de bê ku ew wê karibê di rengekê de wê karibê were lê daxistin.

Di awayekê de wê di kurdî de wê gotina giyanê wê di morfolojiya xwe de wê, têtînek weke ya bi têtîna heyinê, bûyinê, di wê de hebûnê û hwd re wê, hinek fêrsên fahmkirinê wê weke ku wê bide me. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku em bi wê dikarin wê fahmbikin wê têtîna giyanê wê weke di wê de wê, heyina heyinê ku ew wê, weke di wê de wê were lê hizirkirin bê. Di awayekê de wê, di rengekê de wê, di giyanê de wê, xosletên wê yên ku ew wê weke ku ew wê bi wê re wê bijî wê di rengekê de wê, weke aliyna wan ên bi şubjeyî wê hebin. Minaq wê, xûyek dananişandin, tevgerek kirin, deengek derxistin û hwd wê, weke hinek aliyên ku wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê bi hinek referansên têtînî ku wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bibin bin.

Weke aliyekê wê yê din ku wê bi têtîliya zêhn û giyanê re wê karibê wê fahmbikê wê, têtîna zanina ku ew di derbarê hewirdora wan de bê. Wê piştî ku wê xwe weke kirdeyekê wê dest bi dîtîne wê bikê wê di xwe de wê bi awayekê ontolojikî wê di wê çerçoveyê de wê were dîtîna ku wê bidest hizirkirina wê bê. Hinekê jî wê weke fêrsek fahmkirinê wê têtîna giyanê wê bi wê re wê, weke têtînek ku wê çawa wê mirov wê bi hizirkirin û hişmendiya xwe re wê weke kirdeyek dihizirê û fahmdikê û hwd ku wê bibîne bê.

Ji wê aliyê ve wê, di wê rengê de wê di giyanê de wê weke heyina zêhnê wê hizirkirina wê, di wê temenê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Ji wê aliyê ve wê weke aliyekê wê yê din ku em dikarin wê bi hebûna fîzîkî re di temenê ve têtîna giyanî de wê bi wê re wê li wê bi hizirin wê têtîna xêvî ku ew wê weke çerçoveyek berheviya di bedenê de

a bi zanin û dîtîna û hwd ku wê bibê bê. Mijare xêvê wê di wê temenê de wê weke heyinek di heyina bedenê me de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin jî wê di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê ya ku ew wê, di rengekê de wê, weke ji bûjena derve ku ew digihê wê weke kopiya wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê xwediyê şewayekê fahmkirinê bê ku wê piştî girtina wê weke têgînek zêhnê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin bê. Lê têgîna zêhnê wê ji kopîgirtineka ji rewşek fîzîkî û an bûjenî ku wê were girtin wê bi fêrsên fahmkirinê ên ji xwe wê zêdetirî wê di xwe de wê weke bihawênê. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê têgîna zêhnê wê weke çerçoveyek şubjeyî ku ew wê di wê de wê bi dîtina ku ew dikê wê di xwe de wê bi hiş dikê û wê bi wê bi hişkirinê wê naskirina ku ew bi wê weke dikê re wê, di rengekê de wê weke bi hişê di derbarê wê derkkirina wê kopîya weke ji rewşa bûjenî ku wê bikê û hwd re wê di rengekê de wê bi wê re wê, li wê bihizirê.

Di rengekê de wê di wê temenê de wê ew xosletên ku wê di wê rengê de wê li bûjenê wê werina atifkirin wê di awayekê de wê di wê kopîkirinê de wê li wê werina atifkirin. Wê weke hinek xosletên ku wê zêhn wê di xwe de wê weke ku wê bi hiş bikê.

Weke ku çawa ku wê di wê hizra bûjenî de wê xosletên bûjenî wê li wê werina atifkirin wê bi heman rengê wê li têgîna giyanî jî wê xosletên bedenî wê were dîtîna ku wê li wê werina atifkirin. Ev wê bi awayekê xwezayî wê êdî wê rewşa giyanê wê di dîmenekê heyinî a ontolojîkî de wê bi wê rewşa bedenî û heyina wê de wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Wê dema ku ew dijî wê ew jî wê bijî. Di wê nûqteyê de wê di pêvajoyên ji hev cihê hizirkirina bedenê û giyanê de wê, piştî ku beden weke mir wê giyan jî wê bi mirê û an wê ne mirê wê weke aliyên ku wê êdî wê bi wê re wê werina nîqaşkirin. Ber ku wê bi wê re wê di rengekê de wê ji wê cihê û serxwe wê were li lê hizirkirin û wê di rengekê de wê bi heyina wê re wê weke heyinekê wê were lê hizirkirin êdî wê di wê rengê de wê bi xwezayî wê were lê hizirkirin.

Di wê nûqteyê de kifşkirina têgîhên weke jiyane piştî mirinê wê weke hinek kifşên giyanî bin ku wê bi wê zanina xwe re wê weke ku wê di wê de wê bijî. Ew wê weke têgînek malzarokî wê di wê temenê de wê ji wê re wê, malavaniyê wê bikê û wê bi wê re wê di rengekê de wê bijî. Ev wê hinekê jî wê weke têgînek ku wê bi xosletên giyane ontolojîkî a dijî re

wê, werê xamilandin û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê were li lê hizirkirin.

Mijare têtîna giyanê wê di nava felsefeyê de wê, piştî pêşveçûnên bi felsefeyî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Platon wê di nava sêkikek giyanê, aqil û nefesê de wê de wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Hewldanên salixkirinê ên bi têtîna giyanê re wê, di wê rengê de wê derkevina li pêş. Salixkirinên bi giyanê wê piştî demên serdema kevnera wê di demên serdema navîn de wê bi têtîna giyanê û qatagoriyên wê yên weke giyanên ji rêzê, giyan, ne ji rêzê ên bijartî û giyanên pîroz û hwd re wê, di rengekê de wê, were şirovekirin û wê werênê ser ziman. Ev qatagorizekirin wê di rengekê de wê, di rengekê de wê di nava têtînên aristo de ku wê bi têtîna giyanê mirovan, heywanan û nebetan û hwd de ku wê bikê re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê bibê. Wî giyan weke 'anima' bi navkir û wê hanî ser ziman.

Aristo wê, giyanê wê weke xwediyê çerçoveyek têtîna a giştî bê wê werênê ser ziman. Ew nerîna demokrit a li ser giyanê ku wê weke 'aidî cewherê atomê' ku wê werênê ser ziman wê, di awayekê de wê rexnebigê. Li gorî wî ku wê her kêliyê ku wê di nava tevgerê de bin û di derbarê mehiyeta xwe de ku wê, ne di rewşek bisekin de bin û ew atomên giştî ku ew tevgerîya wan çawa dihênê li holê wê di awayekê de wê weke zor bê ku mirov wê bi wê re wê fahmbigê. Li gorî aristo ku wê ber ku wê di hemû zindiyên de wê tevger wê hebê ew wê hizra demokrit wê weke aqilmeşandinekê ji wê bê re wê werênê ser ziman.

Weki din aristo li hemberî têtînên weke yên 'goçkirina giyanê' ên pythagorasiyan jî wê bisekinê. Li gorî wî her hebûn wê xwediyê awa û darêjka xwe bê. Li gorî wê jî wê xwediyê giyanekê bê. Li gorî aristo wê di wê warê de wê her tiştê wê bi xosletê xwe wê hebê. Minaq dengê bilûrekê û dengê çakûçekê wê ji hev dernekevin re wê, di rengekê de wê bi rengekê wê weke wê li wê bihizirê. Bilûrekê wê çawa ku wê dengê lédana çakûçekê wê dernexê wê, dengê çakûçekê jî wê dengê bilûrekê wê dernexê. Ew wê di dewama wê de wê bi wê rengê wê li wê bihizirê ku wê her giyan wê bo wê bedena xwe wê teybet bê wê bi heman rengê wê her beden jî wê bo wê giyanê wê teybet bê.

Li gorî aristo wê giyan wê ji tozekê. Lê ev toz wê bi sê wateyan bê. Yek wê di wateya bûjenê de bê ku ew wê bi xwe newê dîyarkirin bê. Ya din ku wê, bi darêjkê û ya sêyem wê bi bûjen û darêjkê û hevgerîniya wan re

wê, were fahmkirin. Di wê nûqteyê de wê, di wateyên ku wê darêjk wê weriyê de wê, weke lêkera lêbikarhanînê û bikarhanînê bin. Weki din jî wê lêker wê weke têgînek bi têgîna vejenê re ku ew wê li wê bihizirê bê.

Weki din platon bi dana berhev a cihane ideayan re wê werênê ser ziman. Ew wê di wê temenê de wê bi têgînek sermedî re wê di wê temenê de wê di rengê de wê ew wê di wê cihanê de wê di şêwayekê de wê werenê ser ziman. Platon dema ku ew bahsa berdewamiyê û an dayimiyê wê bikê wê bi gotina 'ku wê xwe bixwe wê tevgerbikê' re wê bahsa giyanê wê bikê û wê werenê ser ziman. Weki din ew wê ideayan wê weke zadên giyanê wê pênamebikê ku ew wê weke li ser hemû tiştê re bin wê di rengê de wê werenê ser ziman. Ji wê têgîna li ser tiştê re wê jî wê têgîna platon wê weke bahsa 'li azman' wê bikê re wê di rengê de wê were şîrovekirin. Di wê nûqteyê de wê, li gorî platon wê, giyanên xwûdayî ku ew hena wê ser ideayan re bin û ew dayimî wan temaşa dikin. Yên mirovan jî wê, car bi car wê hinekê wê bikevîna farqê.

Di têgîna maniyan de jî wê giyan wê weke rohnîyê û li azmên bê. Wê bi têgîna 'ketina ser rûyê ardê' re wê li dînyê bûyîna giyanê wê di rengê de wê şîrovebikin û wê werenîna ser ziman. Di rengê de wê, li gorî têgîna platon wê têgîna bîrkinê wê di rengê de wê, bi têgîna weke ketina farqê de wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê di şêwayekê de wê weke ku wê werenê ser ziman. Di çerçoveya wê têgîna xwe ya zankirinê û an bîrkinê a lê têgîhiştinê de wê, di wê rengê de wê, platon wê werenê ser ziman. Kesek wê bigihêjê zanîna tiştê ku ew nizanibê wê bi têgîha ku ew berê wê xwediyê wê bê. Li gorî wê têgîna wê ya ku wê mirov wê weke bikeve farqê û an bîrbikê wê weke ya ku ew berê weke bi giyanî zanibê wê tefkîrbikê. Ev wê weke têgînek ku wê platon wê werenê ser ziman ku wê berê wê çawa wê giyan wê weke xwediyê zanînekê a bi xwe re û an di xwe de bê. Di wê nûqteyê de wê werenê ser ziman ku wê giyan wê çendî ku ew di wê dînyê de ew jî ajo û egoyên xwe ku wê xwe rizgarkir wê bi ya menewî û an ser wê re ku wê weke astabilind wê pênamebikê wê weke li wê bigihîjê re wê werenê ser ziman. Platon wê di gerdûnê de wê, hebûnê wê li ya zindî û ya ne zindî wê li duyan wê beşbikê û wê werenê ser ziman. Ya zindî ku wê weke bi wîn weke ya bi giyan wê di dewama wê de wê werenê ser ziman. Ew çavkaniya tevgerîya ku ew wê bi giyanê re wê weke 'ji xwe re' ku ew wê dibê wê bi wê rewê, di rengê de wê şîrovebikê û wê werenê ser ziman.

Di dewama wê de wê platon wê di danûstandina bi navê 'phaidros' de wê bi wê rengê wê bahsa tevgerê bi gotinên xwe re wê bikê. "Ya ku ew ji yek din tevgerê digirê û xwe ku ew yê din weke dikê tevgerê tişt, ku tevger sekinî wê ne jî. Tenê ya ku ew xwe bixwe tevgerê dikê ku ew ber ku wê xwe bixwe ne terikênê wê dayimî di nava tevgerê de bê. Heta ku wê bo hebûnên jî wê weke çavkani û rêgeza tevgerê bê. Nûha em nikarin bahsa tiştê weke rêgez ku ew hebê ku ew bibê wê bikin. Em nikarin bêjin ku ew hatiya û bûya. Vaji wê ew bixwe wê weke rêgeza tiştê dibê û dihê li holê wê weke rêgezek wê hebê. Ku ew xwe bûba wê nebûna weke rêgezekê. Hebûna têgezekê ku ew nikaribê bibê û were li holê ew wê, tûnabûna wê jî wê ne mijare gotinê bê. Ber ku rêgezek ku ew tûnabûba ew wê ti carî ji nebûnekê wê, cardin nebûba. Weke her tişt ku wê ji wê rêgezê wê bibê ew rêgez jî wê ji ti tiştê wê weke nebê. Wê demê hebûna ku ew xwe bixwe tevgerdikê wê weke rêgezek tevgerê bê. Û ev hebûn ne tûna dibê û ne dibê. Ku ev bi awayekê din ba wê demê wê hem azmanê ser me û hem zindî wê bêtevger ban. Wê tûna bûban û cardin tevger nekiriban bûban û wê carek din êdî wê jinûve wê nebûban (platon, danûstandina bi navê "phaidros")." Ev wê weke rêgeza xwe bixwe di tevgerê de bûna giyanê û rêgeza wê ya ku wê platon wê dihênê ser ziman jî wê bide diyarkirin.

Di mijare hizirkirinê li ser giyanê û an çavkaniyên li ser wê re wê karibê mejuyek zêde demdirêj wê bi wê re wê, bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê werênê ser ziman wê di demên totem û an anamisê de wê di rengekê de wê, têgînên weke bi xiyalî bê û an rewşên di wê rengê de ku wê werina tefkirkirin wê bi dîtîne û hwd re wê werina li lê hizirkirin. Di rengekê de wê, di awayekê de wê, ji wan deman wê ew fêrsên fahmkirinê wê hebin ku mirov wê dema ku wê dimirê ew diçe deverêk din. Ber vê yekê wê tiştên ku ew bi xwe re bibê wê di devên ku ew di wan de dihên bicihkirin û an gorkirin de wê, di rengekê de wê di wan de wê werina bicihkirin.

Ev wê, di wê temenê de wê, di derbarê têgîna giyanê de wê dîmenekê fahmkirinê ê ku wê di xwe de wê bi ontolojikî wê weke hişmendiyek subjektîv ku wê weke zêde di derbarê hûrgilên wê de mirov weke ne di farqê de bê wê di mejiyê mirov de wê weke hîs û feresatekê wê xwe di rengekê de wê bide diyarkirin.

Di wê rewşê de wê, aliyê giyanî ê bi hiş wê di rengekê de wê li ser wê re wê bi xosletên ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin û an wê werina lêkirin wê, di demên piştî wê, ên demên şariştaniyê û an yên mitolojiyê û

hwd bin. Di wê temenê de wê mitoloji wê dîmenekê zêhnî ê giyanî ê teybet wê ji wê aliyê ve wê weke ku wê bi xwe re wê di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê bi fêrsên fahmkirinê û an hêstên û hîskirinên weke bi sîyanî û hwd bin wê di renekê de wê were dîtin ku ew wê bi wan re wê di renekê de wê were li lê hizirkirin.

Di awayekê de wê, di wê temenê de wê, gîyan wê weke heyinek ku wê di wê de wê bi gelek xosletên bi siyanî û baş ku wê çî wê were aqilê mirov wê di astbilindiyekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Wê dema ku wê, ne bi xosletên fizikî bê wê weke bi xosletên hizrî bin. Kurd wê, hertimî wê weke bi xosletên "ba" re wê di renekê de wê pênasekirin. Giyan li gorî wan ba ya û wê, di wê bayê de wê, weke wê karibê bi her awayê ew bikeviyê. Di dewama wê de wê gotina aciniyan wê di wê temenê de wê di renekê de wê were lê hizirkirin. Di wê de jî wê weke bi hebûnek ontolojikî ku ew dihizirê û wê xwediyê rengê xwe yê jiyânê û hizirkirinê û hwd li gorî wê hebê wê bi wê re wê were dîtin ku ew wê li wê were lê hizirkirin.

Di mijare gîyanê de wê di demên kevnera de wê di nava felsefeyê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi awayek giring wê were dîtin ku wê li ser wê were sekin in. Ji aliyê bi têgînên felsefeyî ve wê were dîtin ku wê şîrovekirinên cihê wê li ser têgîna giyanê re wê were kirin. Parmenides di çerçoveya 'qat û tamê' de ku wê hev temem bikê wê nêzikatiyekê wê li giyanê wê bikê. Haraklit wê giyanê wê weke ji êgir dibê wê di renekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Empedokles wê ew jî wê di renekê de wê nedûrî haraklit wê werênê ser ziman. Lê ew di nava dualîteya nefret û hêskirinê de ku ew wê, bi hêza wan re wê bixwezê ku ew şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Li gorî Filozof wê, giyanên ku ew derdikevin wê piştî wê, weke filozof, zane, serok, hekim û an dermanker û hwd wê, weke kesna mazin wê karibin bi şûn ve werin. Empedokles û Lucretius jî wê weke têgîna atomistan wê nêz bibin û wê di renekê de wê ne dûrî wan wê werênina ser ziman. Li gorî wan ya ku bedenê dikê tevgerê wê giyan bê.

Weki din wê bi fêrsên weke ku mirov çawa bi rewîstî û hwd bigijî wê karibê rewşa tendurustiya nava beden û giyanê. Li gorî Platon ya ku wê karibê bigihijê zanina rastiyê wê giyan bê. Fêrs û siyanên weke dadmendi, zanin, pîvan û hwd wê, bi giyanê wê karibê li wan were gihiştin. Di dînya ideayên platon de wê, giyan wê weke têgînek giring wê were dîtin ku wê derkeve li pêş. Di şîroveyên xwe yên di 'timaios' de

wê, di renekê de wê bi giyanê re wê li ser têkiliyên nava beden û giyanê wê li ser wan bisekinê.

Platon di awayekê de wê bi têtîna giyanê re wê, di renekê de wê were dîtîn ku ew zaninê rewîstê û jiyane mihtemel ku wê piştî mirinê wê hebê wê di renekê de wê bikê mijare lêpîrsînê û wê li ser wê re wê bixwezê ku ew bigihîjê hinek fêrsên fahmkirin. Heta demê wê di nava têtînan mitolojîkî de wê bi zêdeyî wê ev wê were ser ziman û wê bi darêjkên wê re wwê di mejîyan de wê bicih bibin. Platon ji aliyekê ve jî wê, di aslê xwe de ku wê çendî wê di renekê de wê weke ku wê werênê ser ziman lê wê ji aliyekê din ve wê, di nava hinek fêrsên bi fahmkirinê ên weke di renekê lêpîrsîne de jî bê. Wê dema ku em li nava danûstandinên wî dinerê wê di renekê vekirî de wê kifşdikê.

Sokrat wê mijare giyanê wê bi bedenê re wê di yekitiyekê de wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Li gorî wî rastî û ya rast wê giyan bê. Beden di xizmeta wê de ya. Wê weke koka têkiliya di nava xwûdan û mirovan de wê giyan bê. Wê li gorî wî xwezaya giyane me wê, yê xwûdê wê bide biriqandin. Di wê temenê de wê giyane mirov wê di xwe de wê, siyan (areta) û başiyê wê di xwe de wê bihawênê. Gotina areta wê di renekê de wê berî sokrat jî wê di wateya fihêtbûnê û dadmendiyê û hwd de wê were bikarhanîn. Mînaq wê ji gotinên ku wê weke sokrat wê were bikarhanîn Foucault wê di 'rêveberîya xwe û yê din II' de wê bahsa têtîna 'parrhesia' ku wê were wateya gotina rast û dûrûst wê were kirin de wê di renekê de wê şîrove bikê. Lê foucault wê di renekê de wê têkiliya gotinê wê bi kirdeyî wê di renekê de wê bi gotinê re wê dênê û wê werênê sser ziman. Ji wê ya bi fêrsên wê yê fahmkirinê wê li ser dahûrkirina gotinê re wê bi têtîna rastteqniyê re ku wê çawa wê bi têtîha kirdeyê re wê were lê hizirkirin wê di renekê de wê were dîtîn ku ew wê li wê bihizirê. Di wê 'gotina rast' ku wê bi têtîna parrhesia' re wê werênê ser ziman wê, bi kirdeya ku ew rastîyê di rastteqniya wê de wê kifşdikê û wê wertênê ser ziman. Di demên hemdem de ku ew wê di wê çerçoveyê de wê şîrove bikê bi gotinên û têtînan weke 'ji tevgerên kirinê ên çawa û gotinên çawa bi rêya wan rastteqniya bi kirdeyê de wê dihênina ser ziman' re wê, di renekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê ev gotin wê hinek fêrsên sîyanî ku ew wê bi têtînan weke wekhevîyê, dûrûstbûnê, dadmendiyê, rastîyê û pîvanekê û hwd re ku wê werina ser ziman bin. Di wê nûqtayê de wê sokrat wê di wan gotinan de wê li rastîyê wê bigerihê. Platon wê di wê warê de wê, ji

wê bidomenê û wê werênê ser ziman ku mirov gihiştina li zanina rastiyê, dadmendi, dîrûstbûn û hêstên bi wêrebûnê bi wê re wê têbigihijê. Ew piştî wê, di rengekê de wê, di wê çerçoveyê de wê bi çerçoveyek giyanî a bi wê bi hişmend û di xwe de wê bijî re wê, di dewama wê de wê bixwezê kku ew wê werênê sser ziman.

Di demên berê sokrat de wê, car bi car wê, weke giyan wê bi gotina 'psykhe' ku were wateya têgînên weke bêhnstandinê û an nefesê, bêhnkirin û pufkirinê û hwd. Aristo wê gotina 'anima' wê di wê wateya giyanê de wê, li rex wê werênê ser ziman. Wê dema ku em li ser wan gotinan re wê, di nava têgînên felsefeyî ên demê de wê li wê bihizirê wê di wê rengê de wê weke hinek têgînên cihê ku wê direngê de lê wê ne ji hev dîr bin wê di rengekê de wê dîmenekê wê yê fahmkirinê wê bide me. Lê gotina anima wê zêdetirî wê dîmenekê ontolojikî a hebûnî wê di dîmenê fahmkirinê ku wê bide me wê yê psykhe wê zêdetirî wê dîmenekê hişmendî, a bi fahmkirinên me yên bi hişbûyî û an dihên bi hişkirin û her wusa wê hişkirina me ya li ser wan hişmendiyên me re ku em bi wan têdigihijin û hwd re wê dîmenekê fahmkirinê wê weke bi xwe re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Psykhe wê weke gotinek ku wê çavkaniya xwe ya fahmkirinê wê ji navê xwe yê ku wê weke navê xwûdawendekê jin bê wê bigirê. Xwûdawendek ku wê bi perên pirpirîkan bê. Psyche wê têgihek mitolojikî bê û wê ji wê û serboriya psyche wê bi hinek fêrsên fahmkirinê wê encamên wê werina derhanîn. Li gorî wê jî wê bi kortasî wê ev wê bi wê rengê wê weke serboriya psyche wê bibê.

Psyche ji sê keçên keyê Miletos biçûktir bû. Li gorî xwûşkên xwe, hem ji aliyê başî û hem jî ji aliyê bedewiyê ve keçeke serdest bû. Ji aliyê gelê Miletosê ve dihat hêzkirin û ecibandin. Psyche ewqas xweşik bû ku Aphrodite jê hesûd bû. Ji bedewiya keçikê heyran, mirovan diperizin wê, û hinan jî Aphrodite bi tevahî ji bîrkirin. Xwedawend Aphrodite ji kurê xwe Eros, ew yazdanê evînê, xwest ku xwestekên mêran ên derûnî tune bike û keçikê bike evîndarê mexlûqê herî bi nefret û nebaş bikê li ser rûyê erdê heye. Lê belê Eros nikarîbû vê daxwaza xwe bi cih bîne, ji ber ku gava Psykhe dît, ket dilê wî. Xwûşkên Psyche ên mezin zewicîn û dora wê bû ku bizewice. Lêbelê, tevî gelek mêrên ku wê nas kir, wê bi yek ji wan re nezewicî û li benda yek ku jê hez bike bû. Malbata wê, ji ber ku keça wan nikare bi kesekî re bizewice, pir aciz bû, ji bo dîtina mêrekî ji keça xwe re bi rêmildarek Apollon re şewirîn. Rêmildar ji malbata Psyche re got ku keça xwe li qiraxa zinarekê bihêlin û keça wan

bi cinawirekî gemar ku dê ji qiraxa vê zinar were û rûyê wî qet nabîne bizewice. Malbata Psyche her çend bi xemgînî be jî, tiştê ku Rêmildar got kir. Malbatê keçên xwe cil û bergên bûkanîyê li xwe kirin û ew li kêleka zinar bi komek kesên ku dişibin dawetekê lê rastî şîne dihatin hişt. Bi rastî, ew Eros bû ku bi Apollon re hevdiştin kir û xwest ku bi rêya rêmildar peyamek ji malbata Psyche re were şandin ku keça xwe li qiraxa zinar bihêle. Psyche hewl da ku xwe ji qiraxa zinara ku lê terikandibû, xwe bavêje, lê gava ku ew bazda, Zephyr, ku jê re bayê rojava jî dihê gotin, ew girt û ew bir qesrê, bi efsûnek ku bi têra pembû ve girêdayî bû parast. Eros ji bo ku wê veşêre tevniştibû. Li vir ew ê li ber çavên Aphrodite dûr bûya û xwedawenda bedewiyê dê bihizire ku ew mirî ye.

Psyche wê weke xwûdewende giyanê jî wê di hinek şîroveyna de wê ji ber wê aliye wê were dîtin û wê di rengekê de wê were pênasekirin. Ber vê yekê wê, bi têngîna wê re wê weke giyanê û an navê giyanê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê di rengekê de wê were ji wê bahskirin.

Wê homeros wê gotina psyche wê bikarbênê. Piştî wî Pinderos jî wê bikarbênê. Di wê rengê de wê, weke ku were dîtin wê bikarbênin. Di salixkirinên wan de wê, derxistina li pêş a têngnek giyanî bê. Minaq pindaros wê, di wê rengê de wê dihênê ser ziman. "Her mirov bedenî li banga mirinê serî didênê. Lê ji jiyane ya li şûn dimênê wê tenê wê xiyalkirinek (eidolon) bê. Ber ku ew tenê ew xiyal wê bi koka xwûdayî bê. Dema ku wê uzwen mirovan di dema ku ew dijin de wê aktiv bin wê ew xiyal wê razihê. Lê dema ku mirov raziya wê li lê wê xweşî û xem ku wê biafirênê wê, biryarên xwûdawendî wê ragihênê. Ji wê têngîna pindaros ya ku wê were fahmkirin wê heta mirov dijî wê, di laş de wê razihê. Lê di bedenê de wê ew ezîtî' (an xiyal) wê bimênê. Û ew ezîtî di jiyane mirov de di xewnên wan de wê, xwe bi karigerî wê bide dîyarkirin. Di wê hizirkirinê de wê çawa ku wê giyane mirov wê weke bi koka xwûdayî bê wê, werênê ser ziman.

Pythagoras li ser têngîna zêhnê û gotina 'psyche' şîrovekirina û ew di rengekê de wê, ji hev cihê hanina ser ziman. Di rengekê de wî, xwestiya ku ew wê weke nitelikekê li gorî 'nous'ê wê fahmbikê û wê fêrsek û astek nitelikê a 'intelekt'ê wê werênê ser ziman. Aristo wê li ser gotina intellektê dihênê ser ziman ku wê, li gorî nerinaanaxigoras şîrove dikê û wê, weke xosletekê ku wê di her heywanê û her mirovê de nebê re wê werênê ser ziman. Weki dinanaxigoras ku wê 'weke her cûreyê ku yek bi yek di zindiya bûyina wê' balê bikişênê li ser wê û wê weke psyche

wê, bixwezê wê bikirpênê. Ev wê weke têtînek û weke bi fersek fahmkirinê a derûnî weke şîrovekirî wê were fahmkirin. Alkmeon 'psyche' weke rêgeza hebûnên nemir wê di rengekê de w pênasebikê. Li gorî platon dîtina hundurê dil de wê hizrên Alkmeon wê, cihekê giring wê bigirin. Aristo ku wê bi têtîna "toxmê hemû zindiyên ku ew di awayekê şil de bê' re wê, li ser têtînekê re wê werênê ser ziman. Lê di rengekê de wê hizrên aristo wê di wê çerçoveyê de wê karibê dişewayekê de bi têtînekê rêgezî a di çerçoveya têtîha tevger û sehê de wê fahmbikê bê. Ku wê di wê warê de wê gelek hizrên xwe wê weke ji Leucippus wê mirete bigrê demokrit wê wê giyanê wê weke ji êgir bûya wê bêtê ser ziman û wê weke atoman wê dayimî di nava tevgerê de bê re wê werênê ser ziman. Ew wê, di rengekê de wê têtîliya giyanê wê bi wê rengê wê werênê ser ziman û wê bibêjê 'giyanê gave ku ew dikeve tevgerê wê seh biafirê' re wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, Empedokles wê têtîna 'psyche' wê weke rêgezek sehî' wê hilde li dest. Li gorî empedokles giyanê ku wê objeyên fizikî wê karibê derkbikê wê bi wan re wê di hevîyekî de bê. Li gorî wê 'eger giyanê zanibê ew ji bûjenen dîzanê pêwîsta ku ew bûbê' re wê werênê ser ziman. Aristo wê şibandina li sehê a hizra Empedokles ku ew şîrovedikê wê bi têtîna 'sedema bûyînê hanîna ser ziman' re wê bêtê ser ziman. Lêbelê, di xebata xwe ya bi navê Katharmoi (Paqijbûnê) de, Empedokles "psyche" wekî "demonek ku ji ber kirina gunekê ji vê dinyayê hat sirgûn kirin" nîşan da. Ev demonê gelek awayên cihêreng "li ser rîyên asê yê cîhana maddî" werbigire: Pêşî "hewa" wê ber bi behrê bifirîne, paşê "derya" wê li bejê vereşîne; 'erd' wê biavêje ber tîrêjên rojê yê geş; û 'tav' wê dîsa bifirîne nav tora hewayê; Ji ber vê yekê ew ê ji yekî ber bi ya din ve biçê. Hemû hebûnê de wê piçûk bibînê re wê werênê ser ziman. Li vir wek agahiyek din ku wê Empedokles wê gotina 'demon'ê wê ne bi tundî di wateyek xirab de wê weke bikarbênê wê dîmenekê fahmkirinê jî wê ev rengê fahmkirina wî weke kirdeyekê wê weke bi xwe re w bide mirov.

Pythagorasi psyche û nous di hijmaran de weke xosletekê bê wê werênina ser ziman. Li gorî wan rastî ber ku ew di hijmaran de ya. Lê ji aliyekê din ve jî wê pythagorasî wê di rengekê weke ku wê demokrit wê bihizirê wê bi gotinên weke giyanê wê, weke di zerreyên hewayê de dibê. Ê ya ku wan zerreyan dikê tevgerê de bê jî. Di dewama wê de wê nî xosletekê din ê weke psyche weke 'harmonia û an 'levbûn'ê re wê werênina ser ziman. Wê weke levbûnekê wê bibînin. Ev hizra wî ji aliyê gelek felsefevanên demê ve jî weke hatibû parvakin.

Gotina harmonia wê di rengekê de wê di hinek şîroveyên wê de wê weke 'ahenge di laş de' re wê were hanîn ser ziman. Ev ahenge wê weke di xwe de wê dijberîyên li hemberî hev jî wê di rengekê de wê bihawênê. Û yan jî wê, di şewayekê de wê weke ku wê, Empedokles wê, di têtîna xwe ya 'katharmoi' de wê, werênê ser ziman. Di şîroveyên wî yên li ser têtîna 'demonê' wê, çi wê, di wateya xwe de wê werênina ser ziman wê aliyekê wê yê ku ew wê, di çerçoveya wê dijberîya di wê ahengê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Ji wê têtînê wê weke ku wê were fahmkirin ku wê weke pinderos û hinekê jî wê ji nava têtînen homeros wê were fahmkirin wê di têtîna psyche de wê, têtîhek ezîtiyê û xiyalê a bi wê re wê, di kirpendinên di gotinê de wê were dîtin ku wê were kirin û ew wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê were dîtin wê were ser ziman. Di wê temenê de wê psyche wê, di fêrsên xwe yên fahmkirinê de wê, têtîna xiyal û ezîtiyê wê di kirdeye fahmkirinê de wê, bi heyinê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Ew wê, weke aliyên ku ew wê bi wê re wê bi zêhnî û hwd wê, werina lê hizirkirin bin. Di wê temenê de wê, di xiyalkirinên mirov de wê çi wê weke aliyên ku ew wê bi wê re wê werina fahmkirin wê weke aliyên ku ew wê bi wê re wê werina hizirkirin bin.

Têtîna psyche wê weke têtînek ku wê di wê temenê de wê di çavkaniya hizirkirinên me yên derûnî û an bi gotina derûniyê re ku wê di demên hemdem de wê bi wê re wê were li hizirkirin de jî wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ezîtiyê, fêrbûnê, xiyalkirinê, û hwd wê weke aliyên ku wê bi wê re wê werina li lê hizirkirin. Di wê temenê de wê gotina psyche wê di rengekê de wê di rengekê de wê di dîmenekê de wê dîmenekê zêhnî ê weke bi ezîtiyê, xiyal û fahmkirina xwe re wê di şewayekê de wê weke ku wê bide mirov.

Lê di dewama wê de ku em gotinê wê werênina ser ya anima wê, di wê nûqtayê de wê di rengekê de wê hinekê cihê wê di awayekê de wê dîmenekê fahmkirinê wê weke ku wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di hinek waran de wê di şîbîna hev de wê weke bi têtînek giyanî re wê weke ku wê têtîna psyche û ya anima wê wateyekê wê bidina me. Lê ji wê rengê ku wê bi têtîna morfolojikî a psyche ku wê karibê were lê hizirkirin û ya anima ku wê weke minaq aristo wê bi têtîna giyanê re wê werênê ser ziman wê cihê. Minaq wê bi têtîna giyanê a bi gotina anima re ku wê aristo wê werênê ser ziman wê di rengekê de wê ji dîmene rengê têtîna giyanê a platon jî wê weke cihê wê dîmenekê wê di şewayekê de wê weke ku wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di têtîna 'de anima' de ku

wê aristo wê di nava têtîna darêjkî wê weke ya zindî û ne zindî de bi wê ji hev cihê kirinê de wê weke ku ew wê werênê ser ziman.

Li gorî Arîstoteles, mirov, nebat û heywan hin taybetiyên ku ji bo zindîbûna wan hewce dike hevpar in. Taybetmendiya ku zindiyan ji zindiyan cuda dike ew e ku zindiyan xwedî giyan in. Îcar ev giyan çi ye? Giyan rêgezêk berpirsiyar e ji hemî fonksiyonên ku dikare bi zindîbûnê ve têkildar bê. Van fonksiyonan xwarin, mezinbûn û nûbûn in. Li gorî Arîstoteles, ku giyan wekî şeklê laş pênase dike, ankû rêgeza ku taybetmendiya bûyînê dide laşê bûjenî her çi be, giyan bi asta tekûzîyê a 'entelekheia' ye.

Li gorî Arîsto, têtîliya di navbera giyan û laş de bêtir dişibe têtîliya peyker û darêjka wê. Çawa ku şekl û şeklê peykerê ji peyker bi xwe veqetandî û serbixwe nayê dîtîn, giyan jî ji laş xwedî hebûneke cihê û serbixwe nîne. Li gorî Arîstoteles, têtîliya di navbera giyan û laş de mîna têtîliya bûjen û şeklê ye, ankû pêkanîna îhtîmala veşartî û peydabûna wê ye: "Giyan mebest e û wekî fêrmi ya. Bûjena tiştên zindî, sedem e... Ji ber ku; Sedema hebûna her tiştî bûjenek fermî ye. Lê belê di hemû zindiyan de ya ku hebûna wan pêk dihîne jiyan e; sedem û rêgeza jiyanê wan giyan e" (Çav: De Anima,).

Arîsto di metelokeke balkêş de dibêje: "Bi rastî, ger çav heywanek bûya, dîtîn dê giyanê wî bûya: ji ber ku; "Bûjena fermî ya çav dîtîn e" ... Çav û dîtîn beden û darêjk in; ger çav nebîne, di vê rewşê de êdî çav e, çav tenê navek e. Li gorî vê nêrînê, giyan laş e ku tevdiqere, rewşên cihêreng ên laş ên hişmendiyê, ankû hîskirin, xwestek, hizirîn û rewşên derûnî yên mîna wan tenê hilberên xebata laş in. Arîsto di De Anima xwe de bi zelalî nîqaş dike ku giyan ji laş nayê veqetandin, Arîsto rexne li Platon û şagirtên wî dike ku giyan û laş bi regekî bêtêr ji hev vediqetînin. Vêca Arîsto dibêje, "em ê bibêjin ku giyan entelekeya yekem a laşek xwezayî û organîzekirî ye. Ji ber vê yekê ne hewce ye ku em bipirsin ka giyan û laş yek tişt in; "Bi heman awayî em nikarin vê yekê ji bo mûm û şopê, ne jî ji bo mijar û darêjka tiştêk bi gelemperî bikin(çav: de anima)."

Li vir wê, di têtîna 'de anima' de wê bi mijare giyanê ve wê girêdayî wê were dîtîn ku ew bi bedenê ve girêdayî wê li wê nîqaş û hizir dikê. Wekî din ew di çerçoveya ya zindî û nezindî de wê cihêbûnê dikê navê. Di wê nûqteyê de wê, têtîna de anima wê ji têtîna giyanî zêdetirî wê di nava ya dijî û ya najî de ku wê weke têtîhek ku ew wê vaqatinê bi wê

jihev cihê dikê wê weke têtînekê wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi hizra aristo re wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê de anima wê bi têtînek giyanî re wê, bi serê xwe wê dervî bedenê wê çawa wê weke ku wê platon wê dihênê ser ziman wê ji aliyekê ve wê weke ku ew wê bi zimanekê rexnegir wê dihile li dest. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê wasf û têtînen bi fahmkirinê a ji gotina 'de anima' ku ew bi wan dihizirê di çerçoveya têtîna nîqaşên bi ya giyanê re wê hinekê din wê weke pêwîst bê ku mirov wê di dewama wê de wê li ser wê bisekinê bê.

Di têtîna 'de anima' a aristo ku wê bikardihênê de wê di rengekê de wê ji fêrsek fahmkirinê a giyan û bedenekê zêdetirî wê têtînek weke ya weke giyanê darêjkê ku ew li wê dihizirê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê karibê wê di wê nûqtayê de wê li wê bihizirê bê. Wê jî wê ji du aliyên ve wê dikarê wê fahmbikê. Yek wê ji aliyê heyina têtîni a tiştê ku wê derkdikê û wê ji wê bi fêrsek darêjkî a zêhnî digirê re wê werê ser ziman. Ya din a duyem jî wê bi awayê wê yê ku ew wê bi wê weke darêjka wê ji wê bigirê bê. Di wê têtîna wê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê bê.

Li gorî platon wê giyan wê weke darêjkek sermedî û hetaheta bê. Ew çendî ku wê ji bedenê cihêbûna wê re wê beden wê xirabibê jî ew wê weke xwe wê di rengekê de wê bimênê. Di awayekê de wê beremberê wê, di rengekê de wê têtîna dualist ku wê di rengekê de wê platon wê werênê ser ziman wê aristo wê ne wê weke wê bi têtînek zindî a giyanî ku wê li bedenê wê were lêdaxistin re wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Ji vir, du ramanên felsefî yên sereke derdikevin holê: dualîsm, ku cudahiya laş û giyan qebûl dike û monîzm, ku cudahiye red dike. Lê belê, her çiqas teoriya Arîsto a li ser têtîliya giyan-laş li ser bûjen-darêjkê ye jî, ew nikare bi pozîsyona dualîte wekî ku di Platon de heye were daxistin û ne jî bi helwestek materyalîst a ku dibêje zindi tenê ji laş pêk dihê, were lê daxistin. Ji aliyê din ve girêdana van her du raman an jî kevneşopîyan bi têtîna giyan a Platonî û ya Arîsto; parametre û heta çî radeyê ji van her du fîlozofan li hev dikevin an jî ji hev cuda dibin weke mijarek felsefeyî ku mirov wê di dewama wê de wê dikarê wê ji hinek aliyên din ve jî wê li ser wê bisekinê bê. Dema ku di çerçoveya bûjen-

darêjkê de bi pirsgirêka laş-giyan re mijûl dibe, herêkirina cihêbûna bûjen-giyanê ya Arîsto ji aliyekî ve û redkirina cihêbûna laş-giyan ji aliyê din ve ji aliyê paşmayiyên wî ve weke pirsgirêkeke bêçareser maye. Têgihîştina Arîsto a redkirina cudahiya laş û giyanê jî li gorî pirsgirêkên ku ji ber vê têgihîştinê derketine vekolîn û dahûrkirina wan wê, bi giringiyekê wê xwe bide diyarkirin. Wek dihê zanîn li ser 'de Anima' gelek şîrove hatina kirin û pirraniya ji wan nivîsandinan jî wê ji aliyekê ve wê di vê nûqtayê de wê, bi şêwayekê hizirkirinê wê weke ku wê xwe di rengekê de wê bidina diyarkirin.

Di mijare hildina li dest a têngînên weke yên ya mijar û pirsgirêkên ku wê bi wê re wê hilde li dest re wê li ser wan re wê gihandina li şîroveyekê wê weke aliyekê wê yê din bê. Di demên serdema navîn de wê di nava têngînên oli de jî wê têngîna wî were herê kirin. Ev wê bo xiristiyanetê jî û islamê jî wê wusa bê. Tenê Wê hin messaî'yên ku wê çavkaniya wan xate zerdeştî weke ya surewerdîyan bê ku ew wê, di têgihîştina 'işraqiyê' de wê bihizirin wê, li dijî wê têngîna aristo li ser temenê têngînek dualist re wê li hemberî wê bisekin. Wê têngîna **messaî'yan** jî û ya **suhrewerdîyan** jî wê ji xwe nikaribê di çerçoveya ya islamî de wê, di wê demê de wê bi awayekê wê werênê ser ziman. Wê dema ku wê di çavkani û xate wê ya pêşketinê de wê werênê ser ziman wê, ji ezdayi, zerdeşt, maniyî, û mezdekiyan û heta xwarismiyan û suhrewerdî û heta hallaciyan û hwd wê di wê temenê û wê xatê de wê di rengekê de wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ji xwe wê ber ku ew wê bi wê rengê bê ew wê werina sserlêxistin û an bi dervekirin bo ku ew hizrên wan werina tûnakirin. Ev wê weke xatek felsefî a teybet a ku wê tenê wê di teybetiyên xate pêşketina wê pêvajoya hizirkirinê a li kurdistanê ku wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Ji xwe wê gelek ji wan wê ber ku wê li herêmê wê mafê jiyane wê ji xwe re wê nebinin wê goçî deverên weke endulusê û hwd wê bikin. Ev wê bo hizrên ibni rûşt û aligirên wî jî wê di rengekê de wê karibê vebibêjê.

Ji xwe wê ev kevneşopîya ku wê weke ya messaî'yan wê bibê jî wê islam wê herê nekê û wê di nava wê de wê bicih jî wê nebê. Di wê temenê de wê li deverên ku ew wê goçî wê bikin wê li wê werina ser ziman. Suhrewerdî, û heta al-rawandî û hwd wê, di wê xatê de wê felsefeya xwe li ser temenê têngîna bûjen û darêjkê ku wê werênina ser ziman wê, berdêla wê bi canê xwe wê bidin. Weki din hizrên filosofên weke farabî, kindî, û heta ibni sina û razî û hwd wê, ew jî wê di rengekê de wê, li devera ku ew derkevin a weke rojhilatê kurdistanê û hwd re wê,

li ser wê kevnepîyê wê hizrên xwe wê werênina ser ziman. Ew wê, hizrên wan wê, piştê jî wê di nava islamê de wê newin û dernekevina li pêş. Ber vê yekê ji wê aliyê ve wê ne messaî û ne jî xate îşraqî wê, di rengekê de wê weke di çerçove islamî de wê şîrovekirina wê tenê wê weke hinek têtîngîn manipulatif û pê de wê ne tiştêkê din bin. An jî wê bi armanca hin armancên ramiyarî û an bişavtinî û hwd û pê de wê nikaribê zêdetirî hêjabûnê bi şîroveyên bi wê rengê bi pîvê.

Di wê çerçoveyê de wê, di çerçoveya xate îşraqî û hizrên suhrewerdî ên ku ew bi tercumeyan ne hatina gûhartin re ku mirov wê li ser esasên wê binivîsê wê çawa wê, di rengekê de wê, cihê bê wê bi cihêyayiya wê re wê fahmbikê wê zêdetirî û baştirin wê kkaribê encamek felsefeyî û pêşketinê di nava civakê de ew bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ji wê aliyê ve wê, hizrên aristo û şîroveyên li ser wê ên suhrewerdî bixwe jî wê di rengekê de wê karibê wê di wê çerçoveyê de bi wê cihêbûnê a bi serê xwe wê şîrovebikê. Di wê rengê de wê di rengekê de wê karibê wê di awayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê.

Di wê xatê de wê gelek filosofên ku ew hê navê wan ne hatiya bihîstin û an derneketina li pêş jî wê hebin. Hemû wê di wê xatê û çerçoveyê de wê karibin bi hizrên wan werênina ser ziman. Ber ku ew wê di wê xatê de wê weke ji aliyekê ve wê bigirin û wê pêşbixin. Di wê temenê de wê di temenekê ji hev pêşxistinê û di dewama hev de hanîna ser ziman û di rengekê de hev tememkirinê a li ser wê xate ku wê ne cewherê wê û ne jî felsefe û hizra wê ku ti carî islamê wê herê nekiriya de wê were ser ziman. Ev wê weke felsefeya dualist û xate wê ya ku wê bi awayekê wariantî a wê demê ku wê xwe di rengekê de wê bide jiyankirin jî bê wê karibê wê di şêwayekê de wê fahmbikê bê.

Tabî li vir wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare hizrên aristo wê di wê nûqtayê de ku wê bi têtîngîna giyanê ve wê girêdayî em dîsa vegehihin li ser wan wan hinekê din ji têtîngîna 'de anima' werênina ser ziman. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din wê di dewama wê de wê karibê biafirênê. Ber ku wê di rengekê de wê karibê wê werê dîtîna ku wê têtîngîna aristo a giyanî wê di demên serdema navîn de jî wê di têtîngîna giyanî a ontolojikî a demê de wê di levkirinekê de wê were dîtîna ku wê li wê were lê hizirkirin û heta ku wê weke çavkaniyek hizirkirinê wê di rengekê de wê were dîtîna ku wê di hizirkirinê demê de wê bingihêkê wê bi xwe re wê biafirênê.

Di wê çerçoveyê de wê, di pêvajoyên hizirkirinê ên demê de wê di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê bi pêvajoya têtîngîna

giyanê a aristo re wê biafirênê. Di têngîna giyanî û ya darêjkê ku wê di demên serdema navîn de wê li wê were lê hizirkirin wê li ser pêvajoyên wê yên bi jiyankirinê û azmûnkirinê wê di têtikiliyek ontolojikî a nava wê têngîna giyanî û darêjkê ku wê bi awayekê lê zêdekiri bi hizirkirina demê re wê li wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê di renekê de wê were dîtin ku ew wê were li lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê, di renekê de wê, di wê temenê rengê hizirkirina aristo de wê, bi têngîna ji hev hizirnekirina bi têngînek dualiteyî de jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de bi hizirên wî re wê li wê bihizirê. Ev wê, direnekê de wê di dîmenekê monist de wê zêdetirî wê dîmenekê hizirkirinê wê bi xwe re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, bi şîroveyên li ser dûalîsma hizra platon cihê hizirkirinên aristo tefkir û hizirkirinên ku wê werina ser ziman jî wê vê nûqteyê wê weke ku wê piştrastbikin.

Li gorî Arîsto, giyan ji bo ravekirina jiyanê pêwîst e, lê di nav giyanê de senifandineke hiyerarşik heye. Arîsto wê di dewama wê de dibêje ku li gor jêhatîbûn û kapasîteyên wan ên cihê sê cureyên giyan hena. Felsefê û etîka mirovî ya Arîsto li ser vê ramana giştî ya hiyerarşiya giyanan ava bûye. Giyan di asta herî nizm de xwedî hêza potansiyela herî kêr e. Ruhê herî seretayî gîyanê giyayî (nebatî) an jî xurek e. Giyana nebatî an jî xurek ew giyan e ku fonksiyonên bi berdewamiya jiyanê ve girêdayî ye, mîna mezinbûn, xwarin û nûbûn, ku ji bo hemî darêjkên jiyanê derbasdar in. Nebat, heywan û mirov çêdibin, mezin dibin, dixwin, mezin dibin û hwd., ji ber vê yekê hin taybetmendiyên hevpar parve dikin. Li gorî Arîsto, dar û hemî nebatên din tenê xwediyê şiyana xwarinê an jî xwediyê giyanek nebatî ne. Ji xeynê fonksiyonên jiyanê yên bingehîn, heywan û mirov hin fonksiyonên din jî hene ku dar û nebat nikarin bibin xwedî wan. Kûçik, pisîk û hwd dikarin derdora xwe bihesibînin, bi uzwen xwe yên hestî hay ji derdora xwe hene. Hêza wan heye ku bi serê xwe tevbigerin. Ew dikarin bi awayên cûrbecûr bersivê bidin teşwîqên ku ji hawîrdora xwe bi uzwen hestiyar digirin. Wekî din, pisîk û kûçik êşê hîs dikin, lê dar nadin. Ji ber vê yekê, bersiva Arîsto li ser pîrsa ku mirov çawa ferqa di navbera pisîk, kûçik, dar û kulîlkan de rave dike, ew e ku pisîk, kûçik, yanî heywan xwedî 'qabiliyeta hîskirinê na û ji ber vê yekê şiyana wîne ne.' Bo numîne; çavkaniya dilxwazî, wêrekî û wîn, an şiyana wîneyê ye. Giyana hestî (û an sehî), mîna giyanê nebatî, xwediyê fonksiyonên bingehîn ên jiyanê ye, lê di heman demê de xwediyê hin taybetmendiyên wekî têngihîştina hawîrdorê, hîskirin û xwediyê tevgerîna

li fezayê na. Heywan û mirov xwedî heman fonksiyonên jiyânê ne. Ew hemî hawirdora xwe dihesibînin, bi alîkariya uzwen hestiyar bersivê didin teşwîqên ku distînin û dikarin tevbigerin, lê berevajî heywanên din, mirov hişê xwe bikar dihînin. Wek mînaq, mirov ji teorema Pythagoras fahm dikan, dizanin ku nisbetbûn dihê çî wateyê, dikarin hevokên zanistî ava bikin, bihizirin û li ser pîrsgirêkên felsefî yê tevlihev bihizirin û nîqaş bikin, li ser hebûna Xwûdê nîqaş bikin, li ser cihê mirovan di gerdûnê de bihizirin, an jî gîyane wan heye an na. Kûçik, pisîk û heywanên din fonksiyonên wêha nakin(çav: de anima).

Di têngîna aristo a giyanê de ew wê ji hinek aliyan ve wê, lêbipirsê. Ji aliyê têngîna tevgerê ku wê di wê demê de wê were ser ziman ku wê, ew di bedenê de wê bikê tevgerê de. Weki din di wê demê de wê, di renekê de wê, ev têtikiya giyanê û bedenê wê di renekê de wê, di şewayekê de wê karibê wê di renekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve aristo wê argûmanên filosofên demên berî xwe û têngînen ku ew wê di wê demê de wê werina ser ziman wê lê bipirsê. Wekî din wê têngîna weke giyan ji beşan pêk dihê jî ku wê weke ji aliyekê ve wê bi têngîna empedokles wê weke 'avê bi avê', hewa bi hewayê, axê bi axê û hwd re wê werênê ser ziman re wê li ser wê bisekinê. Ji wê aliyê ve wê, di renekê de wê, ev wê weke aliyekê ku ew wê li lê bipirsê bê.

Di wê nûqtayê de wê di mijare heyina giyanê de wê, dema ku wê, di wê temenê de wê, ji beşê pêkwereê wê çawa wê di tamiyekê de wê were fahmkirin wê li ser wê bisekinê. Di têngîna giyanî de ku wê were ser ziman û wê di nava hizrên demokrit û empedokles û hwd de jî wê were ser ziman wê di renekê de ku wê bahsa wê were kirin ku wê giyan wê weke hêza tevgerê wê di renekê de wê bi wê re wê, biafirênê bi wê re wê li ser wê bisekinê. Di çerçoveya têtikiya zanin û giyanê ku wê bi hev re wê di renekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di şiroveya xwe de wê weke têngîna zanin û jiyânê wê di renekê de wê bihizirê û wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê, jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngîha giyanê a demê wê, di wê rengê de aristo wê bi têngîna hiş û laşê ku wê li wê bihizirê wê, di renekê de wê di têngîhiştina zêhn û fizîkê de wê, di dîmenekê de jî wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Wê dema ku em li têngînen aristo dinerin wê di şewayekê de wê, di renekê de wê, bi têngîhek fizîkî re ku wê çawa wê werênê ser ziman wê were dîtin, wê weke têtikiya beden û giyanê û zêhn û fizîkê wê bi têngîna têtikiya fizîk û metafizîkê re jî wê di wê temenê de wê di renekê de wê

bi wê re wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirê. Lê ew di rengekê de wê hebûna heyî wê bi çî temenê wê pêwîst bê ku ew were fahmkirin wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê di şîrovevên xwe yên li ser xewnê û hwd de jî wê, di rengekê de wê, ji têngînên weke yên bêhîfî û an kehanetî û hwd dîr wê di rengekê de wê bi rewşên pergale fizikî a di rengekê weke ya newrolojikî û hwd de ku wê di laş de wê bi herikina di rayan de weke bi xwûnê û hwd re dibê ve wê girêbide û wê direngê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di mijare têngîna giyanê a ku ew dihê wê demê de wê, di rengekê de wê, bi têngîna 'de anima' re wê têngînek din a giyanî a rasyonali wê dênê ser ziman. Ku wê di rengekê de wê têngîhên giyanî ên prehomerikî wê di awayekê de wê ji xwe re wê bikina weke çavkani wê têngînen ku wê bi psyche re wê werina ser ziman wê, di pêvajoyên gûharinê de wê heta wê demê ku wê çawa wê, bibin wê di rengekê de wê dîmenekê wê de wê were dîtin ku wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Di rengekê de wê bi fêrs û hêz û têngihîştina ya jiyanê û ya nejiyanê re wê di rengekê de wê were hanîn li ser ziman.

Psyche wê, di rengekê de wê, ji du aliyên ve wê dikarê wê şîrovebikê. Yekê bi şîrovevên weke yên prehomerikî re wê, di rengekê û dîmenekê fahmkirinê re ku wê were lê hizirkirin û wê weke têngîliya giyanê bi hadesê' û hwd re wê dênê re wê were ser ziman. Lê ji aliyê din ve jî wê bi têngîliya giyanê a bi jiyanê ve ku wê di rengekê de wê weke bi fahmkirina jiyanê wê weke bi serê xwe û an serbixwe û hwd re wê di rengekê de wê bi fêrsek fahmkirinê wê di dîmenekê de wê bide dîyarkirin.

Di dîmenekê de wê pêvajoyên têngîna bi gotina psyche re wê, di wê temenê de wê heta wê demê ku wê werina ser ziman wê, di rengekê de wê yê aliyê prehomerikî wê di rengekê de wê, çerçoveyek fahmkirinê a têngîna giyanê a demên berê wê di xwe de wê bihwênê. Di wê demê de wê bikarhanîna wê jî wê di rengekê de wê bi têngî û têngihîştinek razberbûna wê re wê weke bi têngihîştinekê zanînê re wê psyche wê, were ser ziman. Di ya dema wê demê de wê di nava têngîna psyche û ya têngîna de anima ku wê aristo wê şîrovebikê de wê di dîmenekê de wê têngînekê wê weke ku wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide fahmkirin. Her wusa wê, di dîmenekê de wê têngîna xewnan şîrovevên wê yên demên prehomerikî wê di rengekê de wê, di wê temenê de wê, bi girêdanên serxwezayî wê di dîmenekê de wê were dîtin ku wê bibin. Lê heta ku wê dem wê were dema aristo û hwd wê ji şîrovevên mîtolojikî û hwd wê dîr wê di rengekê

de wê were dîtin ku ew wê were kirin. Ew wê bi têtîna de anima re wê di çerçoveya têtîna rasyonel de wê, bêtê ser ziman. Li vir ji ya têtîna psyche û ya têtîna de anima de wê cihêyîya di fahmkirinê de wê bi fêrsa fahmkirinê a têtîna fizîk û rasyonalityê ve wê girêdayî wê weke dîmenekê fahmkirinê ê bi zaninê wê weke ku wê hebê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Ku em dîsa werina ser wê têtîna wê demê a giyanê ku wê aristo wê di de anima de wê were ser ziman jî wê karibê wê di renekê de wê di wê temenê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di şîroveyên giyanî ên bi têtînek weke ya bi dîtberiyek hişmendî weke bi xiyalî û hwd re ku wê di dîmenekê û awayekê de wê weke bi renekê salixkirinê wê bi têtîna psyche re wê were ser ziman wê, di awayekê din de wê, aristo wê bi têtîna de anima re wê, di şewayekê de wê şîrovebikê. Wê di wê temenê de wê, di ya psyche de wê bi gotinên ku wê bi wate û derûniya weke bi dîmenekê di dervî fizikî de bi dîmenekê hiş jiyankirinê de wê çawa wê bibê de wê, aristo wê bi têtîna fizikê û ji wê gihîştina têtîna darêjkê û hwd re wê, di dîmenekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Lêpîrsênê li ser giyanê ku ew wê weke çavkaniya jiyânê bê û an ne çavkaniya wê bê wê ji aliyekê ve wê were dîtin ku wê di wê temenê de wê were lê hizirkirin. Aristo li ser temenê bi şîroveyek fizikî û darêjka wê re wê, dixwezê di şewayekê de wê şîrovebikê û wê di awayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Ji wê aliyê ve wê şîroveyên aristo wê, di renekê de wê, dema ku ew wê, lêpîrsînê û rexnegirtinê li têtîna giyanê a pythagorasiyan û têtîna wan ya giyanê ku wê weke ji bedenê û li bedenê wê bibê wê rexnebikê. Wê weki din wê bi re wê têtîna platonikî a giyanî û yên orfikî wê hilde li dest li ser wê re. Weki din wê, ya haraklit û empedokles ku ew wê têtîliya wê bi êgir ve dênin re wê, di renekê de wê hilde li dest.

Aristo têtîliya bûjenê-darêjkê li mijare giyanê û bedenê didepelênê. Di wê temenê de wê giyanê wê di kirdeya wê de wê di renekê de wê dîmenekê darêjkê a ji ya heyinê wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Platon wê li ser nitelikên cewherî û kifşkirina wan re wê bi wê re wê bihizirê. Minaq giyan û aqil, û an wîn

û xwestek û hwd wê, weke aliyên ku wê bi têtikiliya hev re wê di renekê de wê di dewama hev de wê bi wê re wê werina li lê hizirkirin bin.

Aristo wê rewşên weke bi xwarin xwarinê, zêdebûnê û nûbûnê û an ji hev felişînê û hwd wê weke aliyên ku wê di dewama wê de wê bihizirê bê. Ew wê weke hinek nitelikên ku wê di renekê de wê bi mijare giyanê ve wê girêdayî wê di renekê de wê were dîtîn ku ew wê bi wan re wê li wê bihizirê bê.

Giyan wê di renekê de wê, di şêwayekê de wê weke têtînek astbilind wê were lê hizirkirin. Di nava têtîhiştinên hizrên demê de wê weke rêya têtikiliya bi cihane xwûdayî re wê were lê hizirkirin. Di wê nûqtayê de wê li jiyane jî wê weke çavkaniya jiyane di bedenê de wê li wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê giyan wê tevgerên bedenê ku wê bide pê kirin jî bê. Minaq ku em bi çav bihizirin wê dema ku wê dîtina çav wê were ji holê rakirin wê êdî wê çav wê weke nebê. Wê weke ya ku wê cewherê wê dide dîyarkirin wê ji wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Minaq wê weke ya ku mirov dikê mirov wê weke giyan bê wê di wê rengê de wê bi wê re wê were li lê hizirkirin.

Di wê nûqtayê de wê, têtikiliya beden û giyanê wê dema ku ew lê dipirsê wê bêtê ser ziman ku wê weke çawa wê giyan bê beden wê nebê wê, beden jî ku ew giyane wê nebê wê mahkûmî tûnabûnê bê. Ew wê bi gotina 'dema ku wê giyan ji bedenê derdikeve wê darêjka bedenê wê xirabibê' re wê werênê ser ziman.

Wê weke awayekê darêjka giyanê wê tevgerê wê bi sedemekê wê çawa wê karibê wê were fahmkirin wê li wê bihizirê. Giyan wê weke tevgerên bedenê pêkdîdê hanîn re wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di awayekê de wê li ser rexnegirtinên xwe yê li ser têtîna giyanê a pytagorasiyan û ya platon a weke bi têtîna giyane nemir re wê, têtîna xwe ya giyanê wê weke bi têtikiliya bedenê- darêjkê û hwd re wê, di dîmenekê de wê werênê ser ziman.

Ew wê, di renekê de wê di çerçoveya têtîna tevgerê û bi wê re wê, di bedenê de wê çawa wê bibin wê bi wê re wê li ser wê bisekinê. Li gorî aristo wê fenomenên zêhnî wê di awayekê de ku wê di xwe de wê bûjeniyekê wê bîfirênin re wê di şêwayekê de wê di dewama wê de wê weke ku wê li wê bihizirê. Ew giyanê weke tozek ku wê were sê wateyan weke bi bi wateya bûjenî, bi wateya darêjkî û ya sêyem wê weke bi wateya bi hevrebûyina bûjen û darêjkê re wê, werênê ser ziman.

Lê ji aliyekê din ve jî wê aristo wê weke ku wê di nava têtînen platon de wê were dîtîn ku wê bi têtîna giyane bi zane re wê li wê bihizirê wê bi

wê re wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê giyan weke bi zane bê. Di wê nûqteyê de wê, di dîmenê wê yê heyi de wê, di wê de wê dîmenê zaninê jî wê weke dîmenekê darêjkî ku wê bi zaninê re wê li wê bihizirê wê were dîtin ku wê bihizirê.

Aristo ku wê aqil wê ser hêza xiyalkirinê re wê bibînê wê, weke fêrsek giyanî wê şîrove dikê. Di dewama wê de wê bi aqil re wê ast û pîvanên giyanî wê bi xwe re wê biafirênê. Aqil wê bo fahmkirina xwezaya tiştan û hem jî kifşkirina rêgezên xûyê wê weke fêrsa wê, di renekê de wê şîrovebikê. Weki din ew dihênê ser ziman ku wê aqil wê di nava xwe de wê xwediyê radayên xwe jî bê. Ew dema ku wê dihênê ser ziman wê di êqil de ku wê çawa wê, aliyekê pasif û yek aktiv wê hebê wê di renekê de wê bi wê re wê şîrovebikê. Aliyê pasif wê weke aliyê ku ew wê, di pêjnan de wê ya ku were derkkirin wê bikê. Lê ew aliyê din ê aktiv wê weke aliyekê bibandûr ku ew wê, li wê di renekê de wê çawa wê bandûrê bikê wê bikirpênê û wê werênê ser ziman. Ew aqilê aktiv wê weke rêgeza ku ew hizirkirina me diafirênê wê di renekê de wê bikirpênê û wê werênê ser ziman. Di têngîna aqilê aktiv de wê, di renekê de wê, ne dûrî platon wê di renekê de wê bihizirê. Di wê nûqteyê de wê werênê ser ziman ku wê aqilê pasif ku wê bi xwe re wê weke piştî beden û giyan ji hev çûn ku wê çawa wê tûna bibê wê bînê ser ziman. Lê aqilê aktiv wê weke berî bedenê ku ew hebûya wê bikirpênê. Di renekê de wê wek renekê aqil ê sermedî û nemir wê aqilê aktiv wê pênasebikê û wê bêî ku wê nikaribê were lê hizirkirin wê di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman.

Her çendî ku wê, ji hizra aqilê aktiv ê aristo wê hinek şîrove wê bi wan wê were ghiştin têngîna xwûdê jî lê ew wê, di renekê de wê di pêvajoyek rêgezî wê weke bi têngîna logosê a haraklit re wê, di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ji xwe ew wê, di xabate xwe ya 'de anima' de wê, di renekê de wê kirpendinên xwe wê, di temenê gotina 'logosê' de wê di renekê de jî wê bikê.

Ew wê, di fêrs û morfolojiya wê fahmkirinê de wê, ji wê rengê ku wê li ser wê re wê weke encamek hizirkirinê ku wê were lê ghiştin wê di wê temenê de wê di awayekê de wê were li lê hizirkirin. Aristo wê, di wê nûqteyê de wê mijare aqilê aktiv de wê, weke bi têngînek rêgezî a logosî wê li wê bihizirê û wê di awayekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Ji xwe wê bahsa nitelikên aqil bikê jî wê di wê temenê de wê karibê bi rehetî ji wê bigihijê wê encamê ku ew wê dikirpênê. Ew bi

têgînek weke bi têtîna 'aqilê gerdûnî' re wê di rengekê de wê li wê dihizirê û ev wê bi têtîna wê rengekê hizirkirinê ê giştîyê re wê di rengekê de wê bi wê re wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Li vir wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, aristo wê têtîna aqilê teorikî û yê pretikî wê, di rengekê de wê bi wê re wê weke ji hev cihê bikê. Di rengekê de wê, çavkaniya aqilê teorikî hizirkirin û yê pretikî jî wê weke xwestekê û hwd wê, di dîmenekê de wê bixwezê ku ew wê bi kirpênê.

Di wê çerçoveyê de wê di têtîna ji hev cihêkirina aqilê teorikî û pretikî de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din de wê mijarên ku wê bi aqilê teorikî wê werina ser ziman wê di çerçoveya têtînek mayindatitîyî de wê weke ku wê platon bi têtîna ideayan wê li wê bihizirê re wê di şewayekê de wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê têtîna mayindatitîyê û hwd wê di nava hizra platon de wê bicihê û wê, di dîmenekê de wê bi têtîha aqilê xwe yê teorikî re wê bixwezê ku ew wê di awayekê de wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de giyan, aqil û mijare bîrkinê û an xêwê

Di dewama wê de wê aqil bixwe wê weke bi têtîne ku ew dihênê ser ziman felsefe û an zaneti bê. Di dewama wê de wê, li ser aqilê pîretikî ku wê bisekinê wê weke çawa wê bi karigeri û kirinên jiyânî ên rojana ve wê girêdayî wê weke têtînek fahmkirinê bê wê pênasebikê. Wê di rengekê de wê, li ser kirinên xwe û wê bi wê ya baş û nebaş wê bi wê karibê wê cihê bikê. Li ser wê temenê wê têtînen wîn û xwestekê wê weke têtîh û nitelikên ku ew bi giyanî jî dikina tevgerê wê di rengekê de wê bi wan re wê li wê bihizirê. Di awayekê de aristo wê dema ku wê li giyanê wê bihizirê ew di xwezayê de ew ji têtîna bûjenê cihê wek lê na hizirê. Wê weke hêzek aktiv bi xwezayê ve wê girêbide. Û wê di têtîna û derûniya wê de wê weke darêjka gûharînê a bi wê re û an di wê de wê di rengekê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Ew giyanê li hinek beşna wê beş dikê û bi wê hinek xosletên bi hêzî atîf dikê û di rewşek ku wê çawa wê rewşa jiyânî wê qarakterîzebikê wê bi awayekê funksyonî wê, weke sehî bi têtînen weke xwestekê, fêrsên weke yên êş û tirsê û tevgerê û hwd re wê, bînen ser ziman. Di mijarew salixkirinên fêrsên weke yên xwestekê, êşê, tirsê, tevgerê, û hwd de wê, giyan wê, ew wê, di rengekê de wê bi wê re wê xwediyê hîskirinekê bê. Ew jî wê bi rêya bedenê wê ew wê bibê.

Di têtîna aristo de wê, têtîliya bûjenê-darêjkê ku wê di dîmenê bedenê û giyanê de wê, şîrovebikê wê, li ser nitelik û xosletên ku ew bi wê salixdikê re wê di rengekê de wê ew wê cihêbûna nava wan herdu têtînan wê di rengekê de wê bi wê re wê bixwezê ku ew wê salixbikê û wê werênê ser ziman. Di salixkirinên nava giyanê de wê di wê de wê bi aqil û di aqil de wê bi têtînenê weke xwestekê û wîne, û hwd re wê, di şewayekê de wê were dîtin ku ew wê salix dikê. Ew wê, di rengekê de wê rêgeza aqilmeşandinê ku ew wê, weke xosletekê hizirkirinê ê ku wê weke mirov dikê mirov re wê, di şewayekê de wê şîrovebikê û wê bixwezê wê werênê ser ziman. Hizirkirin wê weke xosletekê mirov ku ew wê bi wê cihêbûna xwe bide dîyarkirin.

Aristo wê dema ku wê bi têtîliya nava bedenê û giyanê de wê bête ser ziman wê, giyanê wê weke sedema jiyankirina bedenê wê, şîrovebikê. Wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê têtîliya fahmkirinê wê dênê. Wê işlevên giyanê wê di rengekê de wê, xwarin, û zêdebûn û seh û an têtîna pêjnkirinê ku wê bi mijare aqil re wê werênê ser ziman bê. Xwe xwedikirin û xwarin wê di hemû zindiyên de wê weke xosletekê hev beş bê. Zindî wê bi wê hebûna xwe wê bidomênin. Seh wê temenê hizirkirinê û ya ku ew were hizirkirin bê. Ew wê weke rewşek karakterizekirinê a jiyane mirov jî wê di şewayekê de wê şîrovebikê. Minaq ku wê wek fêrsek giyanê bê wê, xiyalkirin wê bi wê ve wê girêdayî bê. Li gorî aristo seh nebê wê nikaribê bahsa hêza xiyalî jî were kirin.

Ew di dewama wê de wê têtîliya têtîna seh û xêwê ku wê ji hev cihê wê salixbikê. Li gorî aristo wê, xêw wê weke hêza xiyalkirinê wê xwediyê hinek pêjnan bê. Ew pêjna wê weke kopîyaya tiştê bê. Wê bi cihêyîya xêwê re wê ew bê ku ew wê xwediyê fêrsa mejuyê ya berê bê. Di wê temenê de wê di salixkirina xêwê de wê li ser wê çerçoveyê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku ew wê, weke bi têtînek xwedî şûnpê û meju û ya bi wê a pêjnkirinê bê. Wê kopîyeya her tiştê wê di wê de wê hebê. Ew wê di rengekê de wê, bi hebûnê re wê hebê.

Di wê nûqtayê de wê têtîna xêwê ji wê aliyê ve wê, aristo wê weke ku mirov ji kirpendinên wî fahmdikê ew wê bi têtînenê di derbarê xêwê de wê bi têtînek weke ya bi temenekê fîzîkî wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ji wê aliyê ve wê dema ku em bi morfolojîyê li wê nerîne û rengê wê binerîn wê weke bi temenekê bedenî ê xwediyê xêwê bê wê di awayekê de wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirê. Xêwek fîzîkî û an bi temen fîzîkî wê di wê rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê, weke çerçoveyek ku ew bi wê temenê

hizirkirinê ku ew ji wan kopîkirinên xwe dide çêkirin wê bi wê re wê karibê bi wê were lê hizirkirin.

Ji aliyekê din ve wê çi têkiliya giyanê û xêwê karibê bi hev re were fahmkirin? Di wê nûqtayê de wê, aqil ku wê bi sehî wê weke aliyek û nitelikek wê were dîtin wê demê wê bi aqil re wê, di renekê de wê, ev aliyên derkkirinê wê bi wê re wê, di renekê de wê bi xwezayî wê weke aliyna ku wê karibin werina hizirkirin bin. Lê di wê demê de wê dîmenekê cihê ê teybet wê bi mijare têtîna xêwê re wê karibê bi morfolojikî xwe di fahmkirinê de bide dîyarkirin. Minaq wê, di wê rengê de wê, di nava pêvajoya xêwê a girtinê de wê, ew girtinên wê weke bi fizikî di wê çerçoveya xêwî a fizikî de wê bi bedenê re wê bibin û wê bi aliyê din ve wê, bi hizirkirin, derxistina encamê, aqilmeşandin û hwd wê weke aliyên ku wê bi wê û têkiliya wan ku ew bi giyanî heya ve wê, di renekê de wê were lê hizirkirin. Ew bîrkirinê wê weke aktiviteyekê wê dibîne. Ew dema ku wê bûjenên xêwê şîrove bikê wê were dîtin ku ew wê hinek kirpendinan wê li ser têtîna demê re wê bikê. Bi tiştê wê weke hebûnê ku me, ew dema ku me bibîrker wê weke ku ew bi derfet heya û wê were bibê wê li wê bihizirê. Aristo di hizirkirina xwe ya li ser renekê bi rewşa xêwê de wê, xêwê û an bîrkirin û ji aliyekê din ve jî wê bi bîrkirin û bîrkirinê re wê bikê. Li vir û bîrkirin û bîrkirin wê di demê de wê di têtîna bîrkirinê de ku ew wê weke hebûnekê wê di demê de wê were li lê hizirkirin re wê, were dîtin ku ew wê were kîrin. Ew bîrkirinê wê di renekê de wê bi têtîna pathosê re wê çînî bikê. Ew di wê rewşê de wê di mijare xêwê bîrkirina wê de wê, bi aliyê aktiv û neaktiv re wê zêde weke li ser wê nesekinê. Lê ew li ser mijare bîrkirinê wê weke aktiviteyekê ku ew di wê de wê bi hinekê fêrsên bi heyinî û hêzî wê bihizirê re wê werênê ser ziman. Ew di mijare bîrkirinê, hanîna li bîrê, şibandîna û hwd wê, bi têtînek hebûnî wê weke li wê bihizirê. Weke ku wê di 'de anima' de wê were dîtin wê, ji aliyê hundurê aqil ve wê bi aliyê aktiv û ne aktiv ve ku wê li ser ali û fêrsên weke ya aqilê teorikî û aqilê pîretikî û hev re ku wê ji hev cihê bikê re wê di renekê de wê bîne ser ziman.

Di nava têtîna zêhnî de wê bîrhanînê wê, di renekê de wê çawa karibê wê fahmbikê. An jî wê di renekê de wê gihîştinên weke bîrhanînê wê ew wê, çawa xwediyê çavkaniyekê bin. Di têtîna aqilê aristo de wê aqilê ne aktiv ku ew wê weke aqilê jiyanî wê, di renekê de wê bi wê re wê dihizirê wê, yê kirinî ku wê bi navarokê jiyanê û kirinên wê ve wê mijul bibê re wê li wê bihizirê.

Di wê nûqteyê de wê, ji têtînên aristo ên di şîroveyên wî yên li ser têtîna fahmkirinê re ku ew wê bikê di 'de anima' de wê, di renekê de wê, ya ku me fahmkirî wê weke di dîmenekê 'dema bûhûrî' de wê, bibê wê ya ku ew weke ya dema bûhûrî wê karibê wê di renekê de wê fahmbikê. Di fêrsa têtîna sehê (aisthesis) de wê, fêrsek û morfolojiyek fahmkirinê a bi fêrsa ya dema bûhûrî bibîrbikê. Ew wê, di renekê de wê ya ku wê were bîrkirin wê ew wê weke ya dema bûhûrî bê. Kes ya di dema nûha de ku ew heya wê idia nekê ku ew bîr dikê. Ber ku ew di wê demê de ew heya û zindî ya.

Di wê temenê de wê aristo wê hinekê wê bi morfoloji wê li ser wê bisekinê. Li gorî aristo pîrsgirêka demê wê, ji aliyekê ve wê weke pîrsgirêka hebûnê wê bi xwe re wê ji wê aliyê ve wê weke biafirênê.

Di wê nûqteyê de wê aliyê bibîrkirinê wê di renekê de wê bi têtîna xêwê ve girêdayî wê, di dewama wê de wê weke pêwîst bê ku mirov li ser wê bisekinê bê. Bûjenên xêwê ku wê ne aîdî ya wê demê bin, ya ku em wê bibîr dikin û ew dibê û ya ku ew dihê li holê dibê wê çî bê? Di wê temenê de wê bi têtîna demê re ku wê li wê were lê hizirkirin mijare hebûnê û an 'parousia' wê di renekê de wê hebûna tiştekekê û an wê hebûna hebûnê a tiştekekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Di wê nûqteyê de wê, di aslê xwe de wê li gorî têtîna aristo wê bîrhanîn wê, têtînek paradoksî a ontolojikî wê di renekê de wê ji aliyekê ve jî wê dênê li holê. Ya ku wê weke ya demabûhûrî bê ku wê çawa wê weke ya dema nûha wê lê were û wê were li holê wê di renekê de wê, dîmenekê wê bibîrkirinê re wê bibê.

Ji wê aliyê ve wê pîrsgirêka hebûnê bi têtîna bîrhanînê re wê ji aliyekê ontolojikî ve wê xwe di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê di çerçoveyek ragihandinê de wê, hem derkkirinê (aisthesis û hizirkirinê (teoremê,, noein) wê bi xwe re wê di renekê de wê weke biafirênê. Aristo wê li deverekê wê bi wê rengê wê werênê ser ziman. "wê dema ku wê kes wê ne xwediyê egzersisekê bê ku ew bû xwediyê hizrekê wê demê ew kes wê bîr dikê. Di asta pêşî de wê tiştekek weke bi bîrkirinê tiştekek fêrbû û an hizirkir. Di asta duyem de wê weke kes ew bihîst, dît û yan jî ew bi şêwayekê din derkkir. Ber ku mirov di kijan demê wê dema tiştekek bîrkir, di giyane xwe de wê weke ew berê bihîstîya, derkkirîya û an ew hizirkirîya wê bibêjê. Bîrkirin wê li vê nûqteyê wê weke hebûnek acêb bê. Bê ku ew wê derkkirinê û zaninê wê bikê dewrê û tevgerê wê û bê ku ew dema bûhûrî û ya dema hûrî tevlibikê wê xwediyê bûjenek derkê û an zaninê bê.

Kesek wê dema ku ew tişteke bibîr dikê wê pêşî wê kes wê ji xwe re wê bibêjê ku wê tişteke wê hebê. Wê demê wê dikarê wê fahmbikê ku wê xêw wê ne derk û ne jî wê aqil bê. Lê dema wê hat wê, weke xosletê yekê ji wan bê. Li gorî aristo wê, xêwê ne weke fêrsek zêhnê aê cihê wê bibînê. Wê weke aisthesis û hipolipsi ku ew mohra xwe li demê dixê weke derk û hizirkirinê wê dihênê ser ziman. Xêw di nava demê de pêkdihê. Ê tenê hebûnên xwediyê fêrs û derka demê bin wê weke karibê bîrbikê. Di çerçoveya têtîne metakronikî de ku wê di temenê hemû azmûnên me de bê wê bi demê wê bîrkirin wê, di rengekê de wê, bibê. Mirov dikeve farqê. Farqêtî û an ketina farqê de wê weke fêrsek û derkek demî ku wê dikarê bi dualiyan re wê fahmbikê. Yek wê bi ya bi heyina bûjenî a demî ku ew dihê bîrkirin û ya din bi têtînek şubjeyî ku ew dide bîrkirin û mirov bi wê dikeve farqê de bê.

Aristo ku mirov li vir wê bibêjê wê di xabatên xwe yên weke "li ser giyanê (de anima) ' û ' li ser xew û şiyariyê' wê weke heman hêza derkî wê weke ku wê bixwezê wê bikipênê. Bûjenên ku ew xwediyê hin sehên cihê bin wê, farqe nava wan weke hêzekê wê karibê wê were kirin. Kes wê xwediyê fêrsa ku ew ya ku ew dibînê û dengdikê ku ew weke bi hevve dikê weke hêzekê bibê. Tişteke ku ez bêhna wê dikim wê bi wê ve diyar dikim. Wê derkkirin û uzwa wê yek bê. Minaq wê bêtê ser ziman ku wê hîza destlêdanê wê bi fêrsa seha destlêdanê re wê di têtîliyê nêz de bê. Lê bi rêya sehê bi hesanî wê nikaribê wê salixbikê. Xewê wê, ya ku ew wê bi sehê wê dihê şibandin û derkkirin wê bi derkkirina wê û bi wê temenê wê salixbikê. Aristo wê di mijare metafora derkkirinê de wê weke ku wê di xabate xwe ya 'li ser giyanê' de ku wê werênê ser ziman wê heman têtîne wê bi kirpenê. Bo xêwê dide dîyarkirin ku wê, "seh ku bûjen nebê jî wê, darêjkê sehkirî (ton asthesis eidon) wê xwediyê hildana li nava xwe bê.

Aristo wê piştî ku wê bo xêwê weke pêwîst ku ew li wê dihizirê pêjna zêhnî ku ew didênê holê wê, piştî wê li ser nepeniya xêwê wê, formulasyona xwe ya giring wê li ser wê pêşkêş bikê. Aristo wê di pêvajoya hizirkirinê de wê ya aktiv û ne aktiv wê balê wê bikişênê ser. Weke bi têtînen 'ku tişteke were li bîrê' wê di wê rengê de wê, li lê tefkirkirina xwe bikê. Ew motivasyona wê di dîmenekê pedegojikî de wê di dîmenekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di aqil de wê hêza aktiv piştgir bikê. Ê kesên ku ew bi hişê xwe li ya dema bûhûrî aliqî mana li pasifi û li hemberî hêstiyariya wan dîmenekê weke yê antipatikî wê di şewayekê de wê weke bide dîyarkirin. Aristo wê xêwê weke ya demabûhûrî û an

paşarojê ku ew pênase dikê wê di dewama wê de wê, bi 'hebûna dema bûhûrî' re wê, li ser bîrhanînên me yên ji wê ku ew dibin re wê, bi têtînek darêjkî û bûjena xêwê a demê bi ya pêkhatî, bûyî û di wê de heyî û hwd re wê di wê demê de ku ew bi wê bihizirê re wê, werênê ser ziman.

Di dewama wê de ku em bibêjin em azmûn me yên weke mijare gotinê wê, hebûnên wê hebûnê wê bixwe bin. Aristo wê hêza xêwê bi ya giyanê re ku ew wê niqaş dikê wê, giringiya xabate aristo a ontolojikî û hebûnî wê zêdetirî wê di rengekê de wê weke derxê li pêş. Xêw ku wê bi pêjnan wê were li holê wê, bi hebûna hebûnan a demê ve wê girêdayî bê. Di wê nûqteyê de aristo wê, vê bêtê ser ziman. "Eger pathos (parontos) bi derfet bê û ya ku ew mijare gotinê (pragmatos) ya ku ew nebê wê ya ne bi derfet (apantos) (û an ne heyê) wê çawa her demê wê were hanîn li bîr wê di mijare wê de serê me karibê tevli hev bibê."

Di wê nûqteyê de wê her ya ku wê, di xêwê de wê gîyan wê weke portreyekê ku ew wê derdikê weke pêjneke zêhnî wê tasavur bikê re wê, bêtê ser ziman. Minaq gotina 'zagraphema' wê were wateya weke nebat, heywan û an mirov bin ku ew wê weke pêjneke di têtîna berhemek hûnerî a xweşik de weke bi têtîna 'hebûna zindî' ku wê ji koka lêkera wê gotinê wê were derhanîn û di têtînen weke xêzkirin, jêderbasbûn, nîşankirin û ku ew bi xêzkirina werê numinêrkirin weke têtînek grafîkî ku ew bi qarakterî ew bi wê re were dîyarkirin û an bi awayekê wê, bi qarakterekê nivîskî wê werênê ser ziman û hwd re wê, bi xwe re wê, çerçoveyek fahmkirinê wê bide me. Weki din wê gotina 'he graphis' ku wê bi wateya nava kes û nîşankirinê de wê bi wateyekê bê, ji wê di dewama wê de wê gelek wateyên weke yên bi têtîna naqşkirinê, û an derziya naqşê amûrêk xiritandinê, firçaya boyaxê û hwd re wê, bi hinek wateyan re jî wê were fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê têtînek ku wê bi wê weke di çerçoveya têtîhek portreyî de wê bi wê re wê di bedenê de wê ya ku wê bi giyanê wê xwediyê wê bê û wê di wê de wê weke hatî girêdan û di wê de weke bi wê ve heyî, wê di rengekê de wê bi wê re wê, weke wê werênê ser ziman. Xêw wê di rengekê de wê tipografiya aisthesisê bê. Û wê, bi têtînek bûjenî û kirdeyî bê. Li gorî aristo wê rêyek ku wê bi wê rastiyê wê weke kêma û ne tam wê bigirê wê hebê. Di dewama wê de ku wê çareserîya xwe ya bi hûrgil ku wê piştî pêşkêşbikê wê di dewama wê de wê, aliyê nêvî ê pêşî ê xabate xwe wê weke ku wê girêbide. Di xêwê de ku wê weke pêjneke zêhnî wê xêzbikê û wê weke li ser panalekê wê weke hatî xêzkirin û an weke pêjneke hatî boyaxkirin û

ku wê nepeniyek hilber û an weke ne zelaliyek baldar wê pêşkêşbikê weke pêşnekê wê pêşkêş bikê. Minaq di wê nûqtayê de wê gotina 'zoion' bi serê xwe ku wê, hem ku wê hebûnek zindî û hem hebûnek bi pêjnî a bi wê rengê ku wê bi pêjnî ku wê were wateya weke wê û an portreya wê, wateya gotina nediyarîyê wê bi herdû aliyên wê jî wê di xwe de wê bikê çerçoveya xwe. Di wê nûqtayê de wê, bi serê xwe wê weke bûjenên ku ew dikarin weke bihizirin û an tefekûr bikin. Di mijare gotinê de wê minaq wê weke ya 'fanteziyê' wê çî wê bide mirov wê, weke bi têngînek xêwî a bîrhanînê jî wê karibê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê. Lê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku aristo wê dema ku wê xêwê şîrovebikê re wê, di rengekê bi rengekê têngînî ku ew dihênê ser ziman wê, xêwê bi gîyanê ve jî wê girêbide. Minaq gotinên wek nimûne, aristo destnîşan dike ku xêw/bîr girêdayî heman beşa giyan e "wek ya ku xeyal tê de ye." Ji wê aliyê ve wê dema ku em wê şîrove bikin wê dîmenekê weke yê ku ew wê di wê çerçoveya giyanê de wê, weke karibê wê werênê ser ziman. Lê ji aliyekê din ve jî wê, bi têngînek dînamik û bingihêk azmûnî wê di rengekê de wê weke bi pêvajoyên demkî ên dinamiki re wê bixwezê ku ew şîrove bikê. Ji wê aliyê ve wê weke ku ew bi temenekê bûjenî ê demî ku wê li ser têgiha demê re wê dîyarbikê re wê, bi têngîna hebûnê re wê şîrovebikê. Ji wê aliyê ve wê gotina hebûnê a aristo wê weke aliyekê wê yê giring wê, xwe bo fahmkirina wê, temenê wê pêwîsta fahmkirina xwe jî wê bide dîyarkirin. Ji wê aliyê ve wê gotina giyanê a aristo jî wê nikaribê wê weke ya ku wê pysagorî û an platon wê werênê ser ziman û wê şîrovebikê.

Di wê nûqtayê de wê têngînek ku wê mijare fêrsên fahmkirinê wê hinekê bi mijare xêwê ve girêdayî ku mirov bi wê re wê li wê bihizirê wê giring bê. Giyanê û xêw wê di zikhev de wê bi têngînek fêrsî û morfolojikî wê karibê ji wê were girtin li dest di nava xabatên aristo ên weke 'li ser giyanê' de. Lê mijare xêwê wê bifahmkirinên bi wê ku ew bi têngîna 'bîrkinê' wê hilde li dest re wê weke aliyekê wê yê zêhnî wê ji aliyê hizirkirina wî ve wê weke ku wê biafirênê.

Pêşî em bi bûjenên xêwî gotina wê ya rastin ku wê bi timî ji şaşiyên wê dihên kirin wê nûqtaya wê, fahmbikê. Nûha bibîrkinina paşarojê wê ne bi derfet bê. Lê ev wê weke hizirekê û an bûjenek hizrî bibê. Nûha bîrhanîna demê jî nîn a. Tenê derkkirina bi sehê heya. Ber ku, bi ya dawî em ne paşarojê û ne jî pêşarojê dizanin. Tenê em î ro dizanin. Lê xêw di derbarê ya li şûnmayê de ya. Ti kesek wê dema nûha, dema ku ew nûha

heya, minaq wê, bûjenek sipî ku ew dibînê wê nebêjê ku ew bibîr dikê. Ne jî kesek bi zanyarî ku ew tefekûr dikê bûjenekê ku ew bi rastî wê dihizirê di wê kêliya ku ew lê dihizirê de wê bibîrdikê û an li ber zêhnê ku ew weke tişî weke heya wê nebêjê. bo ya pêşî ew dikarê bêjê wê derkkiriya û bo ya duyem jî karê bibêjê ku ew wê dizanê. Lê kesek ku ew bifêrsek derkkiribê ji wê zaninek cihê û an ku ew weke xwediyê têgihek cihê bi wê sedemê wê bibîr dikê bê. Ku em werina ser ya pêşî wê ew fêrkiriya û an bi xwe wê hizirkiriya, ya duyem jî ku mirov were li ser wê ew bihîstîya dîtîya û an wê weke ku ew bûbê xwediyê azmûnek mantiqî. Ber ku mirov kengî ew ji desthatiya xwe ya bîrkininê ku ew bi kardihênê wê, ji hundurê wê bibêjê ku ew ‘‘min berê bihîst’’ û an ‘ez berê xwediyê wê hizrê bûm’ wê bibêjê(çav: de anima).

Di dema wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku aristo wê dema ku wê bahsa rewşên weke derkkirinê, demê û xêwê wê bikê jî wê di çerçoveyek bi wê rengê de wê were dîtî ku ew bahsa wê dikê. ‘ Bi wê yekê xêw ne derk û ne jî gotin a. lêbelê yek ji wan ku wê bi borîna demê ve hatî hoyandin weke rewşekê ji yekê ji wan a û an hevwateriya herdûyan a. Weke berê hatî dîtî nûha ku ew nûha bê bîrhanîna wê weke bi wê tiştî nin a. Ber ku wê dema nûha wê bûjena derkkirinê bê. Paşaroj jî wê bûjena bendewariyê bê. Lê bûjena xêwê bûjena dema borîn a. Bi wê sedemê hemû xêw wê dema bûhûrî wê werênê ser ziman. di encamê de heywanên ku ew derk dikin wê bîrhanînên wan û ew bîrhanînên wan weke uzwa demê a derkdikê û uzwa bîrhanînê jî ew a(çav: de anima).

Aristo di pêvajoya xêwî de wê, girêdana sedemî wê weke pêvajoyekê wê weke pêwîst bê ku ew pêşî were dîtî. Di pêvajoya bîrkininê de wê ya ku ew dihê bîrkininê wê dikarê wê weke tiştêkê dihê fêrbûnê wê, fahmkirinê û an wê nekê wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bie dîyarkirin. Weki ku me li jor wê li deverêkê wê kirpend wê mijare xiyalkirinê û têkiliya wê ya bi bîrkininê ve girêdayî wê di rengekê de wê li ser wê bisekinê. Aristo wê mijare biriqînê û têngîna wê ya bi hebûnê a bûyina demê re wê, di awayekê de wê bixwezê ku ew li wê bihizirê. Bi demê re bûyinên weke bi jiyankirinê û hwd wê, weke bûjena xêwê jî wê bi awayekê wê xwe bide dîyarkirin. Ya ku ew di dema bûhûrî de wê bibê û wê di dema nûha de wê bîrhanîna wê weke di dîmenekê de wê, weke tiştêkê demkirina wê ya di demê de wê di rengekê de wê bibê.

Aristo wê weke ku wê fahmbikê ku wê xêw wê bi pêvajoyekê re wê çawa bibê. Di dewama wê de wê li ser wê re wê werênê ser ziman ku em di demekê dijîn û dema ku ew derbas bû wê wergerihê li awa û rengekê

din ê pêşketinê wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê têngînên aristo ên di wê warê de wê, ji aliyekê ve wê kirpendinekê wê bi têngîna aqilê azmûnî jî wê bikin.

Arîsto li ser pîvanek din a balkêş ku ji bo hilberîna bîrhanînê hewce ye şîrove dikê. Wê jî wê bi demê re dihênê ser ziman. Ew bawer dike ku bîrkinin ne tenê têngihîştina hestî an jî tenê têngîn-zêhnî ya e, lê fonksiyonek bi herduyan re jî piştî derbasbûna demê ve girêdayî ye. Arîsto bîrkininê wekî çalakiya ku tê de mirov zanîn, têngihîştin û serpêhatiyên berê bi bîr dihîne û vedigerîne pênase dike.

Lêkolîna felsefî ya sîstematîk a têgehên bîrê û vegeerê di serdema kevnera de bi pêşî bi Platon û Arîsto re wê di awayekê de dest pê dike, li pey kevneşopiya Stoaparêzên Yewnanî û Romayî û piştê jî Platonîstan. Platon têngihîştineke xwemali a bîrkininê wekî pêvajoyeke hînbûnê ya ku dikare bibe sedema zanîna darêjkên neguhêrbar ên tiştan pêş dixê. Li ser şîroveyek weha, bîrbûn pêvajoyek e ku bi tevgera vegotinê ya ramanê re di nav rêzek gavan de di argumanek felsefî, bîrhanên matematîkî, an sîllogîzma mentiqî de dibê wê bîrê ser ziman. Ji ber vê yekê bîr, bîrkininê wekî hilanîna şopên hest, têngihîştin an ramanê temam dike. Her weha di vê beşê de behsa rola bîr û bîrkininê di hunera bîrê de ku bi awayekî berfireh di retorîkê de dihê li ser sekin in û têngîliya di navbera dîrok û bîrê de, û ji kevneşopiya têngih û têngînên destanan dihê ser sekin in.

Di dewama wê de wê weke ku mirov wê di xabate aristo a li ser giyanê ku ew wê dihizirê wê mijare bîrkininê û bîr wê çawa wê were fahmkirin wê li ser wê bisekinê. Wê dikarê wê weke zaninekê dihê afirandin wê were dîtin û an newê dîtin wê li ser wê were sekin in. Bîrkinin wê, di kirdeya xwe de wê, çendî ku wê weke hinekê ji wateyên fêrbûnê û afirandina bi zaninê wê weke bi morfolojikî wê bihawênê lê wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê ku wê çawa wê di rengekê de wê, ji wê cihê wê xwe di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Bîrkinin wê di çerçoveya têngîna zaninê de ku mirov wê bibênê wê ji têngînek dihê afirandin zêdetirî wê weke ku mirov bi morfolojikî ji kirdeya gotinê û wateya wê û fêrsa wê ya fahmkirinê tê digihîjin wê ew bê ku wê weke bûyinek bûyî a bi hebûnê di demên bûhûrî de ku ew dihê bîrkinin bê. Di wê nûqteyê de wê, di wê demê de wê bîrkinin wê ji fêrbûnekê û an afirandinek zaninê zêdetirî wê tiştêkê bûyî û heyî wê hanîna li bîrî û hwd re wê weke aliyekê wê yê ku wê karibê wê li ser wê bihizirê bê. Di wê nûqteyê de wê, têngîna bîriqînê wê

ku wê platon wê bihizirê wê, di wê nûqtayê de wê aliyekê wê yê fahmkirinê ku mirov wê li wê bihizirê wê bi wê re wê weke ku wê hebê.

Di pêvajoyên bîrkinê de wê, weke ku ew wê werênê ser ziman wê ji deverekê wê weke bi xiyalî destpêkek ku wê di dewama wê de wê çawa wê tevger wê di dewama hev de wê werin wê weke pêwîst bê wê li ser wê bisekinê. Tevger wê di wê nûqtayê de wê, weke bingihê wê, bûyina bi hebûnê jî wê biafirênê. An jî wê weke bêtevgêrî wê, weke tariyek bêserûbin bê wê, di rengekê de wê karibê wê bi wê re wê were tefkirkirin ku wê li wê were lê hizirkirin.

Tabi dema ku wê mijar wê were ser tevgerê wê tevger wê bi zêhnî wê ya ku em bi wê re wê dibînin û wê salix dikin wê weke dîtbarîyekê wê weke were dîtin. Ev wê weke bi rengekê derûnî a dîtbar re wê weke di encamekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di wê dema ku me ew 'dît' wê demê wê weke aliyekê wê yê din ew tevger wê, di awayekê de wê, kengî ew hatiya dîtin wê weke aliyekê ku wê tefkirên me wê li ser re wê weke ku wê bi dîtina wê re wê, ji aliyekê ve wê bibin. Lê di wê dema ku me ew dît û an weke bîrhanî mirov wê di awayekê de wê weke ya aliyên din weke ji ber çerçoveya hişkirinê weke dûr dikê. Ya ku em wê dibînin, bîr dikin û an wê bi awayekê kûrehî wê hizir dikin wê dikin ku wê fahmbikin. Lê wê ji aliyekê din ve jî wê, di rengekê de wê, ew wê, weke bi fenomenî wê têtikilikê û dîmenekê têtikilikê wê bi dîtbarî û morfolojikî wê karibê biafirênê. Lê ji aliyekê din ve jî wê bi hizirkirinê wê karibê ew ji rexekê din ve jî wê çêbikê. Wê demê wê ev wê weke dîmenekê di nava hev re derbas dibê wê weke ku wê bi xwe re wê di awayekê de wê weke ku wê biafirênê. Wê dema ku me tiştêk dît û an bihîst em wê weke ku em kifş dikin. Ew wê weke bi pêjnekê wê xwe di meji û an hizirkirina me de wê bide dîyarkirin.

Li vir di nava wê têtikilikê pêjnûna wê de jî wê di rengekê de wê ew azmûnkirina wê dîtbarîya wê ya bi rewşa bûjenî ve wê di rengekê de wê weke bi wê ve wê girêdayî bê. Di awayekê de wê, di rengekê de wê, dema ku wê aristo wê bahsa têtîgînên bibîrkinê wê bikê wê, di rengekê de wê minaqe antiphéronê Oreusî wê bide wê, bi gotina tiştên weke ku ew wî jiyankirî ku ew bibîr dikê re wê bènê ser ziman.

Di rengekê de wê têtikilikê wê dîtbarîya ku ew di mejiyê xwe de wê bi rengekê wê bide çêkirin wê bi têtîgînek fantesîyî re wê dênê û wê di rengekê weke wê de wê, di awayekê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Li vir wê di dewama wê de wê weke ku wê bi têtîna aristo re wê di wê nûqteyê de bi têtîna portreyê û pêjna wê ku ew wê, di xêwê de wê çawa wê ji wê re wê, têtînekê wê werênê wê dikarê wê di wê rengê de wê werênê ser ziman. Weke ya bi xiyalî ku wê were bîrkirin û an wê were şibandin bi têtînek teorikî û an pêjnekê, neoma û an mnemoneuma wê kengî wê were dîtin wê weke pêkhatinekê wê, bibê. Di dîtbarîyê de mirov wê çi dihênê ser ziman? An jî wê çi ji wê re wê, dibêjê? Wê di ya weke ya Antiphoren ku wê were dîtin dibê ku ew wê weke nerfnek felsefeyî wê dervî ya weke filosofên weke ya aristo û an pîrr piştire weke ya descertes dervî wê, dervî rewşa wê ne weke rewşek weke rasthatinî bê. Di wê nûqteyê de wê, ya ku wê di wê têtînê de wê karibê wê were fahmkirin wê, xiyal wê di rengê de wê di kijan demê de wê weke pêkhatibê û an were bîrkirin wê weke du aliyên bi fenomenî cihê bin. Lê wê di rengê de wê di dîmenekê de wê, bi wê re wê weke xwe di rengê de wê li rewşekê weke depelendinê jî wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Mijare têtîna aristo de wê mijare bîrkirinê (anamnesis) wê, di rengê de wê weke nirxek kinesîsî wê di xwe de wê weke ku wê barbikê. Kinesîs wê, bi têtînek tevgerî, gûharînî, vejandinê, hejandinê û hwd re wê, weke heyinên ku ew wê, di xêwê de wê dibînin û wê hin bi hin wê çawa wê xwe di awayekê de wê bidina diyarkirin bin. Di mijare têtînê pêkhatinê ên weke gûharîn û an tevgerê ku ew li gorî pêwîstîniyekê wê pêkwerin wê di rengê de wê weke di hev girtinekê de wê xwe di rengê de wê bidina diyarkirin. Li ser wê temenê ku wê piştire filosofên weke Dilthey, heidegger û hwd ku wê bi têtîna ” zusammenhang des lebens´ ku wê di wateya hev girtinek ku ew bi hev re were girtin de wê, bi têtînekê werênina ser ziman û bidina diyarkirin. Rêya bîrkirinê wê weke rêyek ku wê kes wê bi wê re wê, di rengê de wê, weke ya ku ew wê bigihijiyê de wê weke rêyek kin a ku ew bi wê re wê diafirênê û bi wê re wê li wê digihê jî wê karibê wê di awayekê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Li vir wê weke nûqteyek ku wê ya ku em ji wê destpêkê dikin û gavê diavêjin wê weke nûqteyek ku wê di wê nûqteyê de em karibin wê bi kirpênin bin. Li gorî wê dema ku em di awayekê de wê nûqteya destpêkê wê bibînin wê ji wê hinekê wê zêdetirî wê weke ti tişt wê nemênê.

Aristo wê di rengê de wê dema ku ew li nûqteya destpêkê wê bihizirê wê di dewama wê de wê çawa ku wê di wê de wê heyin heyî wê bi wê re

wê di renekê de wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirê. Heidegger wê dema ku wê, bahsa têtîna demê a aristo wê bikê wê, gotina 'akolouthei' ku wê di wateya mazinahiyek bi dawî de wê bikarhanînê re wê, bêtê ser ziman ku ew wê bi têtînek 'apriori' wê xwediyê wateyekê jî bê. Ji aliyekê din ve jî wê mijare bîrkinê wê di wê nûqteyê de wê weke têtînek hilber ku wê werênê ser ziman wê, bi têtîna 'di nava demê de wê ji şopandinekê wusa derhanîna li holê wê ku mirov wê, kifşdikê wê, weke aliyekê ku wê bi girêdanek weke bi têtînen weke pêşizirê û pêşdîtinan ve girêdayî wê werênê ser ziman re wê, bixwezê wê salixbikê. Lê ew wê, di wê nûqteyê de wê, wê têtîna pêşdîtinan ku ew wê şirove dikê wê di renekê de wê bi gotina 'ew rêzînen tevgerê û an tahfênan wê di mijare tûnabûna tiştan de wê, derveyiya xwe wê weke ji hundur ve wê derbas bikê wê weke aliyekê bi nepenî ku wê bimênê re wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.'

Bîrkin wê ji pêşde wê weke hêza dîyarkirinê wê di xwe de wê weke bi hawênê. Ya ku wê di hundurê gûharînan de wê, hebûna wê hêzê wê weke şîyariyek aktiv bi aliyekê zêhnî wê xwediyê potansiyelek ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê.

Li vir ku em bixwezîna wê têtîna aristo a bi tevgerê û an hipotezên wî re wê fahmbikê wê ji aliyekê ve wê têtîna 'arkhe' wê di wê de wê, hinekê wê li lê bigerihê. Li vir mirov wê divê ku wê bibêjê ku wê aristo di têtîna xwe ya xêwî de wê, xwediyê têtîhek dinamikî bê. Ew wê, di têtîna destpêkê de wê têtîha 'nîvê' wê di renekê de wê bikirpênê. Ev çawa dikarê weke nûqteyek destpêkekê di xwe de bihawênê û an bide dîyarkirin? Ku em bi wê têtînê wê bi têtîna arkhe re wê, morfolojîyekê wê bi wê re wê pêşbixin wê demê em dikarin gelo bibêjin ku wê arkhe di nava dem-fezeyê de wê, di xatekê de weke ya ku ew nûqteya destpêkê ku ew wê were lê hizirkirin de wê, weke kêliyek wê ya ku em bi têtînek weke ya komstêrekê re wê li wê weke navenda wê li wê bihizirin bê? Mînaq wê ya ku wê aristo wê bi têtîna 'kinesis'ê wê weke li wê dihizirê û wê salixdikê wê ne ji nûqteyek destpêkê li nûqteyek dawîyê weke tevgerêkê bê. Wê weke ji navendên serwer li nûqteyên hevrast û bi wê ve ku ew weke hena weke tevgerêk li pêşûpaş bê. Wê tevgeriyê jî wê nikaribê wê di awayekê de wê tenê wê di awayekê û yek dîmenî de wê bi tenê wê li wê bihizirê.

Aristo wê di çerçoveya têtîna xêwê de wê dema ku wê bîrhanînê wê werênê ser ziman wê bi wê re wê bi têtînî ku wê çendî wê paradoks û nezaniyan wê çareser nekê lê ew wê weke aliyekê ku ew giringiya ku

ew wê didiyê wê bi têngîna giringiya demê re wê, li wê bihizirê. Di mijare xêw û bîrkinê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê hebê. Yan bi têngînek pîvanî wê lê têbigihê û yan jî demê zani bê.

Mijare demê ku wê li ser têngînek ontolojîkî re wê li wê bihizirê wê di mijare têngîna heyina heyî û mijare hebûnê bi aliyên wê yên neyî de jî wê xwediyê xatek û dewamiyek ku wê bi ya piştî wê çawa wê girêdanekê wê bide çêkirin jî bê. Di wê çerçoveyê de wê ew wê, herikina wê bi wê re wê, dikarê wê di rengekê de wê, têngîna haraklit a bi pêvajoya hebûnê re wê, di şewayekê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û Aristo wê di nava hizirkirina xwe de wê, kirpendinên wî yên li ser têngîna logosê wê hinekê jî wê intibayê wê bi me re wê çêbikin ku ew wê, di pêvajoya bi hizirkirina demê re wê bi pêvajoyea hebûnê re wê, ne tenê wê yek ali wê bi awayekê pirrali wê di wê de wê xwediyê pêvajoyek hizirkirinê ku ew bi wê re wê dihênê ser ziman bê.

Di demê de wê, ji du aliyan ve wê, bi demê re wê derketinên li holê wê karibin werina kirpendin. Wê bi pêvajoya demê re wê, bi wê herikina wê re wê, di rengekê de wê di dîmenekê wê weke ku wê aristo wê li wê bihizirê wê weke dervî me wê di dîmenekê de wê bi heyina xwe re wê hebê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bibîr û an li wê şîyar bibê û wê bi hiş êdî bibînê û wê werênê ser ziman. Aliyê din ê tevgerî ku ew wê weke di çerçoveyek wê de wê dihênê ser ziman ew wê weke li gorî wê bi kirinekê bê û an wê dervî wê weke bi serê xwe wê, weke dîyarkirinek dide dîyarkirin a bi pêvajoya demê re ku ew diafirênê bê? Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Giyana û xêw

Di mijare gîyanê de wê dema ku mirov wê li ser wê bisekinê wê weke aliyekê wê ku wê di demên berê de wê li ser wê were sekin in ku ew wê weke xwediyê di xwe de girtinekê û an têngihîştinekê jî bê. Di wê nûqtayê de wê, nivîsarên demên berî dema kevnera ên demên berî prehomêrikî jî wê di wê warê de wê têngînekê wê bidina mirov. Têngîna 'gîyanên bi zane' û hwd wê weke fêrsek fahmkirinê wê were dîtin ku ew wê di rengekê de wê were hildan li dest. Di awayekê din de jî wê, di rengekê de wê, dema ku wê, bahsa gîyane di xwe de wê bi zane wê bikê wê weke aliyekê wê yê din wê, bi wê re wê were lê hizirkirin. Minaq wê, pythagoras wê di rengekê de wê bi wê bawer ku ew berê jîyanbûya. Di vegotinekê de ku wê çendî wê rast wê, were gotin ku wî gotiya ku ew ji dema xwe 700 sal

berê jiyankiriya û weke kûrê Panthos bi navê Euphorbos bû. heta ku wê dema ku ew mirtalekê bi hête dalaqandi wê dibînê wê bibêjê ku ew mirtale wî bû di wê dema wî ya berê de û wê li ser wê pirr weke hêstîyar bibê.

Di wê rengê de wê di şêwayekê de wê bahs ji jê were kirin. Ev rewşên weke yên bi giyanê wê di wê temenê de wê, di rengê de wê, weke di şêwayekê de ku ew wê, di xwe de wê weke xwediyê hişkirinekê bê. Ku wê weke ku wê di wê minaqe pythagoras de wê were ser ziman wê di rengê de wê di wê de wê bi wê were bawerkirin ku ew dihê hizirkirin ku wê giyan wê di xwe de wê, zane bê. Lê wê dema ku ew wê weke ji bedenê diçê bedenê din wê weke xwe bi wê dema xwe ya berê wê jibîrbikê.

Di wê nûqtayê de mirov dikarê serî ji zaninên Platon bixê. Platon wê di têngîna bîrkirinê de wê di rengê de wê weke ku wê bahsa wê bikê û wê di rengê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Platon wê di rengê de wê, bahsa bîrkirinê û lê şiyarbûnê a weke di rewşên fahmkirinê de wê çendî ku wê di têngînên xwe yên ideayî de wê werênê ser ziman jî lê wê bi morfolojikî wê di derbarê têngînek bi wê rengê a giyanî de jî wê di rengê de wê têngînekê wê di fahmkirinê de wê weke ku wê bi xwe re wê di şêwayekê de wê weke ku wê bide mirov.

Aristo wê di xabatên xwe yên weke 'li ser giyanê' bê û an 'li ser xewnê' bê ku wê dema ku wê navaroka wan wê were nerin wê di rengê de wê, hinek têngînên ku wê di wê warê de wê karibin ji wan sûdbigirin wê bibin. Wê bi awayekê wê di derbarê rengê hizirkirina demê û aqilê demê de jî wê weke têngînekê wê karibin bixwe re wê bidina mirov. Di mijare têngîna xewnê û şîroveyên wê de wê bi aqilekê felsefeyî ku wê were dîtin wê zêdeyî di wê de wê were şîrovekirin wê mitrayiyên demê bin. Ew wê di wê demê de wê di nava xwe de wê xwediyê çerçoveyek zêde berfireh a zaninê ku wê di wê warê de wê were hanîn li ser ziman bê. Zaninên mitrayiyan wê li kurdistanê û herêmên li dora wê belav bibin. Di derbarê zaninên wan de wê di roja me de wê zêde bi zelalî wê newina zanin ku wê çendî wê, hinekê wê bi lêkolînî wê werina ser ziman. Lê di wê temenê de wê, di rengê de wê ji vegotinên ku wê li kurdistanê li ser wan dihêna vegotin de wê di nava wan de wê têngînek bi zanyarî û felsefeyî wê were dîtin ku wê were ser ziman.

Di mijare têngîna xewnê de wê, di wê temenê de wê weke ji şîroveyên aristo wê karibê wê hinekê pêşî wê mijare têngîna xewnê wê hinekê wê li

ser wê bisekinê û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Êdî wê ji wê mirov dikarê wê bidomênê.

Xewnên ku weke çalakiyeke jiyânê ya surreal tên binavkirin, ger rewşa ne xewê de "jiyana rast" were dîtin, ji mêj ve bûye mijareke ku bala mîtolojî, derûnî, ol û felsefeyê dikişîne. Ji bilî meraqa li ser xweza, pêkhatin, fonksiyon û şîrovekirina xewnan, di warê eşkerekirina razên niha, rabirdû û pêşerojê de jî wateyên cihêreng ji xewnan re hatine destnîşankirin. Dema ku derûnvan xewnan di kifşkirina nepeniyên derûniya mirovan de girîng dibînin, teologan xewnan kirine mijara lêkolînê wekî beşek ji jiyana olî. Weki din wê weke rêyek ji wê bêhît dihên destnîşandin li mirovan wê were pênasekirin. Wergêrên xewnan, stêrnas, sihbetbêj, karakterên mîtolojîk, mirovên weke keramet, psîkanalîst û filozofan xewn wekî çavkaniya agahî û nûçeyan, şopek an nîşanek ji dema niha, paşerojê an pêşerojê, an jî çavkaniya peyxamê dinirxînin.

Di warê çêbûna xewnan û şîrovekirina wan de wê were dîtin ku wê awayên cihê wê di wê rengê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Zanistên xwezayî wê ji aliyê têgînek aqilî û rasyonali ve wê nêzî mijarê wê bibin û wê şîrovebikin. Di vî warî de xewnê, di warê eleqedariya bi laşê bûjenî, derûnî û psîkiyatriyê re wê di warê lêkolînên bi giyan-laş û lêpîrsîna binehiş de lêpîrsin bi wê kir. Nourolojîyê di warê pêvajoyên neuralî de wê lênerî û lêkolînkir, mîtolojî û teolojiyan di warê girêdana wan de têkildar e, bi dînyayên din û rewşên jiyânê ên dervi me re wê, bi têgînek têkilidarî wê şîrovebikin. Ev wê di wê rengê de wê bi têgînek surrealist wê şîrovebikin. Felsefe, li ser gerdûn, xweza û mirovan, weke çalakiya herî giştî û aqilane ya hizirkirinê, li hemberî mijara xewnan bêpar ne maye. Pêdiviya rêzkarên cuda yên bi hev re bi awayekî xwezayî bû sedem ku mijara xewnan di çarçoveya hest, bandûr, hiş, zêhn, xeyal, bîr, raman, vegotin, peyxam û bîrhanînan û hwd de were nîqaş kirin.

Di hinek şîroveyên ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê bi giyanê re ku wê werina kirin de wê, giyanê wê weke têgînek dervî fizikê û an bedenê ku wê karibê hemû sînorên gerdûni ew derbas bikê û ew xwe bigihênê li wan û wan bibîne wê bi wê re wê were şîrovekirin. Di wê temenê de wê weke bi têgînek ontolojîkî re ku wê were şîrovekirin wê bi wê re wê çawa wê di renekê de wê were şîrovekirin û fahmkirin. Wê jî wê di renekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê şîrovebikê û wê werênê ku wê mijare gîyanê wê dîtinên di wê de wê, weke dîtinên bi hiş wê, di renekê de wê were dîtin. Di wê nûqteyê de wê

weke ji wê azmûnkirinên ku ew di xwe de dikê re wê bi wê di xwe de wê bigirê û wê di wê çerçoveyê de wê bigihijê wê weke aliyekê wê yê ku wê di renekê de wê, di dewama wê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di têngînên reankarnasyonî de wê, giyan ku wê di 'bedenên xwe yên berê de wê, bi zanebûnên ku ew ji wê di bedenên xwe yên piştre de bibîr dikin' re wê, di renekê de wê li wan wê were lê hizirkirin. Di wê warê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di mijare lêpirsînên bi têkiliya giyanê û aqil wê li ser wê temenê wê di demên berê de jî wê di renekê de wê were dîtin ku ew wê, hertimî wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê were kirin.

Di çerçoveya teorikî a xewnê ya ku Arîsto de di xebata wî ya "li ser xewnan" de pêşkêş dikê wê ji fahmkirinên bi lêkolînî ên piştre bi zimanekê felsefî ên li ser xewnan re jî wê bê temenekê giringî ê lêkolînkirinê jî. Li ser xabate xewnê a aristo re wê, şîroveyên Freud, adler û jung ku mirov dinerê wê, ji wê aliyê ve wê, bi zimanekê û nerînekê jî wê were dîtin ku wê bê hildan li dest û wê bê kirin mijare lêkolînên di wê warê de. Bi teoriyên Bergson re, ku ramanên wî bi giranî bandûr li derûniya hemdem jî kiriye. Armanca lêkolînkirinên ku ew hatina kirin ew in ku aliyên xwezayî û aqilane yên ramanên li ser xewnê fahmbikin.

Ji aliyekê din ve jî wê têkiliya dîtinan xewnan wê bi giyanê ve wê girêdayî wê di renekê de wê were lê hizirkirin. Tiştê ku mirov wê, dikê wê bi dîtinên giyanê ve wê girêdayî wê were dîtin ku wê bi nerînekê wê di demên berê de wê were hildan li dest. Nerînên aristo wê ji wê aliyê ve wê giring bin ku ew wê, rewşên fahmkirinê ên bi xewnê û hwd re wê ji temenê giyanî wê bi temenekê fîzîkî û çavkaniyên wê yên fîzîkî û an bi bedenê fîzîkî re ku wê şîrovebikê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, dema ku ew giyanê bi bedenê ku ew di wê de heya re ew bi sînor digirê li dest wê, demê wê di dewama wê de wê, mijare dîtinên weke bi xewnê, xiyalê û hişkirinê û hwd jî wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê ve wê girêdayî wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirê.

Ji wê aliyê ve wê, bi zimanekê felsefeyî û gotinên wê ku wê mijare xewnê wê were hildan li dest wê karibê wê fahmbikê û wê di wê temenê de wê werênê ser ziman bê. Lê wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare xewnê wê di renekê din de jî wê bi

giyanê re wê bi hinek fêrsên fahmkirinê ku ew di xwe de wê weke dikarê wê bigirê û an biafirênê re jî wê were dîtin ku wê bi wê rengê wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Ev karigerî û xoslet ku wê bi wê bi giyanê wê were dest nişandin wê demê wê êdî wê giyan wê weke bi hinek xosletên wê yên din re wê were destnişandin. Di wê de wê bi girtinên weke bi xêwî û hwd re jî wê di awayekê de wê weke ku wê bibê re wê, di şêwayekê de wê were hizirkirin.

Mijare xêw û aqil û an hiş wê bi hev ve wê ji navikê ve wê girêdayî bê. Wê dema ku wê giyan wê bi hiş bê û an bi aqil bibê wê demê bi xwezayî wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê di wê de wê bûyina xwediyê xêwekê jî wê di rengekê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Ji xwe di şîroveyên weke bi derketina giyanê ji bedenê ku wê bi wê re wê dawî li jiyanê wê were jî wê di wê rengê de wê, fêrsek fahmkirinê wê bi rehetî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin.

Li ser têngîna giyanê re wê dema ku em bahsa fêrsa fahmkirinê bikin em dikarin ji aliyekê ve bahsa gotinên weke 'ya ku wê li giyane mirov wê xweş were' û hwd re wê bikê. Ev gotin wê wateyek û kirdeyek wan ya ji aliyekê din ve jî wê hebê ku wê di wan de wê weke ku wê, bi awayekê sergirtî wê were ser ziman û wê were gotin ku wê, giyane wê fahmdikê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê, di wê rengê de wê, di awayekê din de jî wê têngîna xweşçûnê û hwd wê, weke xosletekê ku wê bi fizikî bê û wê di wê temenê de wê, bi giyanê re wê di wê çerçoveyê de wê bi têngînek ontolojikî wê dîmenekê fahmkirinê jî wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di xabate aristo a 'li ser giyanê' de wê weke ku me li jor wê hanî ser ziman wê di şêwayekê de wê dema ku wê bahsa fahmkirina xêwî wê bikê wê di rengekê de wê bi têngînek xiyalî a ku ew bi giyanê re heya wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê ve wê girêbide û wê werênê ser ziman.

Şîroveyên li ser têngîna giyanê wê di demên serdema navîn de wê zêdetirî wê di rengekê de wê were dîtin ku wê were ser ziman. Suhrewerdî wê di rengekê de wê dema ku ew mijare fahmkirinê û aqil wê werênê ser ziman wê ji aliyekê wê têngînên bi aqil ên weke radeyên astbilind û hwd re wê werênê ser ziman. Wê, di temenê de wê pîvane pêşî a aqilê jiyanî ê duyem wê bi aqilê razber ku ew dikarê darizandin û aqilmeşandinê bikê û ji aliyê din sê sêyem ve jî wê bahsa aqilekê pîroz ku ew weke bi xwûdayî li ser wan herdûyan re wê werênê ser ziman.

Wê dema ku em ji aliyê têngîna giyanî û têtikiliya wê ya xêwê ve jî wê têngîna suhrewerdî em bi wê re empatiyekê dênin û wê bikin ku wê

fahmbikin wê dikarin wê di dewama wê de wê werênina ser ziman ku ew di şêwayekê de wê mijare təkiliya giyanê û xêwê li ser temenekê fahmkirinê re wê bi tēgihek sehî û rewşenî û an entellektueli û hwd re wê werênê ser ziman. Minaq wê di asta pêşî a sehî de wê weke ku wê çawa wê di renekê de wê were derkkirin û hildan bi dîtin û azmûnkirinên xwe û hwd re. Wê ji aliyê din ê duyem ve jî wê dikarê wê di wê rengê de wê di dîmenekê weke yê aqilî ku wê çawa wê di dîmenê rewşenî de wê, di renekê de wê çerçoveya aqılmeşandinê, hizirkirinê, û hwd wê bikê û wê çêbikê re wê di renekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê mijare giyanê wê, di renekê de wê di wê demê de wê, zêdeyî wê ji wê were lê hizirkirin. Minaq wê gotinên weke 'bi giyanî rêya xwe dîtin' wê di renekê de wê, di wê temenê de wê di wê de wê tefkirkirinên weke bi giyanî ku ew xwediyê fahmkirinekê û dîtinek bi hiş bê wê di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê were hanîn li ser ziman.

Em dema ku em bahsa gîyanê û fahmkirinê dikin wê di wê temenê de wê bi kirinên wê yên fahmkirinê re wê, di renekê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê karibê were lê hizirkirin. Giyan wê, di renekê de wê, weke bi gotinên weke 'dibînê' û an bi giyanî mirov wê dibînê û an jî 'bi giyanî min dît' û hwd re wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê fahmbikê.

Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê di renekê de wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirin û giyanê wê li ser fahmkirinên me yên ku em dikin û derkkirinên me yên bi zêhnî û hwd re jî wê di renekê de wê, were dîtin ku wê were kirin. Di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê were lê hizirkirin. Giyan wê weke hebûna me ya ontolojikî ku ew wê, di wê de wê bi temenekê bi heyina xêwî û hwd re wê xwediyê fahmkirinê, dîtinê, aqılmeşandinê û an darizandinê û hwd ku wê bikê re wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê aer ziman bê.

Giyan wê di wê temenê de wê weke heyina ku wê bihizirê jî wê di demên berî prehomerikî û hwd de jî wê di renekê de wê were dîtin ku ew wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di aqilê mitolojikî de wê şîroveyên bi giyanê re wê, werina kirin wê bi xosletên hebûna ontolojikî ku ew wê di wê temenê de wê werina kirin bin re wê were dîtin.

Weke ku wê were dîtin wê nerinên homeros ên li ser derketina giyanê ji bedenê wê bi kevneşopîya orfik û pythagorasiyî re wê bi awayekê wê weke jinûve wê were şîrovekirin. Pythagoras wê di têngîna giyanê de wê kirpendinê li ser têngîna xwûdayî wê bikê. Di wê demê de wê təkiliya xew û giyanê de wê, were dîtin ku wê weke ku wê dema ku wê kevê xewê de wê giyan wê ji bedenê wê weke derkeve û wê hinekê wê weke bi serê xwe wê bibê û wê azad bibê wê di renekê de wê were hanîn li ser ziman. Pythagorasi dibêjin ku wê di xewê de wê giyan wê ji bedenê wê derkeve û wê li ardnigariya xwûdayî wê herê. Bi wê sayê digihijê tiştên ku ew di xwe de kifşdikê weke yên tefkir û hizirkirin û hişmendiyên ku ew digihijiyê de. Ji aliyekê din ve jî ew têngînên weke behîtî ku wê bi xewnê re wê werina ser ziman jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê di dewama wê de wê were dîtin ku wê were li ser wê sekin in. Weke di xewnê de ragihandinên weke peyaman û hwd wê, weke kevneşopîya kevn bê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Ji xewnê wê çî peyaman werina girtin wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Her wusa wê, di xewnê de wê gihîştinên li fahmkirinên ku em ne xwediyê wan in jî wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di xewnê de wê ya ku mirov wê dibînê wê, di her demê de wê, çawa wê bibê û an wê encama çî bê û ku çavkaniyek wê hebê wê ew wê çî bê wê li wê were lê hizirkirin. Ji aliyê têngîna çavkaniyê ve wê ji du aliyan ve wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin. Aliyê pêşî wê bi têngîna giyanî û surrealistikî ku wê bi wê re wê di pêvajoyek fahmkirinê de wê were lê hizirkirin bê. Aliyê din jî wê ji aliyê têngînek epistemikî ve wê, bi çerçoveya wê ya fahmkirinê a rasyonali ku wê bi mihtemelî wê çî û çawa bê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Lê aliyekê wê yê din wê bi wê re wê, weke təkiliya xew û hişê a ku wê bi hev re wê were danin û lêpirs in bê. Ber çî mirov wê dema ku dirazihê wê weke dervî hiş bê? Ev wê weke aliyekê ku wê hertimî wê mereqa mirov wê, hertimî wê li ser wê bibê bê.

Di lêkolînên li er xewê û hwd ên di demên hemdem de jî wê di wê warê de wê bi derûnî û hwd re wê bixwezê ku ew hinek bersivna bi hişmendi li wan bigihijê û fahmbikê û werênê ser ziman. Lê rewşa di xewê de bûnê wê weke rewşek ku wê di demên kevnara de wê minaq di nava hizrên filosofên wek haraklit de jî wê were dîtin ku ew wê li ser bisekinê bê. Ew wê weke ji logosê wê weke bêhey û an bi bêzanin mayînê bibê re wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Weki din haraklit wê bi awayekê

weke nîvçû weke mirinekê wê şîrovebikê. Bi gotinek din wê weke 'herêmek di nava mirin û jiyanê de ku ew cih digirê' wê pê nasebikê û wê werênê ser ziman.

Aristo wê dema ku wê bahsa têngîna giyanê a haraklit bikê wê bi gotina nême (steam) re wê bêne ser ziman. Di dewama wê de wê dema ku em li têngîna haraklit di derbarê giyanê û şiyariya wê de wê binerin wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Mirov dema hişyar e, bi uzwen hestiyar ve girêdana xwe ya bi agirê kozmîk re xurt dike û bi xwarina vî agirî digihîje rewşek geştir û hişyartir. Ji ber ku xew rasterast ne li ser têngihîştina hestan e û rêyên sehî di xewê de têra xwe nayên xwarin, wêneyên ku di xewnan de xuya dibin ji bo Heraklit zêde wateyek wan nîne. Ji aliyê din ve, her çend di xewê de çalakiyên fizîkî di asta herfî nizm de kêmbin jî, çalakiyên hişmendî bi tevahî naqedin û bi vî rengî mirovên razayî jî beşdarî afirandinên li cîhanê dibin. Ji ber ku girêdana giyan bi Logos re di xewê de qels dibe. Tiştê ku giyanê razayî dibîne tenê wêneyên ku ji subjektîfînê dîrin. An jî wê weke wêneyên ku ew mirov wek di wê razayîbûnê de ku ew ne di farqe û şiyariya wan de bê. Di rewşa xewê de, giyan, ji bedenê dîr, xwe li xwe digire û ji Logosê ku bingeha hînbûna rastiya êgir ye, dîr dikeve. Bi kurtî, ji ber ku Heraklit rewşa xewê wekî cureyekî bêhişbûnê didît, xewn nikarin bibin rêyek ji bo gihîştina rastiye û fêrbûna pêşerojê. Her çend xewn di warê gihîştina rastteqiniyê de qîmeta wan tune be jî, ew serpêhatiyên subjektîf in ku cîhanên mirovan bi "ronahiya qels a çirayê" ronî dikin. Ji ber vê yekê, gihandina zanîna rastteqniya logosê di şiyariyê de bi derfet a. Weki din wê, dihênê ser ziman ku wê, tenê "tiştê ku em dema şiyar lê dibin û dibînin mirin e û tiştê ku em di xew de dibînin xewn e. Li vir wê tiştêk wê di kirdeya gotina giyanê a haraklit de ku ew bi têngîha hiş re wê li wê dihizirê wê were dîtin. Ew wê, di wê nûqtayê de wê, di rengekê de ew, di rengek de wê, bi dema şiyariyê ve girêdayî a hebûnê re wê werênê ser ziman. Ji wê aliyê ve wê, di dîmenekê xewî a epistemîkî wê têngihîştina şiyariya haraklit a ji xewê wê were fahmkirin. Weki din platon wê dema ku wê bahsa têngîliya bi têngîna xewê re wê bikê wê, bêne ser ziman ku wê 'jiyane me wê, di nava şiyari û ne şiyariyekê de wê bibê re wê, bêne ser ziman. Di danûstandina "theaittetos"ê de wê, bi gotina rewşa ku em wê weke bi şiyarî em bi navdikin wê çawa wê weke rewşek xewerî bê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di gotina xewerîyê de wê, di rengekê de wê were dîtin ku ew şîrove dikê. **Xewerî**, di kurdî de wê di wateya di rewşek şiyar de weke di dîmenekê û awayekê weke di xewê de bê û bi

wê ji hişmendiya jiyânî weke dûr bê re wê, di rengekê de wê karibê wê fahmbikê bê. Weke ne li xwe bê. Ne di farq û zanina wê de bê.

Nerinên Platon ên derbarê xewnan de bandûra avahiya wî ya sêalî ya giyanê, ku aqil, dilxwaz û an hêstên hêrs e, digire. Platon destnîşan dike ku hin nebaşî di xewnan de derdikevin û wan xera dikin û qirêj dikin. Li gorî vê yekê, hin kêf, zewq û adetên nehewce yên ku mirov ji zayînê de mîras distînin û azweriyên ku li dijî adet û rêzê ne, di xewnan de derdikevin.

Platon dihênê ser ziman ku ew wê rewşên xewnê wê weke hinek rewşên ku wê, di çerçoveya têngîna aloziyê de ku wê karibê şîrovebikê bê. Bo ku mirov ji wê xwe rizgarbikê jî wê bi aqilkirin û bi hişkirinê wê weke pêwîst bê. Li gorî platon xewn û dîtbariyên di wê de wê weke rewşên dervî aqil û nerinên mirovî ên ramanî bê. Li ser wê yekê ew dibêjê ku kesê ku ew xwe ji wê xilasbikê wê bi ramanên xwe re wê bi tenê wê bimênê re wê werênê ser ziman. Li gorî platon wê dema ku mirov diçê nava nivinan mirov sist dibê. Wê di wê demê de wê, bi wê re wê ew xwe bide dîyarkirin. Li gorî Platon, di nava her mirovî de, hetta yên ku bi rêkûpêk û birûmet re jî xuya dikin wî, pêlên anarşîst, hov û tirsnaq dijîn. Ev bi derfetî ger neyên bi sehêtkirin, xwe di xewnan de nîşan didin. Daxuyaniya Platon ku di xewnan de pêlên xerab ên bêsehêt têne eşkere kirin, têkiliyên ku ji hêla derûnvanên hemdem ve di navbera jiyana rojane, daxwaz û xewnan de hatine danîn dihîne bîra mirov.

Platon di danûstandina xwe ya bi navê 'menon' de ku ew bahsa fêrbûnê dikê wê di rengekê de wê, têngîna şibandîne wê serî li wê bide. Lê ji aliyekê din ve jî wê, dema ku ew wê wê teoriya xwe wê dihênê ser ziman wê şibandinekê wê weke ya xewnê wê bikê û wê bi wê re wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di rewşên weke ku mirov di jiyânê de weke heya mirov ji tiştêkê nin a a ku mirov weke bijî ku ew dihênê ser ziman wê di rengekê weke bi xewerî re wê werênê ser ziman. Bi wê gotinê ku em têngînekê bi wê re wê bi têngîna şibandîne wê werênina ser ziman wê têngîha xewerîyê wê bi wê çerçoveyê re wê baştirin wê karibê bide fahmkirin. Di rengekê de wê, weke di jiyânê de dijî û heya wî ji tiştêkê nin a' û an weke li ser lingan razayiya û hwd re wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Çendî ku mirov şîyar û dijî jî bê weke di rewşek xewê de wê têngîna xewerîyê wê werênê ser ziman.

Mijare xewê wê aristo wê di xabate xwe ya bi navê "li ser xew û şîyariyê" re wê weke pêwîstîyek jiyane zindiyan wê bibînê û wê, bi têngînek epistemikî wê di rengekê de wê werênê ser ziman.. Ew wê,

şîroveyên berê ên weke bi têngînek bêhîfî ku wê werina ser ziman wê weke wê ji wan wê dûrkeve.

Aristo wê di xabate xwe de wê bahsa sehek di dil de ku ew hertimî germ dikê û wê di xewê de wê, ew fêrsa sehê wê weke bi cemidênê wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Li gorî wî çendî ku wê yên li dora meji wê cemidî jî bin lê sedemên ku ew dibina sedema xewê wê germ bin. Li gorî wî sar û germiya laş di xewê de diçê jêr û jor û wê bi wê re wê di awayekê de wê laş wê stabiliteyekê û rehetiyekê wê bi wê re wê bi xwe re wê çêbikê wê di dîmenekê û rengekê morfolojikî de wê weke ku wê bixwezê wê werênê ser ziman. Arîsto di xabata xwe ya "Li ser Xewnan" de dest bi lêkolînê dike û wê dihênê ser ziman ku xewnên me di kîjan fêrsên giyanê de derbas dibin wê bixwezê wê fahmbikê. Xewn girêdayî jêhatiya eqilmeşandinê ne an ji jêhatiya hîskirinê ne? Ji ber ku di xewê de tiştêk bi rastî nayê têngihîştin, Arîsto destnîşan dike ku xewn bi hestiyariyê nayên dîtin. Em xewnan bi tevahî bi ramanê nabînin, lê giyan hin îdîayan derbarê tiştên ku di xewê de xuya dikin derdixe pêş. Çawa ku em li ser tiştên ku dema ku em hişyar dibin rast an jî nerast dihizirin, carinan em ji bilî wêneyên ku em di xew de dibînin li tiştên din jî dihizirin. Ji ber vê yekê, her wêneyek ku di xewê de xuya dibe ne wêneyek xewnê yê asayî ye, lê di heman demê de pêvajoyek ramanî bi xwe re dide dîyarkirin.

Li vir biqasî ku em heta vê nûqtayê wê şîroveya xwe ku me kir de wê di wê de wê tiştêkê din jî wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ji nava hizir û zaninên ku ew dihên ser ziman wê têngiliya wê ya bi giyanê re wê, li ser temenekê bîrkirinê û an bi hişkirinê û hwd re wê bê ser ziman û ev wê bi temenekê wê weke di wê de wê dihê hizirkirin û an tefkirkirin re wê, bê dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê, di mijare têngîna giyanê de wê, çawa wê xwediyê zaninê bê wê ji gelek aliyan ve jî wê hê jî wê weke aliyna bê bersiv dimênê bê. Lê wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, di mijare têngiliya xew/xewnê û şiyariya di xewnê de û an ya dervî xewnê a di jiyânê de wê di dîmenekê de wê, çerçoveyek hizirkirinê ku wê bi wê çerçoveyê ve jî girêdayî wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di mijare xewê/xewnê de wê, bi wê re wê xwediyê xewekê bê û an ne xwediyê xewekê bê wê weke aliyekê ku wê di wê nûqtayê de wê weke hê pêwîst bê ku mirov wê li ser wê bisekinê û wê hinekê din wê li ser wê bisekinê bê.

Minaq wê di têngînên weke yên berê de wê, dervî têngînên epistemikî wê di rengekê de wê, çavkaniya dîtina xewnan wê weke hêzek dervî heyina

me wê di renekê de wê bi wê re wê were danin û wê di wê de wê, xêwek ku ew hebê jî wê weke bi wê dervî me wê weke hebê ku em bi wê ve weke girêdayî na wê, were dîtin. Di şîroveyên piştre ên ku wê bi felsefeyê wê werina kirin de wê di yên hizrên weke yên aristo û hwd de wê, ji wê aliyê ve wê bi hewldane ku ew wê di renekê de wê bi mijare hebûnê ve wê girêdayî wê di renekê de wê weke ku wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqteyê de wê dema ku ew bi hîskirinê bê û an bi hizirkirinekê bê wê di hebûnê me de wê weke ku ew wê bibê û wê ji me bê. Wê di her awayê de wê bi wê re wê weke kirdeyek sergirtî jî bê wê bahsa xêwek hebûnî wê di wê rengê de wê di şêwayekê de wê weke ku wê bikê û wê bi wê re wê were ser ziman.

Di dewama wê de wê fêrsa giyanê a derkkirinê û an ya hîskirinê wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê bi wê çerçoveyê re wê di dewama wê de wê weke ku wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Di xewnê de wê dîtinên me wê weke şibînên zankirinên ku ew dibin bin. Di wê demê de wê di xewnê de wê fêrsên hîskirinê û dîtinê wê bi wê re wê aktiv bibin û wê bikevina dewrê. Di wê temenê de wê di renekê de wê, bi wê re wê, dîtina xewnekê wê weke qanaatek hundurî wê di renekê de wê xwe bide dîyarkirin. Lê ew wê, di wê demê de wê weke aliyên bi hebûnê û dîtina bi rêyên sehî wê, di wê demê de wê li derve wê weke girtî bin. Wê ev sehên me wê dîmenekê wan wê di hundur de wê, weke aktiv bin. Wê berê wan wê di renekê de wê weke ku wê li hundur bê. Di dewama wê de wê dikarê wê di renekê de wê werênê ser ziman ku wê xwediyê akrtiviteyek bi hîskirinên me re bin. Di wê nûqteyê de wê, dinava hîs û aqil de wê, aristo wê bixwezê ku ew wê fahmbikê ku wê kijan ji wan aliyan wê zêdetirî wê di wê de û di temenê wê de wê zêdetirî wê hebê. Xewn wê di renekê de wê, di şêwayekê de wê, azmûn me di temenê wê de wê di temenê wê de wê derkkirinên me yên hatina kirin wê di temenê wê de wê hebin. Wekî din wê ji aliyekê din ve jî wê weke aqılmeşandînek hîssî û an aqilî a di hundurê mirov de ku ew bi wê re dibê wê karibê bi wê re wê werênê ser ziman. Xewn wê hinekê jî wê weke hizirkirinekê bê. Di wê temenê de wê, tégînên ku ew me hîskirina û em di bin bandûra wan hîskirinan de na wê di renekê de wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê, werênê li holê. Xewn ku ew çendî weke rasyonal bê û ne rasyonal bê wê, di awayekê de wê aîdî giyane mirov bê. Di wê temenê de wê di wê de wê karibê bi wê rengê hinek nişanakan bigirê ku mirov çendî di xwe de û an di giyane xwe de rasyonal e û an ne rasyonal a, yan realist a û an surrealist a wê bi wê re wê, bide dîyarkirin. Wê bi

pêvajoyên girêdanên newrolojikî ên hundurî ve wê girêdayî wê bibê. Xewn ne tenê di dema razanê de wê weke rewşek ku ew derketi li holê bi tenê wê bimênê bê. Ji wê zêdetirî wê weke rewşek ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Li vir wê têkiliya xewn û giyanê wê bi awayekê wê bi wê re wê, bi hinek fêrsên fahmkirinê wê di dewama wê de wê xwe bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê nûqteyê de wê ji aliyekê din ve wê bi kirpênê bê. Wê dema ku wê aristo wê têkiliya xewnê bi gerina xwûnê a di rayên me de dibê re ku wê dênê jî wê weke aliyekê wê yê ku ew wê li ser wê temenê fizikî wê ji aliyekê ve wê weke bixwezê ku ew bi wê re wê li wê bihizirê jî bê.

Bi rêya sehan derkên ku ew digihijina sehan û ji wir jî digihijina dil û bi wê re li meji û beşên din ên bedenê digihijin. Li gorî vê yekê, her ku xwûna di laş de aram dibe û paqijtir dibe, xewn tendurusttir dibin û wêne zelaltir dibin ji ber ku teşwîqên ji uzwên hestî yekparebûna xwe diparêzin. Di dema xewê de, bi qasî ku piraniya xwûnê di çavkaniya xwe de, ankû dil, rûdine, tevgerên navbeynkar bi xwînê re di hundurê hundur de, hinekî potansiyel û yên mayî bi rastî jî vedihewîne. Di dema xewê de wê, wê pirraniya çavkaniya xwûnê ku wê li dil wê lê bi rijihê wê sehên hundurîn wê bikevina tevgerê. Ya dervî wê dimênê jî wê li ya ku ew bi wê bûyî wê di ahenge wê de wê tevgeriyê wê bikê. Sehên hundurîn ên di giyanê de ku wê astengî ji holê hatina rakirin wê bikevina tevgerê. Wê di nava xwûna ku li sehên bihîstinê maya wê bikevina nava tevgerê.

Aristo wê dema ku wê bahsa têgîna xewn dîtina wê bikê wê minaq wê weke rewşna teybet ku wê bi sehên hundur û derve girêdayî ku wê bibin wê di şewayekê de wê werênê ser ziman. Ew wê, bi aliyê hundurîn ve wê dema ku wê, dihênê ser ziman wê, di awayekê de wê, di çerçoveya rewşek fizikî û zêhnî de wê bixwezê ku ew wê, şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Şîroveyên Aristo ên di wê warê de wê, di rengekê de wê ne dûrî şîroveyên Schopenhauer bi hiş ve girêdayî wê li ser têgihek bi pergale siniran ve girêdayî wê di awayekê de wê werênê ser ziman bin. Minaq Schopenhauer wê bi hejhejina bi siniran re ku wê bê sedema wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Henry Bergson wê di xabate xwe ya bi navê 'siyane zêhnê' de ku wê werênê ser ziman wê bi şîroveyên xwe yên ku ew li ser xewnê wê bi aliyên hundurîn û derveyî ve wê girêdayî wê di nava têkiliyek û tûrek newrolojikî wê weke bi çerçoveya têgînek derûnî û

hwd re wê werênê ser ziman re wê, di dîmenekê weke ne dûrî wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman.

Li gorî Bergson wê çavkaniya xewn dîtînê wê di rengekê de wê, sehên me yên weke bihîstinê, dîtînê û destlêdanê û hwd wê di rengekê de ku wê bibin bin. Wê dema ku mirov wê, şiyar bê wê, di rengekê de wê, girtinên ku ew dibin wê, di rengekê de wê, di meji de wê, bina sedema wê.

Li gorî Bergson, çavkaniya piraniya xewnan hestên wekî dîtîn, bihîstin û destlêdanînê ne. Hestên derve yên ku di dema şiyarbûnê de têne wergirtin, hestên hundurîn ên ku ji organismê derdikevin, û hestên ku di xewê de berdewam dikin di xewnan de cih digirin û bi awayên cûda li wir bi bandûr in. Xala ku Arîsto amaje bi wê yekê kiriye, bala Bergson jî kişandiyê: di rewşa şiyarbûnê de daneyên hêstan ew di wê rengê de wê, di şêwayekê de wê weke bêtê ser ziman. Di rewşa şiyarbûnê de mirov, ji ber kirin û bêhişbûna xwe li derveyî xwe dijî. Ya ku mirov vedigerîne ser xwe xew e. Ji aliyê din ve, şert û mercên wekî bi rewşên epîlepsiye, guheztinên rîtmî dil, zext, nexweşî an xirabûnên giran jî bandûrê li xewnan dikin an jî bandûr dikin bin li gorî Bergson. Ji wê aliyê ve wê, di temenekê fizîkî de wê dema ku em li navaroka teoriya aristo dînerin ew jî ew wê, di şêwayekê de wê, li ser temenekê fizîkî wê bixwezê ku ew wê bi wê re wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê li ser wê temenê fizîkî wê, di dewama şîroveyên wê yên bi giyanê re hanîna ser ziman a wê rengê vegotinê ê aristo jî wê weke rengekê ê wateyê jî wê li gotinên wî karibê bikê. Ew wê, di wê nûqteyê de wê, di aliyê têgîna giyanî de wê, mijare fahmkirinê wê bi wê re wê, di nava têkiliyekê de wê, weke ku wê bixwezê wê hilde li dest. Lê ji ya ku wê aristo wê dihênê ser ziman jî wê ji aliyekê din ve wê rewşên fizîkî wê, di şêwayekê de wê weke faktorek zêde giring û dîyarker wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, di şêwayekê de wê were dîtîn ku wê were hanîn li ser ziman.

Li gorî Bergson, bîrhanînên me di kûrahiya xewê de jî mîna xewnan in. Di avakirina wê de pir bi bandûr in. Bîrhanîn yekîtiyeke ku bi berdewamî di hişê bi xwe re de digere, bi dema niha re hevdeng e û bi vê îroyînê re di paşerojê de diherike pêşkêş dikin. Bîrhanîn li jêr, li binê qonaxa ku ji hêla hişmendiyê ve hatî ronî kirin, radiwestin. Di dema xewê de, bi hestên hundur û derve re derdikevin holê û xwe wek xewnan nîşan didin. Di vî warî de xewn li kêleka rastiyê na, lê li derveyî rastiyê mîna dîtinekê ne. Lê Bergson ji cudahiya di navbera têgihîştin û xewnê de jî dihênê ser ziman ku hiş di dema xewê de xebata xwe didomîne, hest (seh) û bîrhanînan hildibijêre. Xew tê wateya vekişîna ji cîhana derve, lê xew

hêstan ji bandûrên derve bigire, materyalê piraniya xewnan ji van dahûran dihê. Ev dahûr wê weke dahûrên zêhnî û xêwî bin. Di rengekê de wê bo wê jî wê derkkirinên me yên bi rêya sehan wê, dîmenekê dahûrî jî wê bi şewayekê sentetîkî ê fahmkirinê wê bi wê re wê weke ku wê bi xwe re wê biafirîne. Di vî warî de, xewn ji karên bilind ên van dîtinan dihên û dibin.

Ji wê aliyê ve wê hizrên bergson wê çendî wê di rengekê de wê weke ku wê ne dûrî yên aristob in û wê heta di rengekê de wê, hev wê ji hinek aliyên ve wê temem jî bikin. Lê di wê nûqtayê de wê tiştekê din wê bi wê re wê karibê wê were dîtin. Pergalek fizîkî ku wê bergson wê li ser wê re wê werênê ser ziman wê di rengekê de wê dîmenekê berfirehkirî ê weke yê têtîna aristo jî wê di awayekê de wê weke ku wê bi xwe re wê, di şêwa û rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Wê jî wê di karê wê werênê ser ziman ku bergson wê, pergale fizîkî-darêjkî a aristo wê, di wê çerçoveyê de wê li ser temenê heyina heyî re wê, di wê rengê de wê weke ku wê bi dîmenekê derûnî û fizîkî û hwd wê, di zikhev de wê bi hev re wê hilde li dest. Di wê nûqtayê de wê, di dîmenekê de wê gotina xêwê wê di rengekê de wê, weke aliyekê ku wê di temenê wê girtinê de wê derkeve li pêş. Di wê nûqtayê de wê weke aliyekê wê yê din jî ku wê di nava vegotinê de wê hê bersiva xwe negirtî wê, çerçoveya têtîna têtîliya giyanê û ya xêwê ku wê di wê nûqtayê de wê, aristo wê, bi têtîliya xiyalên di diyanê de ku ew wê werênê ser ziman wê, weke bergson wê, li ser têtînek fizîkî û xêwî bixwezê wê bi awayekê wê fahmbikê.

Di wê nûqtayê de de wê dema ku em li navaroka têtîhên aristo ên li ser têtînên weke 'di xewê de bêhî' û hwd ku wê werênê ser ziman wê bi wê re wê, hinekê wê li wê bihizirê. Pythagorasî wê, di rengekê de wê mijare di xewê de bi hişbûnê û weke bi hiş heyinê ew weke 'zanina dîtina paşarojê' wê di rengekê de wê pênase dikin û wê di şewayekê de wê dixwezîn wê werênîna ser ziman. Ew temenê ku ew bi wê şîrove dikin wê weke aliyekê wê yê giring wê ew bê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê mijare têtîna giyanê wê, li hemberî wê, aliyê ku ew wê bi wê re wê were ser ziman wê weke di hundurê wê de wê bimênê wê weke rewşekê wê bimênê. Di nava têtînên berê de wê, di her rewşê de wê bi têtînek surrealist wê were gotin ku wê her xewnên dibin wê ji aliyê

xwûdê ve wê werina şandin. Aristo wê, li ser temenekê fîzîkî wê ne weke rewşa ku ew bi wê karibin werina pê bawerkirin wê şîrovebîkê.

Arîstoteles bi aqilane dibêje ku feraseta bi xewê ne bi derfet e. Ew wiha rave dike: ne bi derfet e ku xuyabûna di xewê de bibe sedema kiryarên ku pê re têkildar in. Çawa ku di kêliyên şiyarbûnê de em li ber çalakiyê ne an jî çalakiyek li dar dixin an jî berê hin çalakî kirine, di hin xewnan de jî em pir caran xwe bi van kiryaran re eleqedar dibînin an jî dikin. Sedema vê yekê ew e ku tevgerên rastîn ên di nav rojê de bingehê wêneyên xewnê ava dikin. Wekî din, xalên destpêkê yên kiryarên ku em di nav rojê de dikin, dê tevgerên ku di xewê de dest pê dikin Ji ber vê yekê em dihizirin ku hin xewn nîşanên bûyerên paşerojê ne an jî sedemên wan in. Li vir wê dema ku em li gorî hizrên aristo wê bihizirin wê were dîtîna ku ew wê di wê rengê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Li gorî Aristo, Demokrit jî di wê baweriyê de ye ku bandûrên di rewşa şiyarbûnê de bingeha xewnan ava dikin. Ger pêşbîniya xewnên weha ne encama rasthatiniyek paqij be, wê hingê teza din derbasdar e. Belavbûna wêne an hêstên ku di dema hişyarbûnê de di laş de tene wergirtin dibe sedema xewnên weha. Aristo vê rewşê bi berawirdkirina wê bi tevgera cewherê di hewa an avê de rave dike. Her çend sedemek bikêr a tiştek ku di nav avê an hewayê de dimeşe xebata xwe biqedîne jî, tevger heya radeyekê belavbûna xwe didomîne. Wekî ku di Demokrit de hate destnîşan kirin, belavbûna wêne û hestan di laş de di dema xewê de pêk dihê. Di wê warê de wê were dîtîna ku wê bi çavkaniya hizrên ji demokrit aristo wê balê bikişênê li ser rewşek fîzîkî a bi hebûna bedenê ve girêdayî ku ew pêkdihê. Di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê dihênê ser ziman. Li vir aristo wê di awayekî de wê mijare çavkaniy sehî wê di rengekê de wê, bixwezê ku ew wê bi wê re wê, derxê li pêş. Di nava têkiliyên bi wê bandûr û hwd re wê, di şêwayekê de wê werênê ser ziman.

Ji aliyekê din ve jî wê ya ku mirov wê di jiyane xwe ya şîyar de wê dibîne wê çawa wê şibînen wan wê di rengekê de wê bibîne weke rewşek bi hiş wê di dewama wê de wê bixwezê ku ew wê balê bikişênê ser wê. Ev ali wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê di rewşa weke ya çerçoveyek têngî û zanî wê bi rewşa fîzîkî re wê were fahmkirin bê wê li wê bihizirê. Di wê rewşa dîtina xewnê de wê weke ku wê freud di 'şîroveya xwe ya xewnê' de ku wê bikê wê dervî hiş wê weke rewşekê wê bîne ser ziman wê weke aliyê ku wê, aristo wê, di şêwayekê de wê bixwezê ku wê fahmbîkê.

Li gorî Freud, şîrovekirina xewnê tê wateya ku wateyek jê re were dayîn û di şûna xewnê de xewnek ku di zincîra kiryarên me yên derûnî de hemwate û girîngiya xewnê heye re wê bêtê ser ziman. Yekem ji van rêbazan şîrovekirina xewna "dagerî" bê. Di vê rêbazê de naveroka xewnê bi tevahî dihê hesibandin û hewl dihê dayîn ku naverokek din ku ji hin aliyan ve dişibihe ya xwemal û watedar, biguhezîne. Ev rêbaz ne bêwate ye, lê dema ku behsa xewnên di nav tevliheviyê de dihê kirin, têk diçe. Rêbaza dagerî pir dişibe rêbaza ku Arîsto di berhema xwe ya bi navê "Li ser bêhîte di xewê de" de behsa wê kiriye. Haya xwe ji vê yekê heye, Freud tekez dike ku ramana ku xewn bi eslê xwe li ser pêşerojê ne û ew dikarin pêşerojê pêşbînî bikin, bermahiyek ji nirxa ya kevin e ku ji xewnan re hatiye û bûya temen. Bi rastî, Freud di vê xalê de weke xwediyê perspektîfek mîna Arîsto ye. Li gorî Freud, di şîrovekirina xewnan de rêbaza şîrovekirina xewna "dagerî" tê bikar hanîn. Arîsto jî xwediyê şiyana dîtina wekhevîyên di şîroveyên xewnên weha de bû.

Rêbaza din a ku Freud balê dikişîne ser rêbaza "eşkerekirinê (decipher)" ye. Ev di vê rêbazê de, her nîşanek di xewnan de wekî şifreyek tête hesibandin. Nîşan li gorî mifteyek pedendi di wateyên din ên naskirî de dihêne wergerandin. Li gorî Freud, hem rêbaza dagerî hem jî rêbaza eşkerekirinê di vekolînek zanistî de nayê bikar hanîn. Rêbaza dagerî sînordar e û xwe nade giştîkirinê; Di rêbazê eşkerekirinê de, her tişt bi pêbawerîya "têgîna miftêyî" ve girêdayî ye û di vî warî de pêbaweriyek bêkêmasî peyda nake. Her çend van pirsgerêkan xwestekên zanistî yên şîrovekirina xewnan şikandibe jî, Freud li ser rêbazek zanistî israr kir. "Diviya bû ku min nîşan bidim ku xewn bi rastî wateyek wan heye û rêbazek zanistî ji bo şîrovekirina xewnan gengaz e." Tiştê ku meselê balkêş dike ev e ku Freud xwe ji darazên zanistî yên heyî bêtir nêzî baweriyên populer ên di derbarê şîrovekirina xewnan de dît. Li gorî Freud, "şîrovekirina xewnan rêyek şahane ye ku ber bi çalakiyên bêhişmendî yên hişê hûndûrîn ve diçe." Xewn bi bandûra nexweşiyek patholojîkî ya li ser hişê nayê afirandin, berevajî vê yekê, xewn jixwe di nav asayiyê de hene. Avahiya amûra derûnî na. Xewn beşek ji avahiya asayî ya amûra derûnî pêk dihêne û yek ji wan rêyên ku dibê sedema têgihîştina avahiya wê ne. Ji aliyê din ve, xewn di hiş de di nav diyardeyên "materyalên çewisandin" de ne. Materyalên tepeserkirî yên hiş di rewşa şiyarbûnê de îfadeyê dibîne. Ji wê aliyê ve wê di rengekê de wê dikare wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku Freud wê, di şewayê xwe yê hizirkirinê de wê, di rengekê de wê weke nedûrî ya

şêwayê aristo wê di rengekê de wê bihizirê. Di wê nûqtayê de wê, şîroveyên bi xewnê re wê aliyek wan ê in ê giring wê bi rewşa dervîhişbûnê re ku wê bibê bê. Ev wê di rewşa mijare fahmkirinê de wê, weke ji hev cihê ya bedenê û giyanê wê rewşekê wê biafirênê û wê ji gelek şîroveyên cihê hizirkirina giyanê û bedenê re ku wê bibê temen jî wê di aslê xwe de wê ji aliyekê ve wê ev bê. Aristo jî wê dibînê. Wê dema ku ew wê, di rengekê de wê, rewşên weke yên bi wê rengê ên xewnê û di wê de bi hizirkirin û dîtinan wê bi 'rewşek xiyalî a di giyanê de heyî' ve wê girêbide jî wê weke rewşek ku wê ji wê aliyê ve wê balê bikişênê li ser wê bê. Lê ev têgîna weke ya rewşa giyanî û ku wê rewşa xiyalî wê bi wê ve wê girêbide wê, dikarê wê weke rewşek giyanî ku wê di çerçoveya têgîna giyanê a weke pythagorasî û hwd werênina ser ziman bê? Ya ku wê di dîmenê fahmkirinê de wê li ser şîroveyek epistemikî re wê bi mijarê re wê, bide diyarkirin bi cihêbûnekê ji aliyê têgîna aristo ve jî wê weke ku wê ev nûqte bê.

Di lêkolînên wî ya li ser xewnan de ku wê nêrînên Freud weke nerinên nikarin werina pejirendin ku wê bibînê Alfred Adler, ji aliyê din ve, şîrovekirina xewnan tenê di warê têgîna zayendî û hin dermankirina hin nexweşiyên de napejirîne, wekî Freud. Adler têkiliya xewnan bi faktorên derve re bi awayekî din didênê û di xwezê wê bi wê herê bikê. Ji ber ku ew dibêje ku xewn ji têgihîştina Freud ya xewnan wekî "bermayiyên ji rojê" wêdetir wateyên xwe hene. Li gorî wî, mirov hewl didin pirsgirêkên ku ji ber nebûna hêstên civakî amade ne çareser bikin, bi rêya xeyalên xwe çareser bikin. Ji ber vê yekê, xewn çareseriyên ku ne li gorî têgihîştina gel, bi hêstên civakî re nakok in, lê kes ji şik û derdên wî xilas dikin, di warê şêwaza jiyana wî de wî xurt dikin û jê re dibin alîkar ku ew xwe wek "ez" binirxîne. Li gorî Adler, erka herî girîng a xewnan dûrxistina xewnxwaz ji têgihîştina civakê ye. Lê bi kirina vê yekê xewn û xeyal bi rastî xwe dixapîne. Sedemek din a ku Adler dijberiya Freud dike ev e ku Adler xewnan wekî diyardeyek ku ji pêşerojê re armanc dike, ne paşerojê dinirxîne. Yê xwenê dibînê bi saya xewnê xwe amade dike ku pirsgirêkek paşerojê ya gengaz bi awayê xwe çareser bike. Hizrên Carl Gustav Jung, ku yek ji navên girîng ên psîkolojiya nûjen e, di derbarê xewnan de ji hêla birhankirina aliyên cûda yên mijarê ve wê karibin werina kirpendin. Jung, ku di esasê xwe de rêzê li lêkolînên Freud ên li ser fenomenolojiya xewnan û psîkopatolojiyê digire, bi rêbaza ku wî bikar haniye û encamên ku gihîştîye razî nabe. Li gorî wî, Freud xewnê "wek rûyek tenê, xuyangek, ku li pişt wê tiştek bi baldarî veşartî ye"

digire li dest. Jung bikarhanîna xewnan a Freud di kesayetên neurotîk de weke amûrekê dipejirîne û bawer dike ku tiştên veşartî bi xewnan dikarin bên eşkerekirin. Lê xewn ne amûrek bêkêmasî ye, û mirovên asayî û her weha mirovên neurotîk meyl dikin ku tiştê ku nayê pejirandin veşêrin. Ji ber vê yekê, gelo diyardeyek asayî û hevpar a wekî xewnan dikare li ser neurotîzmê were sepandin ji bo Jung pirsgirêkek cidî derdixe holê. Ji ber ku li gorî Jung, xewn ne tiştêkî din e lê ew xuya dikin. Ew diyardeyek xwezayî ye, û zana(to guess) ku ew amûrek hîlekar e ku me bixapîne, bêbingeh e ew lê dinerê. Li gorî Jung, xewn dema ku hişmendî û wîne bi giranî tune be, çêdibe. Ev diyardeyê siruştî ye ku di nav mirovên neurotîk de jî dihê dîtin Xewn dîtinên ku ji bilî tiştên ku divê bibin tiştêkî din nîn in û ne dek û dolaban in ku tiştêkî din vedişêrin.

Li vir wê weke aliyekê din ê bi hûrgil ku mirov wê dikarê li ser Jung re wê bi bikirpenê wê aliyê weke ku ew wê çawa wê weke freud wê tiştêkê ku ew wê di wê de heya ku ew wê werênê ser ziman wê di rengekê de wê werênê ser ziman de wê, di dîmenekê de wê, ne tenê dîmenekê bi pêşarajê ve girêdayî wê weke aliyekê ku ew li wê bihizirê bê û her wusa ew tiştêkê ku ew bi wê re hê heya ew wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku ew wê li wê bihizirê bê. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, Adler wê, di têngîna xwe ya ku ew wê weke ji têngîna freud a weke 'berhmeyiyên ji (nava) rojê' zêdetirî ku wê tiştêkê wê di wê de wê li wê bihizirê wê weke aliyekê wê yê din vê ku wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê, dema ku em li şêwayê freud wê binerê ê bi şîrovekirina xewnan re wê, aliyekê wê yê din wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ew aliyê ku wê aristo wê weke bi rewşa fizikê û anatomiya laş re wê bikê ku ew wê şîrovebikê wî di rengekê de wê bi têngînek sentetîkî a weke bi wê re wê li ser rewşên weke yên nexweşiyê wî şîrovekirin. Aristo weke ku wê were dîtin wê ji aliyekê zêhnî û navaroka fahmkirina bi têngîna hebûnê ve girêdayî wê weke ku ew wê ji aliyekê ve wê li wê bihizirê. Ev têngîna aristo wê di rengekê de wê, di hebûna menewî û an weke ya ku ew wê, di rengekê de wê, bi rehetî wê pênasebikê a giyanî re wê, di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Lê aristo tiştêkê ku wê freud jî wê di xabatên xwe wê ji wê sûdbigirê wê pêşbixê di têngînan xwe de. Wî giyan ne weke hebûnek ontolojîkî a dervî bedenê ku ew dijî wî şîrovekir. Wî di wê de wê weke beşek wê temem

dikê a aliyê wê yê din ê weke menewî û an hizrî û hişmendî wî şîrovekir. Di nava têkiliya bûjenê-darêjkê de wê bi nerinek felsefeyî wî ew pêşxist.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di aslê xwe de wê heta devera ku wê aristo wê bikê wê weke ku wê bi têtîna felsefeyê wê bi wê re wê bikê. Heta ku wî rêyên din ê bi fahmkirina wê re wê, di şêwayekê de wê, rê li şîrovekirina wan a piştî jî wê vekê. Ew şîroveyên ku wê piştî wê di wê rengê de wê werina kirin wê şîroveyên freud, adler û heta jung jî û hwd jî wê karibê bi şîroveyên wan di wê berdewamiya wê hizirkirinê de di rengê de wê werênê ser ziman.

Li vir wê dikarê wê hinekê din li ser çerçoveya hizirkirina bi têtîna xewnê a demên hemdem re wê di dewama wê de wê hinekê din bi berdewamî wê li ser wê bisekinê. Minaq mirovên dîn jî her ku dipeyivin dipeyivin, tevgerên hestî li hev zêde dikin, mîna melankolîk, dema ku li ser ramanekê disekin. Ji ber vê yekê diyar e ku Arîstoteles ne amade ye ku wateyekê bide xewnên mirovên weha yên asayî. Di dawiyê de, Arîstoteles destnîşan dike ku ramanên mirovên ku bi berdewamî li ser hev xemgîn in, dikarin di xewnan de belav bibin, ji ber ku hevalên nêzîk di derbarê hevûdu de, di nav de mijarên samîmî de, xwedî têtîhiştinên kûr in. Her çend Arîstoteles pêşniyara rêbazek dermankirinê ya li ser bingeha nîşaneyên ku wî wekî pirsgirêkek bingehîn destnîşan kiriye nîqaş nekiribe jî, ev materyal dê wekî materyalê bingehîn ê rêbaza zanistî ya Freud bi wate bibe.

Ya ku wê ji aliyekê ve wê, freud û hwd wê, di teoriyên xwe yên di wê warê de wê ji aliyekê ve jî wê werênina ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê karibê wê fahmbikê. Ji têtîna teoriya xewnê a aristo û heta ya freud, adler, Jung û hwd wê, di wê warê de ev şîrove wê tiştêkê giring wê di derbarê fahmkirina têtîna giyanî de wê, ji me re wê karibin vebêjin. Ew jî ew wê, di wê warê de wê, mijare aliyê hebûnê ê dervî fizikê bi hizirkirinê ku ew wê weke heya û wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Di wê nûqteyê de wê, di wê hebûnê de wê hebûnek fizikî a azmûn kirî wê weke wê hebê.

Aristo wê, ji aliyê fahmkirinên hundurê giyanê ve wê di rengê de wê şîrovebikê û wê bixwezê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê di nerîna xwe ya felsefî de wê bi wê re wê, di wê rengê de wê werênê ser ziman. Şîroveyên li ser xewnê wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giring ê hişkirina mirov a di xwe de wê biafirênê. Lê aristo wê bi zêdeyî wê weke hinek filosofên dema xwe wê bi aliyê wê yê dema ku mirov wê di xewê de wê bikê û wê di rengê de wê weke ku

wê, adler wê, werênê ser ziman wê çawa wê dema ku wê mirov bêwîn bû wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqtayê de wê, di wê nûqtayê de wê, lêgerîna di hundurê fahmkirina giyanê de wê, aristo û hizirvanên di wê warê de wê bi teorikî wê bigihênê têgihiştinek û hişmendiyek zêhnî ku ew wê di wê de wê bi awayekê êdf wê bi aliyên wê yê din jî wê di dewama wê de wê kûr bibin.

Aliyên wê yê ku mirov wê dibîne aristo di ahenge nava fizikê-darêjkê de wê di heviyekiyekê felsefeyî de wê werênê ser ziman. Lê di temenekê zêhnî de wê bi derûnî û an civaknasî û hwd wê çawa wê ji wê kifşkirinên li wîna mirov wê bi hizirkirinê û hişkirinên ku ew dibin wê werina kirin jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê, di dewama wê de wê karibê wê were li lê hizirkirin bê. Wê jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare xewnê-zêhnê ku wê di nava felsefeya aristo de wê weke bi fizikê-darêjkê wê, di dîmenekê fahmkirinê de wê xwe bide dîyarkirin wê di nava têngîna şîrovevanên piştî ên weke freud, adler, Jung û hwd de wê bi nerînek derûnî a zêhnî wê xwe bi fêrsek fahmkirinê re wê bide dîyarkirin. Serwernebûnên me yên li navaroka xewnê wê weke aliyekê wê yê ku wê hertimî wê weke têngînek ontolojikî a dihizirê û an hizirker û bi hiş ji hundur ve ku wê bibê re wê xwe bide dîyarkirin.

Li vir wê ya giring ku wê xwe di mijare fahmkirinê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê bide dîyarkirin ev têngîna heyina bi giyanî ku wê di nava wê ya zêhnî de wê aristo bi felsefeyî wê bikê ku ew bigihijê fahmkirina wê, di wê çerçoveyê de wê weke çerçoveyek hebûnî ku ew wê, bi awayekê ku wê hinek aliyên ontolojikî wê bi navaroka wê re wê werina li lê werina kirin wê weke aliyê din ê bi mijare têngîna hebûnê ve girêdayî wê çerçoveyek hizirkirinê wê di rengê şîroveyên hemdem ên di wê warê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Freud wê, di nava şîroveyên xwe yên weke 'yekxwûdayiti û musa' de bê û an di nava şîroveyên xwe bi xabate xwe ya li ser xewnê re ku wê bikê re bê wê, di wê temenê de wê, mijarek ontolojikî a derûnî wê, di wê pêvajoya fahmkirinê de wê bixwezê ku wê fahmbikê û wê bi temen bikê.

Di nava derûniya hemdem de wê dema ku wê xewn wê were lêkolîn û hewl were dayin ku ew wê were fahmkirin wê ji aliyê razanê û bi wê re bêhişiyê û hwd re wê were hanîn li ser ziman. Wê ji wê aliyê ve wê were lêkolînkirin. Di awayekê de wê ev rewşa bêhişiyê wê weke rewşek bi nepenî ku wê di wê warê de wê bê sedema gelek aliyên din ên bi wê re ên

hizirkirin. Di wê temenê de wê bi hebûna giyanê ve wê təkili danina rewşa wê bêhişîya bixewê re wê, were danin. Wê li ser wê re wê were lê hizirkirin.

Di mijare lêpirsîna xewnê de wê, di wê de wê, çawa wê mirov wê weke şîyarbê û heya me ji bedenê me yê ku em bi wê dijîn wê nebê? Ev wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê bi têngîna giyanê ve girêdayî ku wê were li wê lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman bê.

Di mijare giyanê de wê, di renekê de wê, ew rewşa weke ji hişê me yê bi şîyarîya laş re ku wê weke ne di levkirinekê de bê wê weke aliyekê ku wê bi giyanê re wê weke di levkirinekê de bê wê were li lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare xewnê û di wê de dîtîne û rewşa giyanê wê aristo wê bi təkiliya wê ya bi giyanê a deverek ku ew di wê de xiyalkirin dibê re wê di şêwayekê de wê dênê.

Di rewşa weke ya derûniya hemdem de ku wê were hildan li dest rewşa xewnê wê, bi tênginek newrojîkî re wê, di şêwayekê de wê were hanîn li ser ziman. Aristo wê bi rewşa herikina xwûnê a di laş de re wê təkiliya wê dênê û wê werênê ser ziman.

Derûniya hemdem wê bixwezê ku ew dakeve li koka dîtina xewnê. Di wê temenê de wê, lêkolînên ku wê, li wê werina kirin wê bi wan wê pêşî wê xewnê wê, çavkaniya wê çî bê wê bi wê re wê ji aliyekê ve wê, werênê ser ziman.

Xewn wê, di renekê de wê, weke têngînên razber ên weke ku mirov diji weke tirsekê û an mitalebûnekê ku em bi gotin di dilê xwe de wê dijîn wê weke ji aliyê xêwa me ve wê çawa wê were di çerçoveyekê de wê were bi dîmenkirin wê were dîtîn. Yanî wê di wê nûqtayê de wê rewşa xewnê wê weke rewşek ku wê ji aliyekê din ve jî wê hem azmûnkirina wê rewşa weke ku mirov wê di dil de dijî û hem jî wê weke aliyekê wê yê ku ew wê bi wê re wê weke bi çerçove û şenberîyek wateyî wê bi xêwkirinê re wê di renekê de wê karibê wê ji aliyekê ve wê fahmbikê.

Ku em rewşa xewnê wê, bi gotinekê wê salixbikin wê di aslê xwe de wê di renekê de wê weke bi têngîna fonolojîkî a ziman ku wê çawa wê ji wê derhanînên bi xêwî wê bibin û hwd re wê karibê wê bi şibandinekê wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Lê di wê nûqtayê de em nikarin wê bibêjin ku wê bandûra xewê wê li ser rewşa me ya hebûna giyanî wê nebê. Di renekê de wê çawa di xewnê de wê bibînê wê mirov wê bi hişmendiya xwe ya zêhnî û ya fizîkî wê têkiliyên wê yên bi derve û hundur re wê bixwezê wênê. Di wê temenê de wê ji wê bixwezê ku ew bigihijê fahmkirinekê.

Di xewnê de wê, rewşek weke ya dervî wîna me wê weke ku wê hebê. Di wê temenê de wê, dîtî, hişkirin û tefkirkirinên ku ew dihên kirin wê di wê çerçoveyê de wê xwe bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê, di mijare rewşa giyanê û dîtî de wê, rewşek ku wê weke di çerçoveya tevgeriya giyanî de wê were lê hizirkirin wê bibê. Platon wê rewşa rêgeza a ji xwe û di xwe de ku wê giyan bikeve nava tevgerê de wê, bi wê re wê, di renekê de wê were bihizirê. Di wê nûqtayê de wê di çerçoveya rêgeza ji xwe re ketina tevgerê a giyanê wê weke bi canbûna wê re wê di renekê de wê were salixkirin. Di nava danûstandinê xwe ya bi navê 'phaidon' wê rewşa rêgeza xwe bixwe ketina tevgerê a giyanê wê bi têngîna yekitiya dijberan re wê weke minaq bi mirin û jiyanê ve wê, çawa wê weke vaji hev wê rewşekê wê biafirênin re wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare giyanê wê dema ku wê hilde li dest wê, bi têngîna nemiriya giyanê re wê, di renekê de wê hilde li dest.

Weki din wê di heman danûstandina xwe de wê, wê dema ku wê bahsa têkiliya giyan û laşê wê bikê wê bi gotina weke ya ku ew dikarê were fahmkirin û ya ku ew bi rêya sehan dikarê were derkkirin wê bi farqe nava wan re wê di renekê de wê weke li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, bi têngînek ku wê weke giyan û laş wê weke du hebûnên ji hev cihê bin re wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê ji aliyekê din ve jî ku wê giyanê û laş wê bi têngîna dualiteyê wê weke du tozan ku wê ji hev cihê wê, şîrovebikê wê ev herdû hebûnên ji hev cihê hatina wan a ba hev û wê çawa wê bi derfet bê wê di dewama wê de wê bixwezê ku ew wê fahmbikê. Wê ji wê aliyê ve wê li ser wê aliyê wê bi têkiliya nava giyanê û laş re wê di şewayekê de wê were dîtî ku ew wê li wê bihizirê. Li gori wê têngîna xwe ya weke du tozên ji hev cihê a giyan û bedenê wê, platon wê di renekê de wê weke bi hizirê ku wê giyan wê kengî bixwezê wê ji wê laşê wê karibê xwe derxê û derkeve. Di wê temenê de wê, werênê ser ziman ku ew wê, dervî wê karibê bi xwe bijî. Di dewama wê de wê giyanê wê weke bi aqil wê bihizirê.

Ji aliyekê din ve jî wê təkiliya nava giyanê û laş wê weke təkiliyek bi pêwîstîni bê û an təkiliyek bi serê xwe bê û ku ev bi serê xwe û an pêwîstîni bê wê çawa wê karibê wê bi wê were fahmkirin wê li wê bihizirê. Wê aqilmeşandinê wê di danûstandina 'phaidon' de wê li ser wê têgîn û təkiliya nava giyan û laşê wê bikê. Weki din ev təkili wê di xwe de wê di nava giyan û laş de wê çawa wê weke təkiliyek hev fahmkirinê bê wê, di wê nûqteyê de wê li ser wê bisekinê. Pythagoras wê di renekê de wê, ji wê aliyê ve wê xwediyê hinek fêrsên fahmkirinê bê. Li gorî wî, giyan bi aqil a û ew laşê azmûn dikê. Piştî ku ew wê ji bedenê derkeve jî wê, piştî wê ku ew di laşekê din de were û bibê jî wê di laşê xwe yê pêşî de wê, bîrkirinên wê ku wê ji wê laşê wê bibin wê hebin re wê werênê ser ziman. Ew wê, di dîmenekê de wê di şîroveya xwe ku ew di wê de dihênê ser ziman ku ew 700 sal berê weke kûrê Panthos weke Euphorbos ku ew dijî re wê, hişmendiyek bi wê rengê wê bi morfolojikî bi wê rengê hizirkirinên xwe re wê bîrê ser ziman. Ew wê di dewama wê de wê, bide dîyarkirin ku wê laş wê azmûnên ku ew, bi azmûnên ku ew berê jiyankirîya wê, di wê temenê de wê karibê wan bîrbikê. Gotina bîrkirinê wê, di nava hizrên platon û piştî ên aristo de jî wê were ser ziman. Lê platon û aristo wê wateyên ku ew ji wê gotinê re ew ji aliyê xwe ve dihênina ser ziman wê ji hev wê cihê bin. Platon wê di renekê de wê weke di rewşa tiştê ku ew weke xwe weke bi ideayî dervî me heya ku em bikevina farqe wê de û li wê şîyar bibin re wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Lê aristo wê, di wê nûqteyê de wê, di renekê de wê, bi morfolojiyek weke ya bîrkirinekê ji ya dema berê ku ew wê dihênê ser ziman wê çendî di dîmenê xwe yê fahmkirinê de wê, weke şibinek di nava wê ya platon de wê weke hebê jî lê ew wê li ser temenekê xêwî û jî wê bîrkirinê weke ji nava hinek azmûnên ku mirov wê bi wê bijî re wê werênê ser ziman.

Li ser mijare ketina tevgerê û an kirina tevgerê a bi giyanê re wê hem platon jî û hem aristo jî wê di renekê de wê were dîtin ku ew wê li wê bihizirin. Di wê temenê de wê, platon wê pêşî wê ew wê werênê ser ziman ku ew wê weke funksiyonên giyanî wê weke bi têgînên xwestekê, wîni û aqil re wê werênê ser ziman.

Di danûstandina 'timaios' de ravekirina bi dabeşkirina giyanê li sê beşên cihê wê werênê ser ziman. Ew wan hersê beşên cihê ên bi giyanî wê di wê rengê di wê rengê de wê werênê ser ziman. Ew vê bi têgînî wê jî hev bi veqetandina hin cihên laş bi giyanên navborî re pêşdetir dibe. Li gorî vê têgîna pêşî, cihê hizirkirin, hesabkirin, beşê jîr ê giyan wê, giyanê

aqilmend, û an mejiyê mirov bê. Cihê beşa duyem wê wek beşa wêrekî yê giyanî ku wê, bi daxwaza şer û serkeftinê dixwaze xwe bide diyarkirin û wê ji sîng e û bi taybetî jî devera nêzî qirikê bê wê bîrê ser ziman. Beşa din a sêyem wê wek cihê ku beşê îstîfadê yê giyanê ku dixwaze bixwe, vexwe û hemû tiştên ku laş bi xwezayî pêdiviya wan pê heye, zik e re wê werênê ser ziman.

Li gorî platon wê rewşa wîrê ku wê weke bi laş ve wê girêdayî bê wê weke bi rewşên weke hêrsbûnê û hwd re wê xwe bide diyarkirin. Ew wê weke hêzbûnekê wê şîrove dikê û wê dihênê ser ziman. Platon wê mijare wîrê wê dema ku ew wê dihênê ser ziman wê bi gelek aliyên wê yên din re wê di rengekê de wê were dîtin ku ew wê werênê ser ziman. Wê weke xwestekên bi wîrê û hwd re wê li wê bihizirê. Di awayekê din de jî wê, di çerçoveya têgîna ideayê û an cihane ideayê de ku wê bibêjî wê, bo ku giyan ew li wê cihane ideayê bilind bibê ew xwe ji rewşa laşî û lewîtnên ji rewşa bûjenî ku ew wê, bi wê re wê bijî ew pêşî pêwîsta xwe ji wê paqij û rizgarbikê. Ew wê mijare giyanê ku wê weke çawa wê xwediyê hinek funksiyonên xwe bê wê li gorî wan funksiyonan wê xwediyê rewşên weke yên bi wan bijî û û jiyânî jî bê. Weki din wê rewşên weke yên siyanî, û hwd wê, weke rewşên ku ew wê di nava aqil de wê bi giyanê re wê li wê bihizirê. Wê ev wê wek hinek xosletên bi aqilî bin û wê dema ku wê giyan xwediyê aqil bê wê bikeve têgîh û farqa wan aliyan de jî. Di dewama wê de wê aliyên weke yên ku mirov bi wê hazê ji tiştê û jiyankirinê digirê û an êşê dijî wê weke rewşên ku ew wê bi wê re wê ji aliyên din ve wê weke bi pêvajoyên wan aliyên jiyânî ku ew wê bahsa wan bikê re wê li wan bihizirê û wê şîrovebikê bê. Di dewama wê de wê giyane ku ew di cihane ideayan de dijî wê bi wê re wê bikeve nava kifşkirin û farqêya heyinên jiyânî û têkiliyên nava wê de.

Di mijare giyanê de wê weke aliyekê wê yê giring ê bi funksiyonî ku wê karibê mazin bibê, bixwe-vexwe, û hebûna xwe bi zêdebûna xwe û hwd re ku ew wê bide domandin bê. Di wê çerçoveyê de wê ji aliyekê ve wê funksiyonên giyanî ên ku wê, aristo wê li ser wan bisekinê û wê di rengekê de wê werênê ser ziman bin.

Di nava têgînên weke yên baweri ên weke budismê de wê, têgînên weke yên ezitiyê û an egoyê wê bi wê re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê were şîrovekirin. Di wê nûqtayê de wê ev wê di nava têgîhên derûnî ên hemdem de jî wê bi fêrsên fahmkirinê ên weke bi xwebûnê û an xwe naskirinê û hwd re wê di rengekê de wê were dîtin ku wê li ser wê were sekin in. Şîroveyên bi egoyê bê û an ajoyê û hwd bê wê, di wê nûqtayê

de wê weke aliyên ku ew wê, weke bi heyinek giyanî a bi heyina wê re wê bi ezîtyê ve girêdayî wê li wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman bê.

Di wê nûqteyê de wê, bi têngîna xwe naskirinê re wê, ezîtya rast û têngînek giyanî wê bi hev re wê di rengekê de wê were ser ziman. Di nava têngîhên zerdeştî de wê mijare ezîtyê wê di rengekê de wê bi fêrsek fahmkirinê a bi xwebûnê re wê di şewayekê de wê were dîtin ku wê were hildan li dest.

Di awayekê din de jî wê têngîhên weke ego û hwd jî wê weke aliyên ezîtya me bin. Mirov xwe li wan digirê û di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku ew bi wê re wê li wê dihizirê.

Mijare keseyetê, ezîtyê û egoyê wê weke sê aliyên ku em dikarin wê di dewama hev de wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman. Wê çendî wê ezîtî wê bi keseyetiyê wê hebê wê ego jî wê bi ezîtyê wê direngê de wê weke ku wê hebê.

Freud wê di nava têngînên derûnî de wê ezîtyê û egoyê wê bi têkiliya wan a bi hev re wê bi danina wê re wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê mijare ego û keseyetê wê di nûqteyê ku ew wê xwe weke di xwe de wê weke navend wê bigirê û wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê were li lê hizirkirin.

Wê jî wê di rengekê din de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare têngîna ego û keseyetê wê, di rengekê de wê, hev di têngîna xwe nasînê de wê di rengekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin. Lê ego wê hinek fêrsên wê din jî ên ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê wê hebin.

Di mijare egoyê de wê freud wê ji wê aliyê ve wê bi sêkikekê wê di wê rengê de wê werênê ser ziman. Weke ku wê werênê ser ziman wê, di psîkanalîzê de id, ego û super-ego wê wek sê qatan in ku ew di hişê mirov de tevdigerin bin. Ew yekem car ji hêla Freud ve bi modela xwe ya temenî (strukturel) a derûnî ve hate vegotin. Ev her sê qat avahîyên teorîk in ku çalakî û danûstendîna jiyana derûnî ya mirov vedibêjin. Di modela psîkolojiya egoyê ya derûnî de, id komek xwestekên înstîtuallî yên bêkoordînasyon in, li ser bingeha kêfê ye xwe ya bingeîn in û herî seretayî, çavkaniya wê ya sereke ji têrkirina hêstên xwepereş a bi hewcedariyên wek zayendî û birçîbûnê û hwd digiriê. Super-ego weyn û rola wê ya krîtîk û rewîstî ku ew dileyîze ew a ku wê çawa wê di nava id û ego yê weynek realist a navbeynkariyê di navbera xwestekên însentualî yên id û super-egoya bide dîyarkirin. Id ew qatek e ku van xwestekên

xeyalî bi rastiyê re dipîve û derfeta wan dinirxîne. Freud di derbarê egoyê de weha dibêjê: 'ego mîna şovalyeyekî li ser hespê xwedîkirî ye. Ew domdar a ku hewl dide ku daxwazên id û superego li hev bîne'. Ev wê weke pêvajoya bûyina ezîtîyê wê were ravakirin û freud jî wê di rengekê de wê bi wê ve girêdayî wê weke aliyêna ku wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê weke weynekê di pêşketina mirov a giyanî û bi xwe wê bileyizin re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Pêvajoyên bûyina keseyetê û di wê de bûyina ezîtîyê û bi wê xwe naskirinê û bi wê xwe naskirinê bixwe bûnê û hwd re wê di rengekê de wê weke aliyekê ku ew wê bi wê re wê bigihijê wan fêrsên weke yên egoyê û hwd re. Ew wê, di wê çerçoveyê de wê di wê pêvajoya bûyinê de wê, bi xwebûyinê re wê di rengekê de wê karibê wê fahmbikê. Aliyê zayendî ku freud wê werênê ser ziman bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê bi kirdeyek ku ew wê di wê de wê ew wê pêvajoya bûyinê û bûnê wê di rengekê de wê di wê de wê weke salixbikê wê bi wê re wê, werênê ser ziman.

Di pêvajoya xwe bi xwe de wê, di rengekê de wê mijare egoyê wê di aslê xwe de wê weke têtînek zêde bi pêvajoyên demdirêj ê bi bûyina mirov û ezîtîya ve mirov ve wê girêdayî wê di rengekê de wê karibê wê li ser wê bisekinê. Bi xwe bûnê û di xwe de bûna xwediyê ezîtî û hişmendîya wê û hwd wê weke aliyên wê yên kumirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê. Di mijare têtîna egoyê de wê ast û radaya herî bilind a bi xwebûnê wê di têtîna xwûdayî de wê bi egoyê re wê xwe bide diyarkirin û ev wê, weke nûqteya wê ya serê a herî bilind ku ew wê bi wê bigihijiyê de bê.

Di mijare têtîliya nava xwestekên me de wê weke ku mirov wê dema ku wê bixwezê ku ew tiştê bikê û wê bijartinên weke di dema wê ya rast de ku ew wê bikê û hwd wê weke aliyên ku wê bi wê re wê di rengekê de wê were li lê hizirkirin bê.

Di mijare xwebûnê de wê ezîtîya mirov û pêvajoyên wê yê bûyinê wê weke aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di şewayekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di mijare ezîtîya mirov de wê bi aliyên wê yên ku wê bi wê re wê werina lê hizirkirin wê di wê temenê de wê bi xwebûnê re wê were ser ziman. Di mijare wê hebûnê de wê giyane mirov wê weke aliyê ku ew wê ji wê re wê weke aliyekê ku ew wê bi temenî wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê eser ziman bê.

Li vir wê di mijare ezîtyê û giyanê de wê di aslê xwe de wê weke aliyê wê ku wê li ser wê were sekin in wê di navaroka giyanê de wê bi salixkirin û bi watekirinên ku ew wê bi wê re wê were fahmkirin bê. Di wê nûqteyê de wê ahenge nava giyanê û laş bê, û an di nava xwestekên me û hêstên me yên herêkirinê û an herênekirinê û hwd re wê weke aliyekê wê yê ku wê were li ser wê sekin in.

Di wê nûqteyê de wê ya ku mirov wê bi wê re wê weke ku wê di xwe de wê weke wê di nava aramiyê û hwd de wê bibê jî wê di şêwayekê de wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê hilde li dest û wê karibê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê.

Di wê nûqteyê de wê di nava hêste hebûn û nebûnê de wê, ezîtî wê, di wê rengê de wê bi xwe û hebûn û nebûna xwe re wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê nûqteyê de wê di wê fêrsên weke bixwe bûnê de jî wê weke ku me li jor wê hinekê bi têngîna egoyê re wê hanî ser ziman wê bi wê re wê di ezîtyê de wê, di şêwayekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê vê nûqteyê de wê têngihên ku mirov wê karibê di dewama wê de wê kifşbikê û wê werênê ser ziman wê bibin. Minaq dema ku em bi gotina 'dîtina bi aqil' wê bahsa wê dikin wê, di wê nûqteyê de wê aqil wê weke hebûnek bi çav ku ew wê weke dibînê wê di renekê de wê bi wê re wê weke ku mirov wê bi wê re wê li wê dihizirê. Dîtina bi aqil, ezîtî û giyan me wê di wê çerçoveyê de wê weke hevdu di hev de wê bibînin û wê werina fahmkirin.

Em dema ku em dihizirin em hebûna xwe bê ezîtî û ezîtya xwe bê keseyet li lê nahizirin. Her wusa wê, di wê nûqteyê de ku em wê keseyetya xwe jî dihizirin wê bê giyan wê tefkir nakin. Di wê nûqteyê de wê, giyan wê aliyê me yê dijî, bi can ku wê bi ahenge nava giyan û laş re wê weke ku wê bijî bê.

Lê ji aliyekê din ve jî em bi wê dihizirin ku em dema ku em mirin wê ev hemû wê ji holê wê herin. Em hingê wê weke ku wê bi têngînek ontolojîkî wê were lê hizirkirin ku wê weke giyan wê ji laş wê derkeve. Wê demê ev ali hemû wê weke aliyên ku wê bi wê re wê di giyanê de wê weke ku wê bi wê re wê were li lê hizirkirin. Wê dema ku em bi fêrsek fahmkirinê wê li wê dinerin wê giyan wê dema ku ew nebê wê weke ku ev ali nebin wê di renekê de wê, xwe bi têngînek fahmkirinê wê bi me re wê bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê mijare giyanê wê li ser ya laş re wê bi

wê re wê di renekê de wê bi wan aliyên ku ew bi wan dihê û dibê û an dihên tefkirkirin re wê were li lê hizirkirin.

Di nava rewşên jiyankirinê de wê di renekê de wê dema ku em dibêjin bi xwe re di ahengekê de jiyankirinê wê dikin wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ji wê aliyê ve wê bi ezîtîyê re wê heyinên weke xwestekê û hwd ku mirov wê bi wê re wê di ahengekê de dijî re wê weke aliyên ku wê di ahengekê de wê bikirpênê bin.

Di morfolojîya giyanê de wê jiyân wê bi wê re wê hebê. Wê dema ku ew hebê wê weke jiyân wê hebê û wê di wê nûqtayê de wê nîşanaka wê heyina wê jî wê weke jiyankirin bê wê xwe bi fêrsek fahmkirinê re wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê were ser ziman ku wê dema ku wê giyan wê ji laş wê derkeve wê weke bêjîyan wê êdî wê bimênê. Di wê rengê de wê bi wê re wê di renekê de wê bi fêrsa wê ya fahmkirinê re wê were li lê hizirkirin.

Di wê nûqtayê de wê di nava giyanê, jiyânê û laş de wê tîkiliyek ontolojîkî ku wê bi wê re wê di wê çerçoveyê de wê were li lê hizirkirin wê bi xwezayî wê xwe di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Jiyân wê di renekê de wê, bi awayekê wê di rewşa jiyankirinê de wê bi laş re wê weke rewşek bêalî û an notr wê di şewayekê de wê xwe di tefkirkirin û morfolojîyek fahmkirinê de wê bide dîyarkirin.

Ya ku wê di wê de wê aqil û hiş wê dide diyarkirin wê giyan bê. Li vir wê pîrsek din wê li ser wê nûqtaya bi tîkiliya jiyânê û giyanê re wê karibê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku wê, di rewşa bi hişbûna giyanî de wê jiyân wê nebê. Lê wê bi wê re wê weke di rewşek weke ya heyinî wê bi wê re wê weke hebê bê.

Di wê ontolojîyê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê ya ku wê xwe bide diyarkirin wê aliyekê wê yê din wê lêpîrsîna bi fahmkirinê a di nava giyanê û jiyânê de bê. Di wê nûqtayê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, di fêrsa giyanî de wê, bo ku ew giyan bi wan fêrs û xosletên xwe û an nitelikên xwe hebê wê pêwîstîya wê bi jiyânê wê hebê. Ji wê aliyê ve wê dema ku ew bi wê dibê wê piştî wê di wê de wê weke bi hiş wê bibê. Ev wê weke aliyekê wê yê bi tîkiliya nava jiyânê û giyanê re wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Ji aliyê din ve jî wê tîkiliya tîgîna jiyânê û laş bê. Wê di wê nûqtayê de wê, pêşî wê weke dervî tîgîna giyanê wê jiyân û giyan wê li ser wê

temenê bêali wê weke ku wê bigihijina hev û wê di rengekê de wê bi wê re wê laş wê bijî. Jiyan kirina laşê wê bi wê re wê li ser esasên xwe domandinê, parastina di heviyekî û yekitiyekê de bê.

Ji wê aliyê ve wê mijare têkiliya jiyanê û laş wê weke aliyê din ê bi têkiliya giyanî û jiyanê wê çawa wê ontolojiyek wê bi wê aliyê wê biafirênê wê bi heman rengê wê weke ontolojiyekê wê bi têkiliya jiyanê û laş wê di awayekê de wê biafirênê. Di ontolojiya bi têkiliya jiyanê û laş de wê, jiyan û laş wê bi hev re wê bijin. Lê wê rewşên weke bi nitelikên giyanî ên weke bi fahmkirinê û hiş re wê weke dervî wê bimênê. Di awayekê din ê morfolojikî ku mirov bi wê nûqtayê re bi wê re wê li wê bihizirê wê bi wê pêvajoya jiyan kirinê re ew wê weke li wê were lê gihiştin wê karibê fêrsek fahmkirinê bide me. Lê ji aliyekê din ve jî wê weke dervî wê weke bi heyinekê ku ew hebê jî wê karibê fêrsek fahmkirinê wê weke ya ku wê platon li wê dihizirê wê bide mirov.

Di ontolojiya hebûnê de wê ev sêkik wê weke sêkikek ku wê bi têkiliyên nava wê re wê bi heyina heyin û hebûna wê re wê xwe di pêvajoya wê re wê bide dîyarkirin. Hebûna jiyanê wê, navendî bê ji navendîtîya giyanê û laş re. Lê wê weke fêrsek fahmkirinê ku ew xwediyê wê ya bi hebûna xwe re wê weke bi serê xwe wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê hebê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Jiyan wê di xwe de wê weke ku wê giyanê jî û laşê jî wê di awayekê de wê weke ku wê bigihênê li hev. Di wê nûqtayê de wê nûqtaya gihiştina hev û têkili bi hev re daninê û di wê de ku wê jiyan kirin wê pêşkeve wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyê wê yê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Çavkani:

*Goldie, Peter, (2012), *The Mess Inside: Narrative, Emotion, and the Mind*, Oxford: Oxford University Press.

*Goldman, Alvin I., (1967), "A Causal Theory of Knowing", *Journal of Philosophy*

*Foster, Jonathan K. and Marko Jelicic (eds.), (1999), *Memory: Systems, Process, or Function?*, Oxford: Oxford University Press

*Ferraris, Maurizio, [2010] 2013, *Documentality: Why It Is Necessary to Leave Traces* (*Documentalità : perché è necessario lasciar tracce*), Richard Davies (trans.), New York: Fordham University Press.

*Fernández, Jordi, (2006), "The Intentionality of Memory", *Australasian Journal of Philosophy*

*Ebbinghaus, Hermann, [1885] 1913, *Memory: A Contribution to Experimental Psychology*, Henry A. Ruger and Clara E. Bussenius (trans.), New York: Teachers College, Columbia University

*Dummett, Michael, (1994), "Testimony and Memory", in Bimal K. Matilal & A. Chakrabarti (eds.), *Knowing from Words: Western and Indian Philosophical Analysis of Understanding and Testimony*, Dordrecht: Kluwe

*Droege, Paula, (2012), "Assessing Evidence for Animal Consciousness: The Question of Episodic Memory", in Julie A. Smith & Robert W. Mitchell (eds.), *Experiencing Animal Minds: An Anthology of Human-Animal Encounters*, New York: Columbia University Press,

*Draaisma, Douwe, (2000), *Metaphors of Memory: A History of Ideas About the Mind* (*Metaforenmachine een geschiedenis van het geheugen*), Paul Vincent (trans.), Cambridge: Cambridge University Press.

*Bremmer, Jan (1983). *The Early Greek Concept of the Soul*. Princeton: Princeton University Press

*Ryle, Gilbert. (1949) *The Concept of Mind*, London: Hutchinson

*Spenard, Michael (2011) "Dueling with Dualism: the forlorn quest for the immaterial soul", essay. An historical account of mind-body duality and a comprehensive conceptual and empirical critique on the position

*Swinburne, Richard. (1997). *The Evolution of the Soul*. Oxford: Oxford University Press.

- *Aristotele (350), On the Soul
- *Aristotele(350), On Dreams
- *Aristotele(350), metaphysics
- * Metzinger, Thomas (2003). Being No One – The Self Model Theory of Subjectivity. Cambridge: MIT Press. pp. 345–368
- *.Jackson, F. (1986) "What Mary didn't Know", Journal of Philosophy, 83, 5, p. 281–298
- *Donald Davidson (1980). Essays on Actions and Events. Oxford University Press.
- *Dawkins, R. The Selfish Gene (1976) Oxford:Oxford University Press
- *Churchland, Patricia (1986). Neurophilosophy: Toward a Unified Science of the Mind–Brain. MIT Press
- *Hacker, Peter (2003). Philosophical Foundations of Neuroscience. Blackwel Pub
- *Ryle, Gilbert (1949). The Concept of Mind. Chicago: Chicago University Press
- *Descartes, René (1998). Discourse on Method and Meditations on First Philosophy. Hacket Publishing Company
- * Russell, Bertrand (1918) Mysticism and Logic and Other Essays, London: Longmans, Green.
- *Celia Green The Lost Cause: Causation and the Mind–Body Problem. (Oxford: Oxford Forum, 2003). Applies a sceptical view on causality to the problems of interactionism
- *Ells, Peter (2011). Panpsychism: The Philosophy of the Sensuous Cosmos.
- *Larsen, Kim (1997). «THE DIARY OF SIGMUND FREUD 1929–1939. A RECORD OF THE FINAL DECADE». The Scandinavian Psychoanalytic Review
- *Cole, J. Preston(1971). The Problematic Self in Kierkegaard and Freud. New Haven, CT: Yale University Press,
- *Jung, Carl Gustav(1961). The Collected Works of C. G. Jung Volume 4: Freud and Psychoanalysis. Routledge & Kegan Paul Ltd,
- *Freud, Sigmund(1901), On Dreams
- *Edwin Wallace(1882), Aristotle's Psychology in Greek and English, with Introduction and Notes by Edwin Wallace, Cambridge University Press, .

.

Abdusamet Yigit, kurdistan, cizirabota, 2018